

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Katedra pedagogiky

Diplomová práce

PROBACE A MEDIACE JAKO FORMA PRÁCE S MLADISTVÝMI
PACHATELI TRESTNÉ ČINNOSTI
The probation and mediation as a form of work with juvenile offenders

Bc. PAVLA BENEŠOVÁ

Praha, 2012

vedoucí práce: PhDr. Jitka Lorenzová, Ph.D.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda vyjádřila poděkování PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D. za odborné vedení práce, za přínosné kritické připomínky k mému textu i za podnětné návrhy na jeho vylepšení. Děkuji též probačním pracovníkům mosteckého a královéhradeckého střediska Probační a mediační služby, Mgr. Kláře Mišíkové a Mgr. Jaromíru Rémišovi, za čas, který mi věnovali, za jejich ochotu a za poskytnutí podkladů pro zpracování kazuistik. P.B.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 8. března 2012

Pavla Benešová

ANOTACE

Cílem diplomové práce na téma „Probace a mediace jako forma práce s mladistvými pachateli trestné činnosti“ je rozpracovat sociálně pedagogické aspekty probačních a mediačních činností. Práce má povahu teoretické studie a je rozdělena do 5 kapitol. Úvodní kapitola se zabývá příčinami delikventního chování a nabízí výčet faktorů podmiňujících vznik tohoto chování u dětí a mladistvých. Druhá kapitola se zaměřuje na možnosti prevence kriminality mládeže. Třetí kapitola je věnována Probační a mediační službě, která sehrává důležitou roli v oblasti terciární prevence kriminality dětí a mládeže. Čtvrtá kapitola pojednává o konkrétních způsobech práce probačních úředníků s klientelou. Práce probačních úředníků je v poslední kapitole analyzována z pohledu sociální pedagogiky se zvláštním důrazem na sociálně pedagogický potenciál probačních a mediačních činností. Je zde rovněž nastíněna možnost využití sociální opory v práci probačních úředníků.

ABSTRACT

The aim of diploma thesis „Probation and mediation as a form of work with juvenile offenders“ is to elaborate the social pedagogic aspects of probation and mediation activities. It is intended to be a theoretic study and is divided into five chapters. The opening chapter is concerned for causes of delinquent behaviour and offers an enumeration of factors causing the uprise of this kind of behaviour among youth. The second chapter aims at possibilities of juvenile criminality prevention. The third chapter is employed with an institution of Probation and Mediation Services, which plays an important role on the field of terciary prevention of juvenile criminality. Fourth chapter treats with concrete ways of work of probation officers with their clients. Their work is analysed in the last chapter emphasising the social pedagogic potential of probation and mediation activities. It also mentions a possibility of social support in the work of probation officers.

KLÍČOVÁ SLOVA

Probace, mediace, Probační a mediační služba, sociální deviace, riziková mládež, delikventní chování, kriminalita mládeže, restorativní justice, alternativní tresty, systemická terapie, pomoc a kontrola, profesionální rozhovor, prevence rizikového chování, sociální opora.

KEYWORDS

Probation, mediation, Probation and Mediation Services, social deviation, youth at risk, delinquent behaviour, juvenile criminality, restorative judiciary, alternative penalties, systemic therapy, help and control, professional dialogue, prevention of risky behaviour, social support.

OBSAH

ÚVOD	10
1. ANALÝZA DELIKVENTNÍHO CHOVÁNÍ DĚTÍ A MLÁDEŽE	13
1.1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	13
1.2 ADOLESCENCE JAKO KLÍČOVÉ OBDOBÍ VZNIKU DELIKVENTNÍHO CHOVÁNÍ	16
1.3 OSOBNOST PACHATELE TRESTNÉ ČINNOSTI JAKO VODÍTKO PRO PRÁCI PROBAČNÍHO ÚŘEDNÍKA	24
1.4 TEORETICKÉ KONCEPCE VYSVĚTLUJÍCÍ VZNIK SOCIÁLNÍCH DEVIACÍ ..	28
1.5 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ DELIKVENTNÍ CHOVÁNÍ	32
1.5.1 Dědičnost	32
1.5.2 Konstituce	34
1.5.3 Rodina	36
1.5.4 Škola	40
1.5.5 Vrstevnická skupina	43
1.5.6 Situace	44
1.5.7 Faktory markosociální povahy	45
2. PREVENCE TRESTNÉ ČINNOSTI DĚTÍ A MLADISTVÝCH	49
2.1 PRIMÁRNÍ PREVENCE	50
2.2 SEKUNDÁRNÍ PREVENCE	52
2.3 TERCÍÁRNÍ PREVENCE	53
3. PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA JAKO AKTÉR TERCÍÁRNÍ PREVENCE	58
3.1 HISTORIE PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBY	59
3.2 POSLÁNÍ A CÍLE PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBY	61
3.3 PRINCIPY PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBY	62
3.4 PROBAČNÍ ÚŘEDNÍCI A PROBAČNÍ ASISTENTI	63
3.4.1 Systém vzdělávání pracovníků Probační a mediační služby	64
3.4.2 Limitující faktory probační a mediační činnosti	65

3.5	KLIENTI PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBY	67
3.5.1	Pachatelé trestných činů (provinění/činu jinak trestného)	67
3.5.2	Osoby poškozené trestnou činností	67
3.6	OPORA PROBAČNÍ PRÁCE V ZÁKONECH	68
3.6.1	Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže	69
3.6.2	Opatření ukládaná mladistvým	71
3.7	SOUČINNOST PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBY S DALŠÍMI SUBJEKTY ..	72
3.7.1	Spolupráce s rodinou klienta	72
3.7.2	Součinnost se školou	75
3.7.3	OSPOD a kurátor pro mládež jako partneři probačních úředníků ..	76
3.7.4	Orgány činné v trestním řízení	77
3.7.5	Zapojení komunity do procesu práce s mladistvými delikventy	79
3.7.6	Týmy pro mládež jako forma multidisciplinární spolupráce	80
4.	MOŽNOSTI PROBAČNÍHO ÚŘEDNÍKA PŘI PRÁCI S MLADISTVÝMI PACHATELI TRESTNÉ ČINNOSTI	82
4.1	PROFESIONÁLNÍ ZPŮSOBY PRÁCE PROBAČNÍCH PRACOVNÍKŮ	82
4.2	PROBAČNÍ ČINNOSTI	85
4.2.1	Probační dohled	86
4.2.2	Probační dohled podle zákona č. 218/2003 Sb.	87
4.2.3	Obecně prospěšné práce	89
4.2.4	Parole	91
4.3	MEDIAČNÍ ČINNOSTI	91
4.3.1	Mediace mezi obětí a pachatelem	92
4.3.2	Jiné činnosti směřující k urovnání konfliktu	98
4.4	PRÁCE PROBAČNÍHO ÚŘEDNÍKA S MLADISTVÝMI A NEZLETILÝMI KLIENTY	98
4.4.1	Činnosti pracovníka specializovaného na mladistvé a nezletilé klienty	98
4.4.2	Aktivní a pasivní nástroje probačních pracovníků	101
4.4.3	Systemický způsob práce s klientem	103

5. PROBACE A MEDIACE Z POHLEDU SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÉHO	108
5.1 SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA JAKO VĚDNÍ DISCIPLÍNA	108
5.2 SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÝ POTENCIÁL PROBAČNÍCH A MEDIAČNÍCH ČINNOSTÍ	109
5.3 VYUŽITÍ SOCIÁLNÍ OPORY V PROBAČNÍ PRÁCI	114
5.3.1 Typy sociální opory	115
5.3.2 Pojetí sociální opory jako nárazníku	116
5.3.3 Mentorování jako forma sociální opory	117
5.3.4 Role sociální opory v přípravném řízení	119
ZÁVĚR	121
POUŽITÁ LITERATURA A OSTATNÍ ZDROJE	124
PŘÍLOHY	128
Kazuistika č. 1	128
Kazuistika č. 2	130
Kazuistika č. 3	132
Kazuistika č. 4	134
Kazuistika č. 5	137
Kazuistika č. 6	139
Kazuistika č. 7	141
Kazuistika č. 8	142

SEZNAM ZKRATEK

Zkratka	Popis
KVK	Kvalifikační vzdělávací kurz
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MST	Multisystemická terapie
MVCR	Ministerstvo vnitra České republiky
PMS	Probační a mediační služba
OPP	Obecně prospěšné práce
OSPOD	Oddělení sociálně-právní ochrany dětí
SVI	Systém včasné intervence
SVP	Středisko výchovné péče
ZSM	Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (218/2003 Sb.)

ÚVOD

Před více než 10 lety svou činnost v České republice zahájila Probační a mediační služba. Aktivita této instituce sleduji s velkým zájmem, neboť smysl její existence (tedy upřednostnění odborné pomoci před represí) rezonuje s mým osobním postojem ke způsobu uplatňování spravedlnosti v případech mladistvých pachatelů trestné činnosti.

Cílem mé práce je především rozpracovat sociálně pedagogické aspekty probace a mediace. Domnívám se totiž, že obzvláště probační činnosti nemají být pouhými dohledovými nástroji při výkonu trestu nespojeného s odnětím svobody, ale jsem přesvědčena, že probace i mediace skýtá výrazný resocializační a výchovný potenciál. Probace (jako dohled nad výkonem alternativního trestu) i mediace (jako možnost mimosoudního řešení konfliktů) jsou základem práce probačních úředníků pečujících o mladistvé delikventy.

Obsahovou koncepci textu jsem postavila na třech pilířích: klient – instituce – pracovník, přičemž na všechny z nich reflektuji z pohledu sociální pedagogiky. Práce se v obecné rovině zabývá mládeží, o které se v současné odborné literatuře hovoří jako o „rizikové“ (ve smyslu větší pravděpodobnosti sociálního selhání). Klientem je mladistvý pachatel trestné činnosti, kterému by měla být poskytnuta odborná psychosociální pomoc. Probační a mediační služba ČR, instituce ze zákona pověřená výkonem probačních a mediačních činností, je v mé práci prezentována jako instituce zastupující pomáhající profese v oblasti trestní justice. Pracovníkem se rozumí probační úředník, v jehož práci se pokouším identifikovat sociálně pedagogické prvky.

V první kapitole se věnuji mladistvým klientům PMS. Uvádím zde zásadní teorie sociálních deviací a nastiňuji příčiny vzniku delikventního chování mládeže. Podrobně popisuji období adolescence, které považuji za klíčové z hlediska rizika rozvoje sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Domnívám se, že problematika sociálních deviací, příčiny delikvence i znalost vývojových období se svými specifiky by měly být součástí povinné vědomostní základny každého pomáhajícího profesionála, včetně pracovníků PMS.

Ve druhé kapitole otevírám důležité téma terciární prevence delikventního chování mladistvých (v úvodu kapitoly se okrajově dotknu i metod tzv. primární a sekundární prevence).

Představím preventivní opatření využívaná v České republice a pro srovnání uvedu i některé preventivní programy fungující v zahraničí.

Celá třetí kapitola je zaměřena na Probační a mediační službu, která má své nezastupitelné místo v systému terciární prevence kriminálního jednání mládeže. Popisuji stručnou historii této instituce, její poslání, cíle a principy. Představím zde ty, kteří s mladistvými pachateli protiprávních činů pracují nejčastěji a mají zásadní vliv na jejich úspěšnou resocializaci - probační úředníky. Pracovníci Probační a mediační služby vykonávají sociální práci v justici; ta s sebou nese nutnost znalosti konkrétních právních předpisů, proto část textu věnuji i právní problematice související s trestně právní odpovědností mladistvých. V této kapitole také zdůrazňuji nezbytnou (bohužel ne vždy fungující) spolupráci mezi PMS a dalšími institucemi (rodinou, školou, OSPOD, atd.).

Ve čtvrté kapitole se zaměřuji na konkrétní způsoby práce s mladistvými delikventy v současné praxi probační služby. Charakterizuji podstatu probačních a mediačních činností a stručně popisuji i náplň práce probačních pracovníků specializovaných na práci s mládeží. Akcentuji systemický přístup v práci PMS. Upozorňuji na rozdíl mezi direktivním a nedirektivním způsobem práce s klientem, a zároveň se zamýšlím nad využitím pomoci a kontroly ve vztahu probačního pracovníka a jeho mladistvého klienta.

V závěrečné páté kapitole se pokouším nahlédnout na probační a mediační činnosti jako na činnosti sociálně pedagogické. Provádím analýzu sociálně pedagogického potenciálu skrytého v práci probačních úředníků s mladistvými klienty. Konflikt se zákonem a následné trestní řízení představuje obvykle pro mladistvého značnou psychickou zátěž, proto se v této kapitole zabývám také preventivním významem sociální opory poskytované nejbližším okolím a jejím využitím v probační práci.

Poznatky uvedené v této práci čerpám z odborných knižních publikací, sborníků a časopisů, z platných právních předpisů a z oficiálních internetových stránek. Problematika juvenilní delikvence je v české i zahraniční literatuře poměrně rozsáhle rozpracovaná (u nás např. K. Večerka, A. Koudelková, V. Labáth, I. Zoubková, Z. Martínek, P. Vantuch, J. Štípek, J. Zapletal, v zahraničí např. R. A. Mendel, H. C. Quay a další). V archivu Národní knihovny je

kupř. k nahlédnutí publikace z roku 1894, kterou její autor Alois Zucker nazval *Kriminalistické črty zejména se zřetelem k zločinné a spustlé mládeži*. Problematikou rizikové mládeže z pohledu pedagogiky se u nás zabývá zejména autorská dvojice J. Koťa a J. Jedlička. Tématu delikventní mládeže se dlouhodobě věnuje také O. Matoušek, jehož publikace jsou ovlivněné zvláště orientací na sociální práci a psychologii. V textu představuji rovněž teoretické koncepce L. Čírtkové, která prezentuje práci s delikventní mládeží z pohledu současné forenzní psychologie. Literární zdroje této práce čítají také publikace zabývající se systemickou terapií (I. Úlehla, Š. Gjuričová a J. Kubička), pomáháním a pomáhajícími profesemi (K. Kopřiva), otázkami vývojové psychologie a psychopatologie (M. Vágnerová), otázkami sociální pedagogiky (B. Kraus, V. Poláčková, J. Lorenzová), problematikou sociální opory u dětí a mládeže (J. Mareš et al., J. Křivohlavý), činnostmi Probační a mediační služby ČR (Štern, Ouředníčková, Doubravová et al.). V práci cituji i ze sborníku příspěvků z konference „Perspektivy práce s delikventní mládeží“, která se uskutečnila v květnu 2011 v Brně. Poznatky a východiska převzatá z literárních zdrojů doplňuji o vlastní zkušenosti, jež jsem získala při svých návštěvách v mosteckém a královéhradeckém středisku PMS. Text má charakter teoretické práce. Použila jsem metodu kvalitativní obsahové analýzy textu, metodu analýzy dokumentace a metodu komparace.

V průběhu celé práce se snažím teoretické poznatky dokreslovat konkrétními příběhy mladistvých pachatelů trestné činnosti. Vybrané kazuistiky mladistvých klientů¹ PMS (střediska Most a střediska Hradec Králové) jsou uvedeny v příloze.

¹ Všechna jména uvedená v kazuistikách byla změněna z důvodu ochrany osobních údajů klientů PMS.

1. ANALÝZA DELIKVENTNÍHO CHOVÁNÍ MLÁDEŽE

1.1 Vymezení základních pojmů

K tématu mé práce se vztahuje celá řada pojmů, které jsou v odborné literatuře (příp. v právních normách) jednoznačně definovány a v oblasti sociální práce, sociální pedagogiky a příbuzných oborů mají svůj konkrétní význam. Často jde o termíny, se kterými se setkáváme i v běžné mluvě (delikvence, kriminalita, dítě, mladistvý a další). Odborná terminologie se však od slov užívaných v běžném jazyce může významově lišit. Níže proto předkládám rejstřík základních pojmů, které se s problematikou rizikového chování dětí a mládeže pojí. Další odborné termíny (probace, mediace apod.) budou podrobněji popsány v následujících kapitolách.

Delikvence/delikventní chování. Tímto pojmem bývá v odborné literatuře označováno veškeré jednání, které je v rozporu s právními či společenskými normami. Podle Jedličky má označení delikvence širší význam než slovo kriminalita, neboť pod pojem delikvence spadají i takové jevy, které jsou v rozporu s dobrými mravy, např. nadměrné požívání alkoholu nebo sexuální promiskuita (Jedlička in Vališová, Kasíková, 2007, s. 362). Výraz *delikvence* se často používá ve spojení s trestnou činností mládeže.

Dítě. § 2 odst. 1 písm. b) zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen: „ZSM“) definuje dítě jako osobu, která v době spáchání trestného činu nedovršila patnáctý rok věku. Taková osoba není podle ustanovení § 89 odst. 1 téhož zákona trestně odpovědná. Dopustí-li se dítě mladší 15 let činu jinak trestného, může soud způsobem stanoveným v Hlavě III. ZSM takový čin projednat a učinit opatření potřebná k nápravě. Snížení hranice trestní odpovědnosti je často diskutovaným tématem.

Kriminalita. Kriminalitou (neboli zločinností) se rozumí souhrn sociálně podmíněných a společensky nebezpečných činů, nesoucích zákonné znaky trestných činů.

Kriminalita mládeže. Bývá označována jako „juvenilní delikvence“. Podle Jedličky vykazuje kriminalita mládeže jistá specifika, související s celkovou nezralostí a neukončeností psychosociálního vývoje dospívajících. Na jednání mladistvých má podle téhož autora velký vliv slabá volní kontrola, zvýšená impulzivnost, „hecování“ (čili vzájemné podněcování se) a vliv

alkoholu nebo jiných nealkoholových drog (Jedlička in Vališová, Kasíková, 2007, s. 362). Bývá častěji páchána ve skupině (v porovnání s trestnou činností dospělých pachatelů).

Mladistvý. Trestněprávní pojem, kterým je označován jedinec ve věku od 15 do 18 let (§ 2 odst. 1 písm. c) ZSM). Mladiství pachatelé jsou v zásadě trestně odpovědní; řízení o trestných činech (resp. proviněních) mladistvých pachatelů a zásady ukládání trestů (opatření) jsou upraveny odchylně od obecné úpravy v ZSM.

Mládež. Pod označením *mládež* mohou být skryté různé věkové kategorie, zpravidla záleží na pojetí autora. Například Matoušek používá výraz „mládež“ pro osoby mladší 18 let a nevymezuje přitom dolní věkovou hranici (Matoušek, 2011, s. 313). Kraus označuje jako „mládež“ tu část populace, která již není dětmi, ale zároveň ještě nepatří mezi sociálně dospělé; konkrétně tak hovoří o skupině obyvatelstva ve věkovém rozsahu od patnácti do pětadvaceti let. Tento autor dále upozorňuje, že při stanovení horní hranice je rozhodující délka přípravy na budoucí povolání, což znamená, že u vysokoškoláků může být horní hranice posunuta až k třicátému roku života (Kraus, 1998, s. 77).

Norma/normalita. Vymezení normy obzvláště v kontextu lidského chování nebývá dle odborné literatury vždy snadné a jednoznačné. Řada autorů upozorňuje na to, že hranice mezi normou a abnormalitou je neostrá. Dle Vágnerové může být norma pojímána statisticky (za normální je považováno to, co je v souladu s míněním nebo chováním většiny), funkčně (normální je to, co v daném prostředí funguje) nebo ideálně (normou je to, co se přibližuje ideálu). Tato autorka rovněž upozorňuje, že norma je vždy závislá na mnoha faktorech, bezprostředně souvisí s aktuální úrovní dané společnosti, liší se u různých národů, kultur, společenských vrstev. Stanovení normy tak nemá definitivní platnost, dynamicky se proměňuje a vyvíjí v průběhu času (Vágnerová, 2008, s. 21-27). Opakem normy je podle sociologů anomie, příp. sociální deviace.

Predelikvence/predelikventní chování. Matoušek uvádí, že jde o určité druhy chování dětí, ze kterých lze s vyšší pravděpodobností predikovat výskyt delikventního a kriminálního chování v budoucnosti (Matoušek, 2008, s. 154). Za predelikventní chování bývají považovány např. závažnější kázeňské přestupky ve škole, záškoláctví, toulky, útoky z domova, šikana a další.

Rizikové chování. „Jednání, jež může ohrozit život, zdraví nebo sociální integritu jedince, nebo chování, které je namířeno proti zájmům společnosti definovaných zákony“ (Matoušek, 2008, s. 175). Za rizikové chování u dospívajících bývá považováno zneužívání omamných látek, sexuální promiskuita, nechráněný pohlavní styk, násilné jednání a další. Rizikové chování tedy může poškozovat, jak dospívajícího samotného (např. riziko nakažení virem HIV), tak jedince v jeho okolí (např. oběť agresora).

Sociálně patologické jevy. Mezi projevy sociální patologie bývají řazeny jevy, které jsou pro společnost nežádoucí (dlouhodobá nezaměstnanost, chudoba, bezdomovectví, vysoká rozvodovost) a zejména pak jevy společensky nebezpečné (násilí, agresivita, kriminalita, závislosti na alkoholu a nealkoholových drogách, gamblerství, sebevražednost a další)². U dospívajících se navíc jedná o další jevy sociálního selhání, jako jsou předčasné ukončení povinného vzdělávání u dětí, těhotenství před dosažením hranice dospělosti (viz Matoušek, 2008, s. 202-203).

Sociální deviace. Matoušek vymezuje tento pojem jako odchylku od společenské normy nebo volbu jiné než běžné varianty chování. Jednání označované jako sociální deviace nemusí být dle téhož autora vždy jednáním protiprávním, tento pojem má širší význam (Matoušek, 2008, s. 45). Kořa konstatuje, že za ně lze „považovat každé jednání, které přestupuje společenská očekávání a vyvolává sociální nesouhlas“. Koncept deviací tak může podle Koti zahrnovat jakékoliv jednání, které bude nekonformní vůči společenským normám (Kořa in Jedlička, Kořa a kol., 2004, s. 65).

V mé práci se věnuji mládeži, která vykazuje znaky *sociální deviace*, to znamená, že ve vztahu k chování běžné populace se chová abnormálně, nebo chcete-li odchýlně od norem uznávaných ve společnosti většinou jejích členů. Sociální deviace ale nemusí vždy představovat chování pro společnost škodlivé. Ve chvíli, kdy jde o společensky nežádoucí nebo nebezpečný odklon od obvyklého chování, používáme výraz *sociální patologie*. Oba pojmy se do značné míry významově překrývají a jsou někdy (nepřesně) používány i jako synonyma.

² Uvedeno volně podle internetového slovníku cizích slov provozovaného na webových stránkách <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>.

Do množiny sociálních deviací patří řada významově užších termínů označující různé formy protispolečenského chování a protiprávního jednání. **Delikvence** a **kriminalita** jsou jednou z forem sociální deviace, stejně jako **rizikové** a **predelikventní chování**, které může být předzvěstí budoucího chování delikventního nebo kriminálního.

V této práci se zaměřuji na **delikventní mládež**, která je předmětem zájmu odborníků různých profesí (pedagogů, psychologů, psychiatrů, sociálních pracovníků a v poslední době i pracovníků Probační a mediační služby). Často se dnes také setkáváme s výrazem **problémová** nebo **riziková mládež**. Podle Matouška je to mládež se zvýšeným rizikem sociálního selhání, tedy mládež „disponovaná k delikventnímu chování, drogové závislosti, alkoholismu, patologickému hráčství, k členství v extremistických skupinách a v náboženských sektách“ (Matoušek, 2011, s. 314).

1.2 Adolescence jako klíčové období vzniku delikventního chování

Období dospívání lze označit za značně rizikové pro rozvoj a následné pokračování delikventního chování mladistvých jedinců. Považuji proto za nutné zabývat se touto problematikou podrobněji.

Matoušek uvádí, že v průběhu adolescence poruší v západních zemích zákon téměř každý muž a skoro polovina žen. Toto kriminální jednání však většinou nezanechává žádné závažné následky a dokonce v 90-99% případů zůstává bez povšimnutí orgánů činných v trestním řízení. O existenci této kriminality se dovídáme jen díky anonymním anketám ex post (Matoušek, 2008, s. 40-41). Dalo by se tedy s trochou zjednodušení říci, že ojedinělé epizody „kriminality“ dospívajících jedinců, které nemají závažný charakter, jsou nevýznamné a souvisí s vývojovým obdobím adolescence. Většina „angažovaných“³ pomáhajících profesionálů se shoduje na tom, že značné riziko zde ovšem představuje případná nepřiměřená represe a sankce, následující negativní zkušenost s pobytem v ústavu či vězení, kde na mladistvého dále působí deviantní subkultury a skupiny, a v neposlední řadě i nálepka „kriminálního“, která je v takovém případě mladému

³ Kopřiva rozlišuje pomáhající profesionály na *angažované* a *neangažované*. Ti první vykonávají své povolání se zápalem, „z lásky“ a při své práci kladou menší důraz na odměnu nebo jiné vnější výhody. Neangažovaní pracovníci naopak vnímají svoji práci jako výkon svěřených pravomocí bez osobního zájmu o klienta (Kopřiva, 2006, s. 13-28).

člověku přidělena. Pravděpodobnost, že se delikventní chování bude u takto „postiženého“ jedince opakovat, je vysoká.

Obdobím dospívání bývá v rámci vývojové psychologie označována doba přechodu mezi dětstvím a dospělostí. Časové vymezení tohoto období se u jednotlivých autorů liší. Podle Vágnerové jde o celou jednu dekádu života, od 10 do 20 let⁴ (Vágnerová, 2005, s. 321). Tato autorka rozděluje dále období dospívání na dvě fáze: *ranou adolescenci* (označovanou jako pubescence) probíhající zhruba mezi 11. až 15. rokem života, ve kterém dochází k nápadným tělesným změnám a pohlavnímu dozrávání; a *pozdní adolescenci* trvající přibližně od 15 do 20 let, která je charakteristická především celkovou psychosociální proměnou (viz Vágnerová, 2005, s. 323-324). Odborníci zabývající se vývojovou psychologií upozorňují na skutečnost, že v posledních letech se horní hranice adolescence prodlužuje. Je to dáno tím, že se děti od svých rodičů později osamostatňují. Dále studují, poté hledají vhodné zaměstnání a budují kariéru, déle si vybírají vhodného partnera, cestují – chtějí nejprve něčeho dosáhnout, něco zažít a vidět. Proto odkládají vstup do manželství a založení vlastní rodiny často až do období kolem 30. roku života. Do té doby často nadále žijí s rodiči pod jednou střechou. Dochází tedy k paradoxní situaci, kdy dospívající jsou již plnoletí se všemi právy a povinnostmi, ale na druhé straně jsou ekonomicky zcela nebo částečně závislí na rodičích. Okamžik vypuzení ze „sociální dělohy“⁵, tedy separace dospívajícího od rodiny, se v posledních letech postupně odkládá.

Říčan umisťuje adolescenci do životního období od 15. do 20.-22. roku (Říčan, 2006, s. 191). Své pojetí dospívání velmi poeticky popsal v knize Cesta životem: „V této době je člověk nejkrásnější, tělesně i duševně nejsvěžejší, nejdychtivější a nejbystřejší. zároveň je však dospívání období těžké a plné rozporů. Adolescent se má vyznat sám v sobě a najít své místo ve světě, ověřit si, co dokáže a co vydrží, sám sebe najít v nějakém přesvědčení a životním programu. Má dokončit přípravu ke společenskému uplatnění v práci nebo udělat důležitá rozhodnutí v tomto směru (vstup na vysokou školu). Ve vztahu k druhému pohlaví má prožít něco víc než pouhé okouzlení, něco, co bude přinejmenším vážným hledáním, pokusem poznat a dát se poznat. To jsou velké úkoly a nelze se divit, že v sobě adolescenti mívají mnoho zmatku a neujasněnosti.

⁴ M. Vágnerová patří k autorům, kteří dnes přestávají striktně rozlišovat pubescenci a adolescenci jako dvě samostatné vývojové etapy, ale používají pro obě období jednotný pojem adolescence.

⁵ Metaforu rodiny jako sociální dělohy používají autoři Ludmila Trapková a Vladislav Chvála v publikaci Rodinná terapie psychosomatických poruch (Portál, 2009).

Jejich hledání bývá bolestné. Bývá spojeno s vážnými osobními krizemi, kotrmelci a vylomeninami, které jako vnější pozorovatelé těžko chápeme a jako rodiče (i učitelé) těžko odpouštíme“ (Říčan, 2006, s. 191). Pomáhající profesionál pracující s klienty-adolescenty by měl mít neustále na paměti, jaké vývojové zvláštnosti jsou pro tuto věkovou kategorii typické, aby jeho případné intervence byly účinné.

Přestože každá nová generace je trochu jiná než ta předcházející, v hlavních aspektech dospívání je zároveň stále stejná. Lorenc přibližuje období adolescence na etymologickém původu staročeského slova *jinoch*: v tomto přechodovém období je vše *jiné* – jiné je tělo, jiný je svět, jiné je i prožívání (Lorenc in: Vodáčková a kol., 2007, 278).

Moderní vývojová psychologie vychází z řady teorií, které nabízejí nejrozličnější pohledy na jednotlivé etapy lidského života. A tak i dospívání je různými autory vykládáno odlišně. Např. Freudova psychoanalýza se podle Vágnerové zaměřuje na nastupující sexuální aktivitu adolescentů spojenou s pohlavním dozráváním. Období dospívání označil Freud za fázi genitální, v němž dospívající hledá nový objekt svého potenciálního uspokojení: dívku nebo chlapce. Incestní zaměření je v tomto vývojovém období překonáno. Jde o počátek navazování skutečných erotických vztahů (Vágnerová, 2005, s. 322).

Vágnerová dále přibližuje adolescenci v pojetí Anny Freudové, která považovala dospívání za období růstu pudových tendencí a stavu narušené osobnostní rovnováhy (tj. rovnováhy mezi id a egem). Tato situace údajně aktivuje dva obranné mechanismy pomáhající problémy dospívání vyrovnávat. Prvním obranným mechanismem je *intelektualizace*, která přeměňuje sexuální pudy na jinou úroveň energie a projevuje se intelektuální činností (odtud pochází známé „filozofování“ adolescentů – otázky bytí, úvahy o smyslu života, o řádu světa, nekonečné debaty a polemiky na nejrozličnější témata, ať už s vrstevníky nebo se zástupci starší generace). Druhou variantou je *asketismus*, který se projevuje nadměrnou sebekontrolou a potlačením pudových tendencí. Vágnerová uvádí zajímavý postřeh, a to že s intelektualizací i asketismem se setkáváme i u dnešních adolescentů, avšak asketické tendence nejsou v naší době tak časté jako tomu bývalo dříve (volně dle Vágnerová, 2005, s. 322).

Z psychoanalýzy vychází i slavný psychoterapeut Erik H. Erikson, který rozdělil lidský život do osmi stádií (*Osm věků člověka*). Eriksonův model vývoje osobnosti a osobní zralosti bývá často citován (viz např. Vágnerová, 2005, Říčan, 2006, Pelikán, 2007). Erikson vymezil osm životních stádií (počínaje kojeneckým věkem a pozdní dospělostí konče), přičemž ke každé životní fázi zformuloval základní vývojový úkol, který musí člověk splnit, aby mohl postoupit do dalšího stadia. Kromě hlavního úkolu má každé vývojové stadium svou charakteristickou krizi. Říčan upozorňuje na to, že vývojový úkol lze splnit jen tak, „že člověk projde takovou krizí a v ní se změní, zdokonalí, vyroste. To ovšem jen tehdy, projde-li krizí úspěšně, neboť úkol je možno také „prošvihnout“: krize pak vyústí v debakl, v defektní vývoj, který vyžaduje zvláštní výchovnou strategii, případně i psychoterapeutickou pomoc. Sama vývojová krize se může vyhrotit a přerůst v akutní poruchu, která se projeví buďto tím, že člověk dělá něco zcela jiného, než od něj společnost očekává, anebo tím, že citově trpí, není schopen obvyklých výkonů a ztrácí normální kontakt s realitou“ (Říčan, 2006, s. 48).

Znalost Eriksonovy teorie se považuje za samozřejmé vybavení vývojových psychologů. Měla by však být podle mého názoru nápomocná všem odborníkům, kteří pracují s dětmi a mladistvými (probační úředníky nevyjímaje), při interpretaci jejich chování a jednání i při případné profesionální intervenci.

V odborné literatuře se uvádí, že základním vývojovým úkolem v období dospívání je podle Eriksona hledání a vytváření vlastní *identity*. V případě neúspěchu při budování identity dochází ke *zmatení rolí* (např. viz Fontana, 2003, s. 269).

Kdybych měla období adolescence vystihnout jedním slovem, použila bych výraz *experiment*. Adolescent zkouší a objevuje všechno možné i nemožné. Experimentování úzce souvisí s hledáním vlastní identity (v odborné literatuře bývá uváděno také hledání „Já“, příp. „identita Já“). Fontana se domnívá, že si adolescent zkouší mnoho *různých druhů chování*, „jako by se tázal: „Který z těchto různých druhů člověka jsem opravdu já?“ Na pomoc v tomto počínání si často vybírá vzory rolí: starší lidi (přátele, hvězdy populární hudby, učitele, sportovce a sportovkyně), jejichž styl života a hodnoty pokládá za hodné napodobení“ (Fontana, 2003, s. 267-268). Napodobování určitého vzoru se poté projevuje nejen v chování, ale často i v oblékání, účesu, doplňcích, zkrátka v celkové úpravě zevnějšku. Stylizace zevnějšku se nezřídka pojí

s poslechem konkrétního hudebního stylu. Vágnerová uvádí, že „experimentace s různými variantami chování je užitečná, ale může být i riskantní, adolescenti hledají hranice svých možností, a proto někdy jednají extrémním způsobem“ (Vágnerová, 2005, s. 325).

Za svého druhu experiment lze podle mého názoru vykládat i *výběr vrstevnické skupiny*. V případě vrstevnické „party“ jde podle Matouška o „skupinu, od níž mladý člověk odvozuje svůj pocit totožnosti, a to často, ba nutně, v opozici k rodičům“ (Matoušek in: Matoušek a kol., 1996, s. 14). Vliv „party“ na dospívajícího člověka může být nesmírně silný, a proto je pro další směřování jedince podstatné, do jaké skupiny vrstevníků se dostane. Fontana podotýká, že adolescent ve snaze o přijetí skupinou vrstevníků, mění někdy své chování: oblékání, mluvu a návyky, příp. i své hodnoty a názory (Fontana, 2003, s. 268). Opět zde nacházíme potřebu vytvářet a rozvíjet vlastní identitu, tentokrát tzv. identitu sociální: „Dospívající se už neidentifikuje s rodinou, ale jednoznačně s vrstevnickou partou, kde získává novou, tzv. sociální identitu. Ta je dána jeho příslušností ke skupině“ (Vágnerová, 2008, s. 791).

Experimentování adolescentů se projevuje i v *erotické oblasti* jejich života. Dospívající zakoušejí své první sexuální zkušenosti, navazují krátké i delší milostné vztahy, a tím si budují svou sexuální identitu. Říčan uvádí, že „adolescenti často střídají partnery svých milostných her, bývají si dobře vědomi, že jen experimentují (samozřejmě i se svými city, ne jen s těly) a že chtějí ‚co nejvíce užít‘. Někdy se rozcházejí i velmi intenzivní a nijak povrchní vztahy proto, že si jeden z partnerů uvědomí, že potřebuje více zkušeností, že se ještě nechce citově příliš připoutat“ (Říčan, 2006, s. 205). Zvědavost v oblasti sexuality někdy stojí i za jednorázovou homosexuální zkušeností mladistvého.

Jako experiment lze interpretovat i *zájem adolescentů o návykové látky* (tabák, alkohol a nealkoholové drogy). Od pozitivního vztahu dospívajícího k psychoaktivním látkám ke vzniku závislosti může být jen malý krůček, obzvláště pokud jde o nealkoholové drogy. Drogová závislost se vytváří poměrně rychle a snadno a její škodlivé následky jsou všeobecně známé. K užívání návykových látek mají podle odborné literatury sklony spíše ti dospívající, kteří problematicky zvládají separaci od rodiny, tedy jeden z obtížných vývojových úkolů adolescence. Někdy rodiče svým dětem splnění tohoto úkolu komplikují tím, že jim vědomě či nevědomě

v emancipaci brání. Za vznikem drogové závislosti u dospívajících ale může být i celá řada dalších faktorů, ať už psychických, sociálních nebo biologických.

Pro adolescenci je rovněž charakteristický v odborné literatuře důkladně popsáný *generační konflikt mezi rodiči a dospívajícími dětmi*. Adolescent kritizuje své rodiče a jejich generaci. Jeho postoje a názory na životní styl rodičů bývají radikální. V očích dorůstajících dětí se jejich rodiče jeví jako nudní lidé dělající kompromisy se zastaralými způsoby myšlení apod. Konfrontace s rodiči je beze sporu nutná pro úspěšné proběhnutí emancipačního procesu. Matoušek trefně poznamenává, že alergie dospívajícího na rodiče a alergie rodičů na něj mají odpoutávání od rodiny usnadnit (Matoušek in: Matoušek a kol., 1996, s. 19). Říčan upozorňuje na to, že dospívající „potřebuje rodiče, kteří budou proti němu hájit svůj způsob života a své názory, kteří se budou vážně hádat, ano i rozčilovat, protože si nechají adolescentní kritiku „dojít na tělo“. Nejvlastnějším základem výchovy adolescenta totiž je – *brát ho vážně*“ (Říčan, 2006, s. 213). Adolescentní vzdor by měl dle J. Stolařové⁶ vyventilovat v období přechodu, nemělo by dojít k dětské adaptaci na dospělost. Poté se může vztah mezi rodiči a dítětem kvalitativně změnit, poté může dospívající skutečně dospět.

Výše zmiňovaný Erik H. Erikson je rovněž autorem pojmu *adolescentní psychosociální moratorium*. Podle Vágnerové výraz moratorium představuje potřebu něco zastavit, zabrzdit (Vágnerová, 2005, s. 325). Tento fenomén označuje neochotu či neschopnost jedince přijmout z nejrozličnějších důvodů roli dospělého člověka. Vágnerová v této souvislosti uvádí, že dospělost představující definitivní volbu nemusí být pro některé dospívající přitažlivá, může se jim zdát příliš náročná, a proto preferují prodloužení přechodného období (Vágnerová, 2005, s. 325). Říčan se domnívá, že adolescentní moratorium se někdy může projevit „značně podivně, chorobně nebo protisociálně“, např. členstvím v pochybné partě nebo sexuální promiskuitou (Říčan, 2006, s. 224).

Období adolescence má stejně jako ostatní vývojové etapy lidského života svá specifika. Dospívání bývá náročné jak pro dospívající, tak pro jejich rodiče (vychovatelé). Toto období se pojí s řadou změn a vývojových zvláštností, které dospívajícího jedince činí méně odolného vůči

⁶ Z přednášek Mgr. Jaroslavy Stolařové: seminář Vývojové psychologie v akademickém roce 2007/2008 (katedra pedagogiky, FF UK).

riziku rozvoje určitých sociálně patologických jevů. Vašutová se zamýšlí nad nejčastějšími potížemi, které období adolescence provázejí (srov. Vašutová, 2005, s. 76-79). Z výčtu Vašutové vybírám ta úskalí, která mohou vést u dospívajících jedinců k rozvoji delikventního chování:

Ekonomické faktory jako zdroje konfliktů. Orientace na konzumní hodnoty a porovnávání se s vrstevníky vede k vysokým nárokům na materiální „zabezpečení“ dětí. Většina rodin není schopna nebo je nechce uspokojit, a tak se toto téma stává v některých rodinách častým zdrojem konfliktů (Vašutová, 2005, s. 76). Touha adolescentů po moderním oblečení, elektronice, nejnovějších typech mobilních telefonů, osobních počítačů, zkrátka potřeba být „in“ může být velmi silná, neboť dospívajícím jedincům zaručuje odpovídající sociální prestiž ve vrstevnické skupině. Vzniká zde riziko, že dospívající (zvláště z ekonomicky slabých rodin) si k „potřebnému vybavení“ dopomohou po svém, např. krádeží.

Vztahy k vrstevníkům a problémová parta. Podle Vašutové, se adolescent emočně odpoutává od rodiny a emoční zabezpečení hledá u svých vrstevníků. Vrstevnická parta, se kterou adolescent tráví většinu svého času, a která se podílí na zprostředkování vlivu obecných autorit a vzorů, významně formuje osobnost dospívajícího jedince (Vašutová, 2005, s. 77-78). Vágnerová uvádí, že v období dospívání slábne vliv rodičů na dospívající děti a na vznik případného nežádoucího chování má prvořadý vliv vrstevnická skupina (Vágnerová, 2008, s. 791). Výběr vhodné nebo nevhodné party souvěkovců může zásadním způsobem ovlivnit životní dráhu jedince. Tato skutečnost nezřídka sehrává roli v tom, zda si jedinec pod vlivem vrstevnické party vytvoří pozitivní hodnoty, vybere následováníhodné vzory a zvolí si pro své další životní směřování smysluplnou životní dráhu, či zda se negativně ovlivněn členy tzv. závadové party nakonec ocitne na scestí (drogová závislost, kriminalita), odkud nebývá pro mnohé cesty zpět.

Sociálně patologické jevy v oblasti sexuality. Vašutová se domnívá, že pro optimální vývoj osobnosti je vhodné oddálit počátek sexuálního života dospívajícího až do vrcholné adolescence. Za důležité pokládá tato autorka to, aby došlo k uspokojení zvědavosti adolescenta poskytnutím všech vyžadovaných informací. Za neméně důležité považuje podporu intenzivních citových vazeb k vrstevníkům, k perspektivním partnerům a podněcování jejich vzájemného poznávání (Vašutová, 2005, s. 78). Patologický vývoj v oblasti sexuality dospívajících může signalizovat zejména jejich promiskuitní chování, tj. navazování povrchních milostných vztahů a časté

střídání sexuálních partnerů. Jedlička upozorňuje na výzkumy sexuologů, podle kterých promiskuitní chování předchází prostituci (Jedlička in: Vališová, Kasíková a kol., 2007, s. 361). Mnozí autoři se shodují na tom, že promiskuita a prostituce ohrožuje, jak morální vývoj mladého člověka, tak jeho zdraví i život (pohlavně přenosné choroby včetně nemoci AIDS), navíc vede k emočnímu oploštění (srov. Jedlička in: Vališová, Kasíková a kol., 2007, s. 361-362, Vašutová, 2005, s. 79). Rozvoj rizikového sexuálního chování adolescentů bývá dle odborné literatury často podmíněn nadměrnou konzumací alkoholu, zneužíváním nealkoholových drog nebo gamblingem (tj. patologickým hráčstvím). Případný rozvoj závislosti na návykových látkách či závislosti na hře (většinou na výherních automatech) a s tím související finanční nároky vedou některé dospívající k prostituci, příp. k účasti na pornografické produkci.

Užitečnou službu ve smyslu prevence rozvoje patologie v oblasti sexuality dospívajících může dle mého názoru udělat dobře vedená sexuální výchova na základních školách. Téma povinné sexuální výchovy je v poslední době často skloňováno v médiích, kde odpůrci sexuální výchovy vyslovují názor, že poučení dětí o „správném“ sexuálním životě přináleží pouze a jen rodičům. Je však třeba vzít v úvahu, že v mnohých rodinách může být téma lidské sexuality tabu, jinde mohou naopak rodiče být příliš otevření, proto považuji za vhodné doplnit přirozenou sexuální výchovu v rodinách ještě o sexuální výchovu zprostředkovanou dětem vyškoleným pedagogem.

Generační jevy a extremismus. Jak bylo uvedeno výše, pro období adolescence je typická tendence distancovat se od „nudného a zastaralého“ světa dospělých (rodičů, učitelů). Zástupci nové generace se staví do opozice a negují hodnoty generace rodičovské. Rovněž již bylo řečeno, že tento vývoj je přirozený a v podstatě nezbytný pro to, aby se dospívající jedinec mohl úspěšně emancipovat. V optimálním případě končí dle Říčana bouřlivý separační proces již před dvacátým rokem *obnovením pozitivního vztahu k rodičům a k jejich hodnotám* (Říčan, 2006, s. 215). V případě opačném vzpoura proti rodičům a jiným dospělým autoritám pokračuje a jak uvádí Vašutová, může být namířena i proti společnosti jako celku (Vašutová, 2005, s. 79). V této souvislosti se dnes často skloňuje nebezpečí radikalizace mladých lidí a jejich účast v extremistických hnutích, která podporují ve společnosti negativní jevy, jakými jsou rasová nesnášenlivost, xenofobie, agresivita. Jedlička uvádí, že stoupenci extremistických skupin

vyznávají krajní politické názory a směřují k potlačení občanských práv, politických a náboženských svobod jiných (Jedlička in: Vališová, Kasíková a kol., 2007, s. 364). Téma extremismu se v této době jeví jako nanejvýš aktuální. Česká republika se dnes potýká s rostoucí rasovou nesnášenlivostí a nebývalým ohrožením sociálního smíru. Za této situace vliv extrémistických hnutí ve společnosti sílí. Jedlička za vznikem a rozvojem extremismu spatřuje nevhodné rodinné zázemí, když tvrdí: „Většina členů radikálních násilnických skupin tvoří dospívající a mladí muži z autoritářsky vedeného nebo narušeného prostředí...“ „Oběti tvrdé a nesusoucitné výchovy se často stávají pachateli těch nejtěžších trestných činů“ (Jedlička in: Vališová, Kasíková a kol., 2007, s. 364). Proč je však pro některé dospívající (v převážné většině chlapce) účast v extremistické skupině tak lákavá? Pravděpodobné vysvětlení nabízí Jedlička, který se domnívá, že nespokojení a frustrovaní mladíci získávají v takové skupině emoční podporu od stejně smýšlejících členů. Dospívající si podle Jedličky připadají dostatečně důležití, když se mohou před svými souvěrci „vytáhnout“ v pouličních výtržnostech, ve rvačkách se zase mohou hrdinně obětovat pro společnou věc a pro kamarády (Jedlička in: Vališová, Kasíková a kol., 2007, s. 364).

V době internetu a jiných informačních a komunikačních technologií je šíření nebezpečných ideologií potlačujících práva jedinců i celých skupin nezvykle snadné (kupř. organizování příznivců nacionalismu na sociální síti Facebook nebo propagace této ideologie na internetových stránkách www.youtube.com). Proto by společnost měla usilovat o to, aby se dospívající stali vůči vlivům sociálně destruktivních ideologií dostatečně imunní, a to především vytvářením systémů účinné prevence (např. kvalitní výuka multikulturní výchovy doplněná o programy primární prevence rizikového chování u dětí a mládeže ve školách, v rovině zbožných přání zůstává výchova k toleranci a prosociálnímu chování v rodinách).

1.3 Osobnost pachatele trestné činnosti jako vodítko pro práci probačního úředníka

Chování a prožívání lidí v obecné rovině zkoumá psychologie. Specifické chování a prožívání jedinců, kteří se dostávají do životních situací postihovaných právem (zejména trestním) se zabývá aplikovaná vědní disciplína zvaná *forenzní psychologie*. Předmětem zájmu forenzních

psychologů je mimo jiných problémových oblastí také problematika osobnosti pachatele, tedy kupř. struktura osobnosti (tj. vnitřní uspořádání osobnosti, skladba psychických vlastností jedince), dynamika osobnosti, vývoj osobnosti (tj. jakým způsobem se konkrétní vlastnosti osobnosti utvářejí) a další.

Snahou odborníků zaměřených na delikvenci bylo zpočátku především objevit konstelaci osobnostních vlastností, jejichž existence je typická pro delikventní jedince a tudíž úzce související s jejich kriminálním chováním. Z dnešního pohledu se jako kuriózní jeví kupř. koncepce italského lékaře Cesara Lombrosa z druhé poloviny 19. století, ve které představil podobu „rozeného kriminálního“. Lombrosova teorie, poutající pozornost svým jednostranně biologizujícím přístupem, byla pozdějšími studiemi označena za absurdní. Dle Čírtkové je dnes zřejmé, že pozoruhodnosti nalézané Lombrosem u rozených zločinců (nižší inteligence, nedostatek empatie, snížený práh bolesti) jsou rovnoměrně rozptýleny v celé populaci (Čírtková, 2004, s. 66).

Další dnes již překonanou teorií pokoušející se charakterizovat kriminální osobnost je dle odborné literatury typologie Wiliama H. Sheldona, která byla konstruována na základě Kretschmerovy typologie čtyř somatotypů. Sheldonovým záměrem bylo dokázat, že určité druhy juvenilní kriminality náležejí jedincům s určitým typem tělesné stavby. Sheldon popsal tři somatické typy: tzv. mezomorfní typ s dobře vypracovanou svalnatou postavou, atleticky vystavěnou, který je velmi aktivní, agresivní a občas násilnický; tzv. endomorfní typ se zavalitou postavou a sklonem k obezitě, který se vyznačuje pomalejší pohyblivostí a letargickou povahou; tzv. ektomorfní typ s vytáhlou štíhlou postavou, který bývá méně společenský, ale intelektuálněji než ostatní uvedené typy (Sheldon in: Jedlička, Kořa a kol., 2004, s. 80).

Přes veškeré pokusy a snahy odborníků z nejrůznějších oborů se dosud se nepodařilo prokázat, že by existovaly typické psychické charakteristiky, které by jednoznačně determinovaly jedincův kriminální vývoj, a proto by se nalézaly pouze v populaci pachatelů (Čírtková, 2004, s. 67).

Na druhé straně však Čírtková upozorňuje na existenci výzkumných studií, které hovoří o vyšší pravděpodobnosti střetu určitého jedince se zákonem jako důsledku vysoce rizikové

kombinace zcela konkrétních vlastností. Těmito studiemi lze objasnit zejména případy tzv. černých ovcí v rodině, kdy jedinec vyrůstající v bezproblémovém rodinném prostředí vyznačujícím se dostatkem lásky, porozumění a adekvátní péče, přes to vše vykazuje rizikový vývoj, bývá nápadně problémový a v období dospívání se dostává do kolize se společenskými či právními normami (Čírtková, 2004, s. 67).

V těchto případech absentují negativní vlivy vnějšího prostředí, proto jsou příčiny nekalého jednání přisuzovány vrozenému osobnostnímu založení jedince, kteréžto je těžko ovlivnitelné i za podmínek působení výrazně pozitivního výchovného prostředí.

Longitudinální výzkum kanadských odborníků definoval trojkombinaci rizikových osobnostních předpokladů (Čírtková, 2004, s. 67):

- snížená úzkostnost (jedinec se neohroženě pouští do neznámých a nejistých aktivit)
- zvýšená impulsivnost (jedinec dává přednost tomu být neustále v pohybu, situace ho rychle strhne)
- nezávislost na odměně (jedinec je lhostejný k tomu, zda získá pochvalu či nikoli).

Projevy výše uvedených vlastností jsou u dětí nápadné a rodiče je u svých potomků mohou pozorovat od jejich dětství. Je však třeba zdůraznit, že riziko přináší výhradně uvedená trojkombinace. Jiná skladba vlastností anebo výskyt pouze dvou z nich údajně rizikové nejsou.

Jak již bylo naznačeno, nepodařilo se dosud popsat model osobnosti odpovídající typickému pachateli trestné činnosti. Vágnerová nabízí alespoň orientační přehled psychických vlastností, které mohou být významné pro rozvoj delikventního chování (uvedeno volně dle Vágnerové, 2008, s. 810-813):

- **Prožívání** – pachatelé trestných činů mívají sklony k afektivnímu reagování, k popudlivosti a emoční výbušnosti. Často se objevuje emoční nestabilita, citový chlad, neschopnost přiměřených emočních prožitků. Tito lidé nebývají schopni empatie a soucitu.
- **Způsob uvažování** – obzvláště kriminální recidivisté mívají nižší intelekt (a nižší úroveň vzdělání), ale existují i pachatelé s nadprůměrnou inteligencí. Pro způsob myšlení je

charakteristický omezeně racionální způsob řešení problémů a zpracování informací. Tito lidé si zřídka připouštějí rizika svého jednání a nedokáží se poučit z vlastních zkušeností. Objevuje se rigidita myšlení a neschopnost adekvátně využít zpětnou vazbu. S kognitivní rigiditou souvisí i orientace na přítomnost a nechuť nebo neschopnost přemýšlet o budoucnosti. Kriminální recidivisté většinou nedisponují kritickým myšlením, což se projevuje např. tendencí k superoptimismu (to vede ke zkreslenému úsudku a přesvědčení, že tentokrát určitě nebudou dopadeni).

- **Motivace a způsob uspokojování vlastních potřeb** – u pachatelů trestných činů bývá často diagnostikována nezdrženlivost a důraz na neodkladné uspokojení aktuálně pociťované potřeby. Kriminální jednání přináší těmto jedincům vzrušení, čímž dochází k uspokojení potřeby silných zážitků.
- **Odlíšnost socializace** – pachatelé trestné činnosti většinou nerespektují obecně platné normy. Typický je pro ně egocentrismus (pravidla a normy chování si vysvětlují po svém) a sklon k pocitům vlastní privilegovanosti. Tito jedinci nepocítují vinu, za příčinu svých problémů označují jiné lidi nebo situaci. Často jde o jedince s nedostatečně rozvinutým svědomím. Mívají tendenci ke zjednodušenému sociálnímu hodnocení (rozlišují lidi pouze na silné a slabé). Mezi uznávané hodnoty tito lidé řadí např. tvrdost, agresi a potřebu vzrušení.
- **Nápadnost v chování** – tito jedinci se chovají bezohledně až agresivně, pokud jde o prosazování vlastních cílů. Nebývají schopni sebeovládání a mívají sklon reagovat impulzivně. Typické je jednání bez zábrán (někdy za přispění alkoholu).

Popsaných projevů chování si může probační úředník všimnout především při rozhovoru s klientem a podle výsledků pozorování si vytvářet celkový názor na jeho osobnost.

Výzkumné snahy odborníků o vytvoření psychologické typologie osobnosti pachatelů⁷, tedy o co nejpřesnější popis osobnosti pachatele a jejich vnitřní diferenciaci, nadále pokračují. Jak poukazuje Čírtková: „Typologie osobnosti pachatelů zpravidla slouží jako nástroj poznávání

⁷ Různé typologie osobnosti pachatelů jsou uvedeny např. v těchto odborných publikacích:
KOUDELKOVÁ, Anna. *Psychologické otázky delikvence*. Praha : VICTORIA PUBLISHING, a.s., 1995. S. 30-31.
VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2008. s. 813-814.
ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. s. 68-74.
MATOUŠEK, Oldřich; MATOUŠKOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. Praha : Portál, 2011. s. 51-62.

osobnosti konkrétního pachatele a současně se uplatňuje jako vodítko pro diferencovaný přístup k pachateli např. při výslechu, při korektivních opatřeních v rámci výkonu trestu apod.“ (Čírtková, 2004, s. 68). Využití diferenciací mladistvých pachatelů v práci pomáhajících profesionálů považují za nutnou. Jen při správném posouzení osobnosti mladistvého pachatele lze zvolit účinný způsob psychosociální intervence. Aplikace typologie osobnosti mladistvých delikventů pomáhá v praxi i při identifikaci dočasného delikventního chování jedince, které je pouze projevem náročného dospívání, od delikvence, která je předzvěstí patologického vývoje osobnosti.

Probační úředníci se ve své praxi setkávají s různými typy mladistvých pachatelů trestné činnosti. Poznatky popsané v konkrétní typologii osobnosti může probační úředník využít jednak při své diagnostické činnosti (při poznávání individuálních zvláštností mladistvého klienta), jednak při úvahách o efektivním způsobu práce s daným klientem, o volbě konkrétních technik apod. Praktickou ukázkou využití jedné z typologií osobnosti mladistvých pachatelů uvádím níže (viz oddíl 4.4.3).

1.4 Teoretické koncepce vysvětlující vznik sociálních deviací

Faktory podmiňující delikventní chování, jejichž přehled uvádím v následující kapitole, vycházejí z teorií sociálních deviací (viz např. Jedlička, Koťa a kol.⁸, 2004, Munková, 2001), které byly mnohými badateli konstruovány již v minulých stoletích. Snaha o objasnění příčin nežádoucího jednání jedinců přetrvává dodnes. Kriminalita se stala mezioborovou problematikou a zabývá se jí celá řada odborníků. Důvody jsou zřejmé: čím více poznatků o kriminalitě máme, tím efektivnější práci lze v této oblasti odvádět – ať už jde o objasňování a vyšetřování kriminálních jevů, snahu o účinnou resocializaci delikventních jedinců či vytváření systémů prevence.

Zpočátku šlo spíše o teorie monofaktoriální, kterými se jejich představitelé pokoušeli vysvětlit delikventní chování na základě jediného činitele. Typickými zástupci těchto teorií jsou např. výše zmiňovaná teorie Cesara Lombrosa založená na podstatné odlišnosti rozeného zločince od jedince „normálního“ a teorie W.H. Sheldona inspirovaná Kretschmerovou typologií

⁸ Pro celkový a podrobný přehled teorií sociálních deviací odkazují na: Koťa, Jaroslav. Sociální deviace a společenský řád. In: Jedlička, Koťa, et al. Děti a mládež v obtížných životních situacích. Praha: Themis, 2004.

osobnosti. Obě teorie se podle odborné literatury řadí do skupiny *biologických teorií deviací* (nazývaných také *fyzionomické teorie*), ve kterých byl kladen důraz zejména na fyziologické parametry dle premisy, že deviantní jedinci odpovídají svému vzhledu. Později se pozvolna objevovaly propracovanější multifaktoriální teorie. Zastánci *sociobiologických teorií* začali vedle biologických podmínek uvažovat o sociologické dimenzi lidského jednání. *Psychologické teorie* se nejprve orientují na patologie lidského myšlení, s rozvojem psychoanalýzy započaly pokusy o výklad hlubinných příčin vzniku deviací. Proslulé psychologické teorie jsou zvláště behaviorální teorie a kognitivní teorie deviantního jednání.

Psychologové se ve svých koncepcích soustředí převážně na specifické charakteristiky deviantní osobnosti a tážají se, jaké duševní pochody a vlastnosti vedou jedince k volbě deviantní formy jednání. Naproti tomu sociologové pátrají hlavně po tom, proč se ve společnosti deviace vůbec objevují. Psychologové většinou zdůrazňují příčiny plynoucí ze socializace a ontogeneze jedince, za podstatné považují individuální zvláštnosti deviantů, naopak sociální vlivy jsou pro ně spíše druhotné (srov. Jedlička, Koťa a kol., 2004, s. 74).

Práce forenzních psychologů se v současnosti opírá o ty koncepce, „které byly podrobeny empirické verifikaci a prokázaly svou praktickou výkladovou hodnotu třeba tím, že z nich lze odvodit reálné programy prevence určitého kriminálního jevu“ (Čírtková, 2004, s. 47). Z aktuálně platných koncepcí jsou často citované např. *teorie nálepkování*, *teorie sociální kontroly* či *teorie životní cesty* (srov. Čírtková, 2004, s. 47-62, Jedlička, Koťa a kol., 2004, s. 73-139):

Teorie nálepkování (též označována jako *labeling* nebo *etiketizační teorie*) – vychází ze symbolického interakcionismu G. H. Meada. Podle zastánců této teorie je kriminalita ve skutečnosti sociální etiketou, která vzniká až v interakci mezi těmi, kteří tvoří a prosazují zákony, a těmi, kteří tyto zákony porušují (Čírtková, 2004, s. 57). A. Giddens pojímá labelling jako teorii deviace, podle které se určití jedinci stávají deviantními proto, že byli takto označeni jinými lidmi (Giddens, 1999, s. 195).

V odborné literatuře (viz např. Čírtková, 2004, Giddens 1999) se často uvádí, že jakmile jedinec získá nálepkou (např. „problémové dítě“ či „kriminálník“), ovlivňuje to chování sociálního okolí k takto stigmatizované osobě. Tento jedinec postupně vědomě nebo nevědomě přijme

etiketu devianta, identifikuje se s ní, sám sebe začne za devianta považovat a podle toho i jedná. Tento mechanismus, označovaný jako sebenaplnující se předpověď, může být částečnou odpovědí na to, proč se rozvíjí kriminální kariéra chronicky recidivujících deviantů.

Teorii labelingu považuji za velmi inspirativní při úvahách o práci s rizikovou mládeží. Je nutné si uvědomit, jak je kupř. mladistvý pachatel protiprávního činu nahlížen svým okolím, jak na něj lidé (a často i Ti nejbližší) negativně reagují, jakým způsobem přidělení nálepky „delikvent“ či „kriminálník“ ovlivňuje sebepojetí takového mladého člověka a posléze i jeho jednání. Na tomto místě považuji za vhodné upozornit na v českém slovníku relativně hojně používanou nálepku „nepřizpůsobiví“⁹, přidělenou sociálně slabým, nezaměstnaným, na sociálních dávkách existenčně závislým lidem. Často tento „label“ bývá použit také jako „politicky korektní“ synonym pro zástupce romské minority. Toto nálepkování v sobě skrývá nebezpečí polarizace společnosti na „přizpůsobivé“ a „nepřizpůsobivé“ občany, vedoucí k vytváření ghett, sociálnímu vyloučení, občanské nesnášenlivosti a netoleranci, které mohou vyústit až v otevřený konflikt „slušných“ a „neslušných“ občanů (viz aktuální nepokoje ve městech Šluknovského výběžku). Děti, které pocházející z rodiny či komunity, označované většinovou společností jako „nepřizpůsobiví“, jsou v podstatě od narození touto nálepkou stigmatizováni a často tak předurčení k sociálnímu selhávání. Jejich sociokulturní handicap¹⁰ zesílený navíc extrémistickým naladěním většinové společnosti je příliš silný, aby jej dokázali sami překonat (ve škole či v zaměstnání). Pokud majoritní společnost bude nadále upřednostňovat represí před prevencí, lze očekávat, že delikvence dětí pocházejících ze sociálně ostrakizovaných rodin bude narůstat.

Teorie sociální kontroly – východiskem této koncepce je tvrzení, že za rozvojem deviantního chování můžeme hledat oslabení či absenci sociální kontroly. Stoupenci této teorie jsou přesvědčeni, že lidé žijí spořádaným a ukázněným životem, dokud společnost na jejich chování dohlíží. Na rozdíl od ostatních teorií deviací se teorie sociální kontroly neptá na to, proč se lidé uchylují k deviantnímu chování, ale především proč jsou konformní.

⁹ Tento výraz začala používat bývalá primátorka Chomutova Ivana Řápková, která se „proslavila“ především represivními zásahy proti dlužníkům města (např. exekuce majetku a sociálních dávek), které nazývala právě „nepřizpůsobivými“ spoluobčany.

¹⁰ O teorii sociokulturního handicapu pojednává podrobně Z. Hadj Moussová v publikaci *Psychologie handicapu* (viz VÁGNEROVÁ, Marie, et al. *Psychologie handicapu*. Praha : Karolinum, 2000.).

Nosnou myšlenkou této teorie je dále poznatek E. Durkheima, že pro společnosti s vysokou mírou sociální solidarity je charakteristické konformní chování jejich členů (snáze přijímají a dodržují společenská pravidla a normy), zatímco ve společnosti bez pevných meziosobních vztahů jsou lidé k deviacím náchylnější (srov. Jedlička, Kořa a kol., 2004, s. 111).

Moderní teorie kontroly přicházejí s úvahou, že lidé spojení se společností pevným poutem (takovým poutem mohou být např. významné vztahy k druhým lidem, ale i vlastnictví velkého majetku, úspěšná pracovní kariéra apod.) mají více důvodů být konformní než ti, kteří nejsou do společnosti pevně začleněni, jsou od společnosti oddělováni nebo z ní dokonce vylučováni (srov. Jedlička, Kořa a kol., 2004, s. 111-112).

Kořa soudí, že teorii sociální kontroly lze zčásti aplikovat při výkladu juvenilní delikvence (Kořa in: Jedlička, Kořa a kol., 2004, s. 114). Delikventní chování mládeže (jako je výtržnictví, vandalismus, pouliční násilí, členství v extremistických hnutích či sektách, experimentování s návykovými látkami či v sexuální oblasti, které překračuje běžné sociální normy apod.) se často váže k období adolescence, kdy dospívající (většinou jen dočasně) ztrácí svoje dosavadní sociální ukotvení – odpoutává se od rodiny a přestává uznávat formální autoritu dospělých. Dominantní je v tomto období potřeba nezávislosti, která se projevuje především odmítáním standardně uznávaných sociálních norem a obecně respektovaných hodnot. Nástup do stálého zaměstnání a vytvoření stabilního partnerského vztahu (někdy i uzavření manželství) často udělá tečku za juvenilní delikvencí takových mladých lidí.

Teorie životní cesty – tato teorie nahlíží na delikventní či kriminální chování jedince z vývojového hlediska, proto je někdy označována jako vývojová kriminologie. Teorie se snaží mapovat celou životní dráhu deviantních jedinců od počátku jejich delikventní kariéry až po případné opuštění této dráhy. Hlavním nástrojem výzkumů jsou longitudinální projekty, ve kterých je pozornost zaměřena především na: *životní události*, které mohou být spouštěčem sociální patologie u jedince; existenci či neexistenci dobré a včasné *sociální podpory*¹¹ nejbližšího okolí jedince; *strategie*, které jedinec používá při zvládání krizí, konfliktů a stresu (Čírtková, 2004, s. 60).

¹¹ Význam sociální podpory ohroženého jedince ze strany nejbližšího sociálního okolí bude popsán v jedné z následujících kapitol této práce.

Podle současných představitelů teorie životní cesty (např. T.P. Thornberry, R.J. Sampson a D.P. Farrington) je zločin vždy výsledkem interakcí mezi pachatelem a jeho sociálním okolím. Na počátku kriminálního jednání stojí jedinec s určitým stupněm antisociálních tendencí. Farrington je přesvědčen, že prediktory pozdější zločinnosti lze jasně určit již v 8. až 10. roce věku dítěte. Mezi tyto prediktory řadí např. hyperaktivitu, impulzivitu, poruchy koncentrace a rezistence vůči výchovným trestům či odměnám (Čírtková, 2004, s. 61).

1.5 Faktory ovlivňující delikventní chování

Názory odborníků různých profesí, kteří jsou kompetentní vyslovovat se k příčinám delikvence mládeže, by pravděpodobně představovaly jakýsi průřez nejvýznamnějších teorií sociálních deviací. Delikventní chování je podmíněno komplexně a jeho příčiny proto nelze redukovat jen na faktory biologické, či naopak pouze na faktory sociální povahy. Většina současných odborníků pokládá vznik sociálních deviací (tedy i delikvence) za multifaktoriálně podmíněný.

Matoušek uvádí, že kriminalita mladistvých není kriminalitou dospělých, i když ji často předchází. K vlivným faktorům kriminality mladistvých řadí tento autor i samo období *dospívání* (Matoušek in: Matoušek a kol., 1996, s. 19). V níže uvedeném výčtu faktorů ovlivňujících delikventní chování tento podstatný činitel neuvádím (i když se s názorem Matouška ztotožňuji), protože období adolescence jsem věnovala celou podkapitolu č. 1.2.

Delikventní chování se řada autorů pokouší vysvětlovat také zkoumáním a posuzováním *osobnosti* delikventně jednajícího jedince. Touto tematikou jsem se podrobně zabývala v podkapitole č. 1.3.

1.5.1 Dědičnost

Nikdo dosud nepodal důkaz o tom, že by geny byly v převažující míře odpovědné za delikventní chování dětí a mladistvých. Kdyby tomu tak bylo, mohli bychom zřejmě veškeré úvahy a snahy o prevenci delikvence či o nápravu delikventů opustit.

Od nepaměti se různí badatelé zabývali otázkou genetické předurčenosti vývoje jedince, a na druhé straně možnostmi ovlivnit utváření osobnosti člověka vnějším prostředím (výchovou, vzděláním, kulturou atd.). O tuto otázku se podle odborné literatury rozhořel spor, který vedli zastánci nativistického pojetí (rozhodující úlohu připisovali dědičnosti) proti zastáncům environmentalistického pojetí (zdůrazňovali vliv vnějšího prostředí). Řada současných autorů přisuzuje genetickému vybavení poměrně velký vliv na vývoj osobnosti jedince, přičemž ale zároveň zůstávají optimisty a věří, že korekce kupř. vhodným výchovným působením je možná. Matoušek a Matoušková v této souvislosti uvádějí: „Delikvence je chování. Chování je podmíněno velice komplexně. Dědičnost je jedním z mnoha faktorů, které na ně mají vliv. Genetická dispozice může být odpovědná např. za sníženou sebekontrolu či za hyperaktivitu. Tyto vlohy však samy o sobě nevedou k vytvoření delikventní party, která vyloupí obchod. Genetická vloha jen zvyšuje pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv další činitelé, bez nichž by se delikventní jednání neuskutečnilo. Genetická vloha snižuje, resp. zvyšuje práh pro působení vlivů prostředí“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 23).

V odborných publikacích zabývajících se vlivem genetiky na chování lidí jsou často citovány nejrozumnější studie dvojčat, spočívající v porovnávání jednovaječných a dvouvaječných dvojčat (viz např. Pelikán, 2007, s. 25-26, Koukolík, Drtilová, 2008, s. 71-72, Matoušek, Matoušková, 2011, s. 23-24), a výzkumy založené na studiu adoptivních dětí (viz např. Pelikán, 2007, s. 28, Matoušek, Matoušková, 2011, s. 25). Tyto dva způsoby výzkumu jsou schopny odlišit vliv dědičnosti od vlivu učení.

V letech 1927 až 1947 byla v Dánsku provedena rozsáhlá studie adoptivních dětí (pouze chlapců, kriminalita dívek byla nepatrná), jejich biologických a náhradních rodin. Z výsledků práce S. Mednicka a jeho kolegů vyplynuly následující závěry (volně dle Matoušek, Matoušková, 2011, s. 25):

- Jestliže nebyl ani biologický, ani adoptivní rodič usvědčen z trestného činu, mělo záznam v trestním rejstříku 13,5% synů.
- Jestliže byl usvědčen jen adoptivní rodič, záznam v trestním rejstříku mělo 14,7% synů.

- Pokud však byl z trestné činnosti usvědčen biologický rodič, mělo záznam v trestním rejstříku již 20% synů.
- A pokud se trestné činnosti dopouštěli dokonce oba rodiče (adoptivní i biologický), záznam v trestním rejstříku mělo 24,5% synů.

Mednick dále zjistil, že pokud adoptované dítě vyrůstá v rodině s vysokým společenským a ekonomickým statusem, dochází k jistému oslabení dědičných sklonů ke kriminalitě v chování.

Odborníci z praxe někdy používají pojem „sociální dědičnost“, který (jak název napovídá) nepředstavuje dědičnost v biologickém slova smyslu. Jde o metaforu vyjadřující skutečnost, že v některých skupinách (typicky v rodině) se snadno a i nezáměrně členy skupin přebírají žádoucí i nežádoucí zvyky, návyky, rituály, vzorce chování, postoje a názory¹². Pokud dítě vyrůstá v rodině delikventně jednajících rodičů, dá se předpokládat, že nepříznivé biologické dispozice zděděné po rodičích budou u dítěte navíc podpořeny působením sociální, negenetické „dědičnosti“. Pravděpodobnost rozvoje delikvence u takového dítěte (spíše chlapce) je poměrně vysoká, jak ukazují výsledky výše uvedeného výzkumu.

1.5.2 Konstituce

Matoušek a Matoušková řadí mezi konstituční disponující faktory následující (volně dle Matoušek, Matoušková, 2011, s. 27-35):

Syndrom hyperaktivity, dříve označovaný jako LDE (lehká dětská encefalopatie), dnes většinou ADHD (z anglického pojmu Attention Deficit Hyperactivity Disorder) byl zjištěn u 16-30% mladistvých jedinců, kteří vykonávají trest nebo jsou umístěni v některé z výchovných institucí. Syndrom hyperaktivity bývá častěji diagnostikován u chlapců než u dívek.

Abnormality elektroencefalografického záznamu mozkové činnosti (EEG) bývají u delikventně jednajících mladíků naměřeny častěji než u věkově srovnatelné skupiny z „normální“ populace. Nápadně často bývá u delikventních dospívajících zjištěno zpomalení alfa rytmu, který koordinuje bdělou činnost mozku.

¹² Definice byla převzata z internetového slovníku cizích slov provozovaného na webových stránkách <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>

Reaktivita autonomního nervového systému (ANS) rovněž vykazuje odchylky u delikventně jednajících lidí. Bylo zjištěno, že delikventně jednající osoby mají úroveň základního nabuzení ANS nižší, což je dáváno do souvislosti s jejich *potřebou silnějších, vzrušujících zážitků*, které by jejich ANS vybudily na běžnou úroveň. Dále *vyšší potřeba vyhledávání rizika* vyskytující se častěji u delikventně jednajících lidí souvisí se zvýšenou potřebou nabuzování ANS novými podněty.

Nižší hladina neurotransmiterů: serotoninu a adrenalinu byla prokázána u kriminálně jednajících osob. Zatímco průměrnou nižší hladinu serotoninu mají všechny osoby jednající kriminálně, nižší hladinu adrenalinu mají pouze ty z nich, které vykazují emoční nestabilitu, chovají se násilně a mají sklony k alkoholismu.

Vrozené osobnostní dispozice. Psychopatie, tedy trvalá, vrozená osobnostní dispozice, která staví člověka mimo normu, je velmi často odhalena právě u pachatelů trestných činů. S kriminálním jednáním se pojí především tyto druhy osobnostních poruch: disociální porucha osobnosti, emočně nestabilní porucha osobnosti a smíšená porucha osobnosti, dále skupina návykové a impulzivní poruchy (patologické hráčství, patologické zakládání požárů a patologické kradení).

Snížená úroveň rozumových schopností byla opakovaně diagnostikována u delikventních jedinců a nejrůznějšími výzkumy byly prokázány statisticky významné rozdíly v úrovni rozumových schopností mezi delikventními a nedelikventními osobami. Je ovšem otázkou, zda je dostatečné posuzovat při výzkumech tohoto typu pouze výši IQ? Dá se předpokládat, že kupř. vůdci delikventních gangů budou mít nadprůměrně rozvinutou inteligenci sociální.

Příslušnost k pohlaví. Muži se dopouštějí trestných činů výrazně častěji než ženy. Z policejních statistik stíhaných osob vyplývají tato data: poměr mužů k ženám je 4:1, před soudem stane šestkrát více mužů než žen, poměr uvalených vazeb je 20:1 a ve výkonu trestu odnětí svobody je poměr mužů a žen 30:1. V posledních letech však dochází k postupnému

nárůstu ženské kriminality. Tento neblahý trend bývá přičítán na vrub vzrůstající ženské emancipaci¹³.

1.5.3 Rodina

V odborné literatuře bývá rodina považována za faktor, který se největším dílem účastní na vzniku delikvence mladistvých. Běžná představa o rodině vypadá tak, že matka a otec vychovávají své (nejčastěji dva) potomky. Podoba postmoderní rodiny se však od původní představy běžné nukleární rodiny začíná lišit, jak v rolích, které hrají dospělé osoby v životě rodiny, tak ve struktuře rodiny. Vžité schéma reprezentující otce – živitele rodiny a matku – ženu v domácnosti, se začíná bourat. Ženy se více emancipují a realizují se v zaměstnání, často se tak podílejí téměř stejným dílem jako muži na ekonomickém zajištění rodiny (zastávají vysoké funkce ve státním i soukromém sektoru nebo se angažují v politice). Už nejsou jen těmi, které udržují teplo rodinného krbu, ale více času tráví mimo domov a rodinu. Zároveň však nadále pečují o děti a domácnost. K ruce přitom mají, jak moderní technické pomůcky (robotický vysavač, myčku na nádobí, pračku se sušičkou, apod.), ale i nabídku nejrůznějších služeb na úklid domácnosti či hlídání dětí. Mnohým českým ženám se tak poměrně úspěšně daří skloubit kariéru s péčí o dítě a domácnost. Muži většinou nadále zůstávají hlavními živiteli rodiny, na druhé straně čím dál tím víc i oni participují v péči o potomky i o domácnost. Při pohledu na dnešního muže nás nepřekvapí, že asistuje u porodu svého potomka, že své dítě přebaluje, připravuje mu potravu a následně jej i nakrmí, poté jej vyveze na procházku v kočárku, jde s ním na cvičení a plavání pro kojence či batolata, zkrátka kromě kojení zvládá postmoderní otec veškeré spektrum činností souvisejících s péčí o dítě. V ojedinělých případech se setkáváme i s otci na rodičovské dovolené (podle průzkumů jde o cca 1% českých mužů).

Dnešní rodina má mnoho podob. Můžeme se setkat s tím, že v jedné domácnosti žije pouze jeden rodič s jedním dítětem. Nebo s rodinou, kde děti vychovává prakticky jen matka, neboť otec pracuje v zahraničí a domů se vrací jen zřídka. Roste počet tzv. rekonstruovaných rodin, které vznikají po rozpadu původní rodiny, většinou rozvodem, ale i úmrtím jednoho

¹³ Podle článku zveřejněném v deníku MF Dnes (27.10.2011) stojí za rostoucí kriminalitou žen také časté využití nejrůznějších půjček a spotřebitelských úvěrů, které poté nejsou schopny splácet. Některé ženy se nechaly chytit do dluhové pasti, jiné jsou údajně obětí probíhající hospodářské krize.

z rodičů. Nelze opomenout děti vyrůstající v pěstounských rodinách. Současný světový trend nasvědčuje tomu, že v blízké budoucnosti bude pravděpodobně i v ČR legální soužití homosexuálního páru s adoptivními dětmi.

Mají výše uvedené změny podstatný vliv na růst a vývoj dítěte? Matoušek a Matoušková upozorňují na skutečnost, že děti vychovávané pouze jedním z rodičů (celosvětově jsou to převážně matky) mají podle dostupných mezinárodních srovnávacích studií o něco horší výsledky ve škole, častější výskyt zdravotních a psychických problémů a také více konfliktů se zákonem, než děti ze srovnatelné socioekonomické třídy, vyrůstající s oběma rodiči. Podle současných výzkumných studií se přítomnost otce v rodině jeví jako faktor, který zabraňuje delikvenci syna. Chlapci vychovávaní vlastním otcem významně méně tendují k přestupkům proti zákonu než chlapci žijící v domácnosti bez otce nebo s otcem nevlastním (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 40).

V nedávné minulosti se předpokládalo, že mladiství delikventi se rekrutují z nejnižších sociálních vrstev, kde jsou zastoupeny převážně rodiny nemajetné, chudé a s nízkým vzděláním. Tento trend nadále trvá. Matoušek a Matoušková označují za nejprůzračnější živnou půdu pro kriminální chování mládeže nejchudší vrstvy společnosti, vrstvy lidí s nejnižší kvalifikací nebo zcela bez kvalifikace, vrstvy reprezentující největší chudobu a nejvyšší nezaměstnanost (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 41). Ti samí autoři ovšem poukazují na nárůst kriminality dětí ze středních vrstev a překvapivě i častější výskyt kriminálně jednající mládeže z nejlépe situovaných vrstev společnosti. „Novodobé přelévání kriminality i do společensky lépe situovaných rodin se dá interpretovat jako následek klesajícího vlivu rodiny na chování dospívajících dětí ve všech společenských vrstvách. ... I v dobře situovaných rodinách se vyskytují případy vysloveného nezájmu a nepřátelství rodičů vůči dítěti. Specifikem těchto rodin je, že rodičovské postoje vůči dítěti nepříznivé jsou zde lépe maskovány a jsou paradoxně hůře ovlivnitelné ze strany kohokoli, kdo by se ve prospěch dítěte chtěl angažovat, než v rodinách sociálně slabších“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 41).

Rodinné prostředí dle odborné literatury do určité míry determinuje budoucí vztah dítěte ke světu. Připomeňme si zde Eriksona a jeho vývojová stadia. Tento autor považuje pro kojenecké období (tedy pro první rok života dítěte) za charakteristický konflikt důvěry proti nedůvěře. Dítě

se v tomto vývojovém období snaží získat základní důvěru k lidem a ke světu, což je závislé na vytvoření kvalitní vazby mezi matkou a dítětem (později jde i o vazbu k otci a dalším členům rodiny) a na tom, jak matka uspokojuje základní potřeby dítěte na počátku jeho života. Prvotní rodinné vazby a první zkušenosti s nejbližšími lidmi významně ovlivňují pozdější navazování mezilidských vztahů jedince mimo rodinu a jeho postoj ke světu. Matoušek a Matoušková v tomto kontextu poukazují na odborné studie, ve kterých je rodinné prostředí mladistvých provinilců charakterizováno jako chladné, s minimem rodičovského zájmu o děti. Rodiče jsou svými dětmi popisováni jako pasivní či odmítaví, nezainteresovaní na potřebách dětí (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 43).

Rizikovým faktorem pro dítě je v jistém smyslu i způsob výchovného působení dospělých na dítě. Jedlička (2007) rozlišuje výchovu hyperprotektivní (příliš ochraňující až rozmazlující), autoritářskou (vyžadující bezmeznou poslušnost, plnění příkazů a dodržování zákazů), libertinskou (extrémně volná výchova) a demokratickou výchovu (stanovena srozumitelná pravidla a nastaven vyvážený systém odměn a případných trestů). Ačkoliv výše uvedené výchovné styly nejsou rodiči v praxi uplatňovány v čisté podobě, ale mění se nebo jsou střídány, lze je zde pro ilustraci použít. Jedlička hovoří kupř. o riziku hyperprotektivní výchovy, které spočívá především v tom, že jedinci pocházející z přes míru ochraňujícího prostředí bývají v zátěžových situacích málo odolní a lehce psychicky zranitelní. U zhýčkaných lidí se často objevují alkoholismus nebo drogové závislosti, které je možné vykládat jako reakci na stresové situace a životní krize (Jedlička in: Vališová, Kasíková, 2007, s. 332). Důsledkem autoritářské výchovy může být např. agresivita u dětí. Jedlička se domnívá, že děti příkře až surově vedené bývají původci šikany. Utrpením druhých u nich dochází k odreagování vlastního ponížení a podporuje pocit osobní důležitosti i moci nad svou obětí (Jedlička in: Vališová, Kasíková, 2007, s. 332-333). Na nebezpečí extrémně volné výchovy upozornila před několika lety dětská psychologka J. Prekopová knihou s příznačným názvem Malý tyran (2004). Poukázala na výchovný styl, při kterém rodiče dávají svým dětem příliš mnoho svobody, aniž by jim zároveň nastavili zrcadlo, vymezili jasné hranice a seznámili je s nutností jistého řádu, který zavazuje každého jedince. V rozhovoru pro MF Dnes¹⁴ hovořila kriticky o generaci „malých tyranů“

¹⁴ TICHÁ, Eva; CHUCHMA, Josef. Muži degenerují, tvrdí věhlasná psychologka Jiřina Prekopová. *iDnes.cz* : *OnaDnes.cz* [online]. 8.8.2011, [cit. 2011-10-29]. Dostupný z WWW: <http://ona.idnes.cz/muzi-degeneruji-tvrdi-vehlasna-psycholovak-jirina-prekopova-puj-/spolecnost.aspx?c=A110726_135655_spolecnost_jup>.

žijících v dnešním Německu: „Tehdejší malí tyrani jsou dneska rodiči – pokud nejsou natrvalo v blázinci nebo v kriminále, protože i tak někteří skončili. Když byli malými tyrany, dělali si, co chtěli, byli naprostými egoisty bez frustrační tolerance. Dneska jim kolabují manželství a jejich děti jsou zase chudáci“.

Řada autorů upozorňuje na vztah mezi tělesným trestáním v dětství a následným výskytem delikventního chování. Z výzkumu P. Saka, ve kterém zjišťoval zkušenosti vybraných skupin mládeže s fyzickými tresty uplatňovanými v rodině, vyplynulo následující: „Nejvíce byly v dětství tělesně trestány prostitutky, dále mládež z diagnostických a výchovných ústavů, narkomani, delikventi a podle očekávání nejméně byla v dětství trestána normální populace“ (Sak, 2000, s. 219).

Významné riziko pro dítě představuje i takové rodinné prostředí, ve kterém se rodič chová v rozporu se společenskými normami a je tak pro dítě nevhodným vzorem. Podle Vágnerové slouží jednotliví členové rodiny a vztahy mezi nimi jako *model, který dítě napodobuje, event. se s ním identifikuje* (Vágnerová, 2008, s. 45). Z odborné literatury víme, že učení nápodobou a identifikací jsou nejpřirozenějším a nejčastějším způsobem sociálního učení, kterým je v rámci procesu socializace formována osobnost dítěte, a to jak v pozitivním, tak v negativním směru. Při rozhovoru s jednou probační úřednicí jsem vyslechla příběh devítiletého chlapce, kterého otec opakovaně bral se sebou krást železo do sběrných surovin. Pracovnice PMS při setkání s chlapcem zjistila, že chlapec nepovažuje noční vloupání do sběrných surovin za čin, kterým by on a jeho otec porušovali nějakou normu. Když se jej úřednice PMS snažila od opakování trestné činnosti odradit, chlapec zpočátku vůbec nechápal, proč by s otcem neměli v této činnosti pokračovat. Je zřejmé, že v případě delikventně jednajícího rodiče je identifikace s tímto rodičem pro dítě výraznou přítěží. Matoušek a Matoušková v této souvislosti uvádějí: „Rodič, který se chová delikventně, nadměrně pije, bere drogy, je často nezaměstnaný nebo má podobné projevy „sociální nepřizpůsobivosti“, také zvyšuje pravděpodobnost, že dítě bude během dospívání přestupovat meze zákona“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 45).

Přestože se rodina jako instituce v průběhu historie mění, její hlavní funkce zůstávají nadále stejné. Matoušek a Matoušková považují za hlavní funkce rodiny *výchovu malých dětí*

spolu s *ekonomickou* a *vztahovou solidaritou*, která je však ve srovnání s minulostí o něco slabší (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 40). Souhlasím s Jedličkou, který o funkci rodiny soudí toto: „Ačkoliv je v literatuře uváděna celá řada funkcí, které má rodina plnit, existují dobré důvody proto domnívat se, že úloha vzájemné sociální opory¹⁵ a citové základny je jednou z nejdůležitějších“ (Jedlička in: Vališová, Kasíková, 2007, s. 324). Předpokládám, že pokud by většina rodin byla schopna výše uvedené funkce plnit, počet delikventně jednající mládeže by byl jistě výrazně nižší (jak lze usuzovat i z výše uvedených výzkumných studií). Přestože současná společnost vytvořila a nadále vytváří systém institucí, které řadu funkcí přináležících v nedávné minulosti pouze rodině přebírají (počínaje kolektivními zařízeními pro předškolní děti a domovy pro seniory konče), není v její moci plošně, a zároveň účinně působit na dysfunkční rodiny ve smyslu jejich sanace. Otázkami prevence delikvence mládeže, za jejíž nezbytnou součást považuji i výchovu k rodičovství, se budu zabývat ve 2. kapitole.

1.5.4 Škola

Kromě rodinného prostředí každého jedince silně ovlivňují i činitelé tzv. *mezoprostředí*¹⁶, do kterého bývá řazeno zejména prostředí školy. O tom, že škola představuje důležitý socializační činitel, nemůže být pochyb. Dítě tráví ve škole podstatnou část každého pracovního dne a musí se přizpůsobit nové situaci, která přináší pro dítě mnoho změn: ranní vstávání, pravidla a požadavky školy, nové autority v podobě pedagogů školy. Z odborné literatury víme, že dítě by mělo při vstupu do školy splňovat kritéria školní zralosti a připravenosti, aby nároky školy (a často i rodičů) po nástupu do školy nepředstavovaly pro dítě příliš velkou zátěž. „Přechodem do školy každé dítě ztrácí výlučné postavení, které do té doby mělo v rodině“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 74). Při adaptaci na nové prostředí zpočátku sehrává velmi důležitou roli učitel, později i spolužáci. „Učitel je zprvu pro dítě nejvýznamnější osobou ve škole, postupně však nabývají na významu vztahy ke spolužákům a solidarita s nimi. Učitel se stává autoritou, která konkuruje autoritě rodičů a později také vrstevníků“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 74).

¹⁵ Tématice sociální opory je věnována podkapitola 5.3.

¹⁶ *Mezoprostředí* představuje kontaktní a komunitní prostředí jednotlivců, např. škola, pracoviště, městská část, vesnice (viz <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>).

Na jedince v průběhu jeho povinné i další školní docházky tedy působí mnoho vlivů: např. chování jednotlivých pedagogů, přijetí či nepřijetí spolužáky, sociální klima školy a třídy, školní úspěšnost či neúspěšnost apod. Od školy se očekává, že dětem předá poznatky a vědomosti, a rozvine u nich dovednosti a kompetence nezbytné pro profesní i soukromý život. Někdy se též předpokládá, že pokud rodina ve výchově dítěte selhává, pokud rodiče nemají na dítě čas nebo jeho výchovu „nezvládají“, úlohu vychovatele převezme škola a její učitelé. Matoušek a Matoušková v této souvislosti uvádějí: „Jak slábne vliv některých rodin na děti a jak se mocným socializačním vlivem v druhé polovině našeho století stávají také média a zároveň rostou obavy z neřízeného socializačního působení vrstevnických skupin, začíná být škola viděna jako málem jediné prostředí schopné garantovat ‚optimální‘ či dokonce ‚vědecky promyšlené‘ působení na dítě, jež je v souladu se zájmy společnosti. Míra učitelovy angažovanosti na žákově osudu ovšem může přesahovat míru rodičovského zájmu jen výjimečně a dítěti to nemusí být na prospěch ani v případech, kdy jeho rodina v něčem selhává. Od socializačního působení školy se dnes očekává víc, než je reálné“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 65).

Jaksi samo sebou se předpokládá, že škola bude dítě ovlivňovat spíše pozitivně. Učitelé budou děti vzdělávat, vychovávat a připravovat na budoucí profesní i osobní život, a to vše s nadšením, láskou a upřímným zájmem o své žáky. Zároveň se věří, že děti chodí do školy rády, protože se o přestávkách mohou bezstarostně bavit se svými vrstevníky, navazovat ve škole nová přátelství i milostné vztahy. Skutečnost ale v mnohých případech vypadá odlišně a škola může být zdrojem velmi negativních zkušeností dítěte. V této souvislosti nelze nezmínit např. fenomén šikany v dětských kolektivech, který se objevuje již ve školách mateřských. Oběti šikanování jsou v důsledku této traumatické zkušenosti často poškozeny jak na zdraví fyzickém, tak i psychickém. Kolář ovšem upozorňuje i na nebezpečí, které nastává, když šikana není odhalena a agresorovi týrání slabších prochází: „Agresor ponechaný svému ‚nutkavému‘ osudu se stává ‚charakterovým mrzákem‘, u něhož se povážlivě upevnila antisociální postoje a celková připravenost pro trestnou činnost. Agresor neměl možnost pocítit *sílu společnosti ve vynucování obecných pravidel správného chování vůči bližním*“ (Kolář, 2005, s. 100).

Negativní roli může v případech šikanování sehrát i samotný učitel: „Učitelův nezájem či agresivita mohou být také živnou půdou šikanování ve třídě. Není zcela výjimečné, že učitel svým

chování agresorům „označí“ jedince, který je v nějakém ohledu nedostačivý a jehož se pak i děti cítí oprávněny beztestně napadat“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 75).

Vztah mezi učitelem a žákem lze podle mého mínění označit za jeden z rizikových činitelů napomáhajících delikventnímu vývoji jedince. Dobrý vzájemný vztah mezi učitelem a žáky nemůže být navázán, pokud se učitel nesnaží žáky podporovat a motivovat ke školní práci, sám neusiluje o vstřícnou a kooperativní atmosféru ve třídě, přehlíží iniciativu žáka, chová se arogantně, povýšeně, nespravedlivě či dokonce žáky ponižuje. Matoušek a Matoušková upozorňují, že pro vývoj dítěte může být kritické, pokud učitel není schopen zvládat „neklid“, „nekázeň“ a „nezájem“ dětí a v důsledku toho dochází k narušení dobrého vztahu k učiteli a sebehodnocení žáků. Komunikace s dětmi zaměřená ze strany dospělého pouze na obsah (přičemž nejčastější podobou je kritika), nemůže přispívat k pocitu kompetence a vnitřní pohody dítěte (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 76). Obávám se, že v našich školách bohužel stále převládá pocit, že pokud učitel není pro děti přirozeně vnímanou autoritou, musí si jejich „poslušnost“ vynutit. Používá k tomu často takové „zbraně“ jako jsou známky, poznámky, převažující negativní kritiku, zesměšňování konkrétního žáka před ostatními, preference některých žáků před jinými apod. Žáci jsou přitom na non-fair jednání ze strany učitele velmi citliví. Negativní zkušenost dítěte s všeobecně uznávanou autoritou, kterou učitel bezesporu představuje, pak může napomoci k rozvoji pozdějšího delikventního chování takového jedince.

Často se uvažuje o tom, že kriminalita (nejen mládeže) souvisí také s nezaměstnaností. Nejvíce ohroženi nezaměstnaností jsou lidé s nedostatečným vzděláním (např. pouze s ukončeným základním vzděláním nebo dokonce s nedokončeným základním vzděláním), lidé nemajetní, lidé postrádající motivaci k práci, resp. lidé, kteří nemají vytvořeny pracovní návyky. Matoušek a Matoušková upozorňují na to, že „vyšší vzdělání má nejen hodnotu jako vzdělání určitého typu, ale současně zvyšuje obecnou adaptabilitu vzdělaného člověka na měnící se potřeby trhu práce“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 68). Proto by měli rodiče i učitelé účinně motivovat děti ke vzdělávání, nikoliv je svým chováním (nerealistickými požadavky rodičů na školní výkony dítěte nevyjímaje) od školní práce odrazovat. Podle Matouška a Matouškové je selhání ve škole předzvěstí společenského selhání po škole (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 39).

1.5.5 Vrstevnická skupina

O vrstevnické skupině a jejím vlivu (jak ve smyslu pozitivním, tak i negativním) na dospívajícího jedince jsem se zmínila již v podkapitole č. 1.2. Právě v období adolescence se jednotliví členové party mohou stát pro dospívajícího chlapce (někdy i dívku) jedinou autoritou, kterou přirozeně uznává. Jak uvádí Kraus, vrstevnická skupina „patří často k referenčním sociálním skupinám, tzn. skupinám, s nimiž se jedinec identifikuje nebo by se rád identifikoval. Proto také přebírá jejich normy chování, postoje, hodnoty“ (Kraus, 2008, s. 90). Motivy adolescenta k delikventnímu chování bývají často spojovány s příslušností k asociálně zaměřené vrstevnické skupině. Při policejním výslechu nebo při rozhovoru s probačním úředníkem mladiství provinilci nezdědka uvádějí, že jejich protiprávní skutky byly motivovány tím, že se chtěli „ukázat“ před kamarády¹⁷. Pro juvenilní delikvenci bývá skupinový faktor charakteristický (na rozdíl od dospělých pachatelů, kde je trestný čin většinou vykonáván jednotlivcem). Matoušek, který řadí období dospívání k vlivným faktorům delikvence, když konstatuje, že „zdrucující většina kriminálního chování mladistvých se vymýšlí a uskutečňuje ve skupinách mládeže“ (Matoušek in: Matoušek a kol., 1996, s. 14). Čírtková navíc poukazuje na to, že tlaky (normy) skupin vrstevníků hrají významnou roli dokonce u závažnějších činů vykonaných dospívajícími jedinci (Čírtková, 2004, s. 78).

Období adolescence, jak již bylo řečeno, je mj. specifické tím, že se jedinec „uvolňuje z rodinných pout“ a vytváří si vazbu na vrstevnickou skupinu. Matoušek a Matoušková konstatují, že pro mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina důležitější než pro dospívající vyrůstající v rodinách, jež svým potomkům poskytují dostatečnou míru podpory, a zároveň jim stanovují přiměřené limity dovoleného chování (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 83). Řada autorů upozorňuje také na to, že děti s traumatizujícími zážitky z raného dětství, děti zažívající nejružnější ztráty a pociťující nedostatky v rodinném zázemí mají větší sklony vázat se v období adolescence (často i dříve) na vrstevnickou skupinu. Podle Matouška a Matouškové je navíc u dětí frustrovaných nízkou podporou rodiny pravděpodobná silnější potřeba kladného přijetí vrstevnickou skupinou, než je tomu u dětí s dobrým rodinným zázemím (Matoušek, Matoušková,

¹⁷ Viz např. kazuistiky č. 7 a 8.

2011, s. 83). Ve snaze zapadnout do party pak dospívající jedná třeba i v rozporu s právními, morálními a sociálními konvencemi.

Za výrazně rizikovou postavu ve smyslu vzniku nežádoucího chování u jedinců bývá považován vůdce delikventní skupiny. Již bylo řečeno, že tito vůdcové mohou disponovat vysokou sociální inteligencí, které využívají pro ovládání členů skupiny. Vašutová nabízí charakteristiku vůdce delikventní party: „Hlavní rysy problémových, závadových part jsou často určovány jedincem starším (o jeden až dva roky). Vůdce skupiny má zpravidla výrazné maskulinní rysy. Jako by byl jeho vývoj po této stránce akcelerován. Často jsou u něj přítomny abnormální či přímo psychopatické rysy, kvůli nimž nenašel uplatnění vlastních aspirací u svých vrstevníků. Ve skupině nastoluje vůdce autoritativní vedení, spojené často s bolestivými iniciačními praktikami. Někdy je přijetí spojeno s požadavkem projevení odvahy formou kriminální aktivity. U dívek to může být i sexuální styk právě s tímto vůdcem party“ (Vašutová, 2005, s. 78).

1.5.6 Situace

V odborné pedagogické, sociálněpedagogické i psychologické literatuře se setkáváme s pojmem *situace* (také životní situace, sociální situace). Zabýváme-li se příběhy mladých lidí, kteří se dostali do konfliktu se zákonem, často si můžeme klást otázku: Jak a proč k situaci došlo? Autoři Kraus a Poláčková nabízejí následující pojetí situace: „S pojmem situace se setkáváme všude tam, kde se jedná o konkrétnost a určitou potřebu analyzovat a hlavně řešit danou část skutečnosti. Můžeme ho vymezit jako souhrn podmínek vztahujících se k něčemu, někomu. Je to komplex podnětů (jevů, osob, vztahů mezi nimi) vyskytujících se v určitém místě a v určitém čase“ (Kraus, Poláčková in: Kraus, Poláčková a kol., 2001, s. 143).

Životní příběh člověka můžeme vnímat jako „řetězec různých situací, jimiž člověk prochází“ (Pelikán, 2007a, s. 64). J. Pelikán se domnívá, že v lidském životě existují osobně významné životní situace, které se mohou za určitých okolností stát „jakousi svéráznou výhybkou na životní dráze“ člověka a mají tak zásadní vliv na další vývoj v životě jedince (Pelikán, 2007b, s. 66-67). Zkušenosti z prožité situace mohou být pozitivně i negativně laděné, a další směřování jedince může být tou nebo onou zkušeností ovlivněno (tedy kladně i záporně).

V životě každého člověka se objevují situace běžné, dalo by se říci rutinní, kterými člověk prochází bez povšimnutí. Většina lidí se ale dostává i do životních situací, které jsou pro člověka náročné, obtížné¹⁸. Autoři Kraus a Poláčková v tomto kontextu uvádějí, že „se jedná o situace konfliktní, frustrující, stresující. Tyto situace nejsou v zásadě něčím záporným, protože většinou mobilizují síly, zvyšují výkonnost“ (Kraus, Poláčková in: Kraus, Poláčková a kol., 2001, s. 145). Z odborné psychologické literatury víme, že záleží na tom, jak je jedinec schopen zátěžové situace zvládat, jaké strategie k jejich řešení používá. Při použití neefektivních strategií může dojít až k sociálněpatologickému vývoji jedince (drogová závislost, delikventní chování). Neschopnost zvládat náročné životní situace, nízká odolnost jedince k obtížným životním situacím a používání neefektivních strategií při řešení těchto situací považují tudíž rovněž za rizikový faktor pro vznik delikvence dětí a mladistvých.

Pro úplnost uvedu ještě *situační faktory*, o kterých hovoří Vágnerová. Řadí mezi ně „např. dostupnost cíle, pocit snadnosti, nepřítomnost nikoho dalšího, opilost, která ovlivní sebeovládání“ (Vágnerová, 2008, s. 810).

1.5.7 Faktory makrosociální povahy

Mezi další faktory, které nelze opomenout při úvahách o možných příčinách delikvence mladistvých, patří působení vlivů tzv. *makroprostředí*¹⁹.

- **Chudoba a sociální vyloučení**

Za celosvětový palčivý problém je považována *chudoba*, a to nejen obyvatel žijících v zemích subsaharské Afriky, kde je situace z dlouhodobého hlediska nejhorší; problém chudoby se začíná vážně dotýkat i států Evropské unie. Ta na znamení toho, že nepříznivý vývoj reflektuje, vyhlásila rok 2010 Evropským rokem boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Všechny členské státy EU včetně České republiky připravily v rámci této informační a osvětové kampaně svůj vlastní národní plán, který bude problematiku chudoby a sociálního vyloučení aktivně řešit

¹⁸ U dětí a dospívajících může náročnou životní situaci představovat např. rozvod rodičů a porozvodová situace, změna bydliště, změna školy.

¹⁹ *Makroprostředí* je prostředí největších sociálních skupin a celků (viz <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>). Pod pojem *makroprostředí* je možné zahrnout globální společenské vlivy, politickou a hospodářskou situaci daného státu, úroveň vzdělání, zdravotnictví apod., ale i vlivy evropské a celosvětové.

(v ČR jde především o projekty na téma nezaměstnanost, vzdělání, bezdomovectví, předlužení²⁰). Podle informací Českého statistického úřadu²¹ přibývá v našem státě lidí ohrožených chudobou, přičemž tato situace je vnímána i jako projev *světové finanční krize*.

Problematika *sociálního vylučování* se v České republice ukazuje jako navýsost aktuální a vyžadující bezodkladné koncepční řešení. Dlouhodobé protiromské naladění velké části naší společnosti eskalovalo v srpnu roku 2011 a situace přerostla v otevřený konflikt mezi romskými a neromskými obyvateli několika měst ležících ve Šluknovském výběžku (Nový Bor, Šluknov, Rumburk, Varnsdorf), kde byly pořádány demonstrace proti romské menšině. Podle sociologa I. Gabala²², je etnické napětí na severu Čech důsledkem 16 let neřešeného sociálního vylučování, kdy postupně docházelo k prohlubování rozdílu a zvětšování distance mezi romskou a majoritní populací, až došlo k úplnému vypadnutí romské populace z ekonomické struktury české společnosti. Obecně bývají příčiny sociálního vyloučení některých skupin obyvatelstva spojovány s postupnými změnami v sociální politice po listopadu 1989 (zrušení povinnosti pracovat a další). I. Gabal vidí za vznikem sociálně vyloučených lokalit i spekulaci s nemovitostmi, kdy jsou Romové vystěhováváni z hodnotných domů za účelem zisku privátních subjektů a jsou přestěhováváni do málo atraktivních městských čtvrtí, ze kterých se de facto vytváří ghett. Izolace lidí v ghettech nevěští nic dobrého. Dochází zde ke vzniku sociálněpatologických jevů – alkoholismus, drogová závislost, prostituce, kriminalita dospělých i mládeže a dalších společensky nežádoucích a nebezpečných jevů. Problém, který se rozhořel na Šluknovsku, souvisí podle některých sociologů s frustrací neromské populace žijící v blízkosti romských ghett. Tito lidé jsou zasaženi *tzv. novou chudobou* a svoji nahromaděnou zlobu ze své neperspektivní životní situace si vybíjejí na zástupcích romské menšiny. Sociolog J. Keller vysvětluje fenomén nové chudoby takto: „Nová chudoba má podobu pracující chudoby. Člověk sice práci má, její dočasný charakter a mizerná odměna za ni mu však neumožňují vymanit se z bída“²³. Problém chudoby, sociálně vyloučených lokalit a vytváření ghett zasahuje tedy nejen romskou populaci, ale

²⁰ Podrobné informace k tomuto tématu jsou k dispozici na webové stránce <http://www.ey2010.cz/>.

²¹ Dle elektronického článku: Lidí ohrožených chudobou v ČR přibývá, je jich už devět procent. *Finanční noviny* [online]. 15.7.2011, [cit. 2011-11-22]. Dostupný z WWW: <http://www.financninoviny.cz/zpravy/lidi-ohrozenych-chudobou-v-cr-pribyva-je-jich-uz-devet-procent/663543&id_seznam=3379>.

²² Situace na Šluknovsku je důsledkem 16 let neřešeného sociálního vylučování. *Český rozhlas* [online]. 12.9.2011, [cit. 2011-11-22]. Dostupný z WWW: <http://m.rozhlas.cz/zpravy/spolecnost/_zprava/947023>.

²³ FIALA, Jaroslav. Svět tekuté práce. *Nový prostor*. 8.6.2010, 354, s. 6-7.

i populaci neromskou, a souvisí navíc s rozvojem dalších společensky rizikových jevů u zástupců majority, jimiž jsou xenofobie, extremismus a další.

Svým způsobem podobné „naší“ situaci byly i srpnové nepokoje ve Velké Británii, kdy obyvatelé chudých čtvrtí Londýna, Manchesteru, Liverpoolu a dalších britských měst rabovali a ničili obchody v ulicích měst. Mezi výtržníky převládali mladí lidé a děti, které vyhnala do ulic bída a nuda (Lidové noviny, 11.8.2011).

- ***Společenské klima***

Jistou roli při vzniku delikvence mládeže může sehrávat i celkové společenské klima. Nedůvěra lidí v politické elity, všudypřítomná korupce, organizovaný zločin, krize morálních hodnot, nedostatek pozitivních vzorů hodných následování, to vše může formovat osobnost mladistvých delikventů a nepříznivě ovlivnit jejich (posléze) delikventní chování.

- ***Média a virtuální realita***

Vlivem mediálního násilí na dětskou psychiku se psychologové a psychiatři zabývají již několik desetiletí. V odborné literatuře bývají citovány nejrůznější studie a kazuistiky prokazující souvislost mezi častým sledováním televizních pořadů s převládajícími prvky brutality a agresivity a následnými násilnými činy dětí nebo mladistvých. Je pravdou, že televizní vysílání působí na jedince individuálně odlišně, ne každý adolescent po shlédnutí akčního filmu začne jednat agresivně. Všeobecně se však soudí, že televize patří k významným socializačním činitelům a ovlivňuje tedy i normy a hodnoty akceptované mládeží (a to jak pozitivně, tak negativně). Někteří mediální experti prohlašují televizi s trochou nadsázky za „třetí babičku“.

Nesporný vliv na psychosociální vývoj nezralých jedinců může mít i každodenní *hraní PC her*, obzvláště těch, jejichž obsahem je opět násilí, agresivita a zabíjení. Řada her působí naopak stimulačně (rozvíjí paměť, logické myšlení, schopnost soustředění), např. výukové a strategické hry pro děti a dospívající. Řada psychologů ale v případě PC her poukazuje na negativní vliv ve smyslu nekvalitního a jednostranného trávení velkého množství volného času, přičemž za kvalitnější volnočasové aktivity jsou považovány především sport, hudební a výtvarné aktivity apod.

Mnohý rodič se může domnívat, že dítě sedící ve svém pokojíčku u počítače, je v bezpečí a pod rodičovskou kontrolou. Ale kolik rodičů má skutečný přehled o tom, jakým aktivitám se jeho potomek na počítači věnuje? P. Sak v této souvislosti varuje: „Víme-li, kolik hodin děti a mládež tráví denně u počítače a jaký podíl z tohoto objemu věnují počítačovým hrám, pak není problém spočítat, kolik milionů dětí na této planetě v daném okamžiku virtuálně vraždí a mučí, podobně jako se desetimiliony lidí ve stejném okamžiku virtuálně věnují pedofilii, sadistickému sexu, sexu se zvířaty apod.“ (Sak in: Sak a kol., 2007, s. 31). Autor rovněž upozorňuje na nebezpečí stírání hranice mezi *virtuální realitou* a skutečným světem. Jsou známé případy, kdy si jedinec své prožitky, zkušenosti a dovednosti z počítačových her přenesl do reálného světa (Sak in: Sak a kol., 2007, s. 30).

Fenoménem posledních několika let se stal internet a další moderní komunikační technologie. Nová média umožňují svým uživatelům být neustále „on-line“ za pomoci e-mailu, chatů, ICQ či sociálních sítí (např. Facebook, Twitter). Současná mládež se stále častěji setkává spíše než v přirozeném prostoru hřiště či parku v kyberprostoru. Jedním z nejoblíbenějších komunikačních prostředků adolescentů po celém světě je sociální síť. Kdo není na Facebooku, jako by nebyl. Pro děti a mládež je naprosto přirozené využívat nejmodernější technologie, jež ovládají zcela intuitivně. Profesionálové pracující s mládeží by měly reflektovat změny, které nová média a pohyb jedinců ve virtuální realitě přináší. Negativní konsekvence dané moderními technologiemi se projevují např. v podobě jevů, jako jsou *kyberšikana*²⁴ nebo *netolismus*²⁵.

Jistě by bylo možné hledat a nalézat další a další faktory podmiňující vznik delikvence mládeže. Příkladem za všechny je *nuda*. Nezaměstnaná a nudící se mládež je náchylnější k vandalismu a jiným „zábavám“, kterým si krátí dlouhý čas. Tyto aktivity mohou mít mnohdy charakter trestné činnosti. Pro účely mé práce však považuji za dostatečný výčet a rozbor výše uvedených faktorů.

²⁴ Pojmem kyberšikana (někdy také kyber-mobbing, e-mobbing apod.) je označováno úmyslné slovní urážení, vyhrožování, zesměšňování nebo obtěžování druhých prostřednictvím nových komunikačních technologií. Pachatelé kyberšikany využívají Internetu (e-mail, chatovací aplikace jako je ICQ, sociální sítě apod.) nebo mobilní telefony (výhrůžné SMS nebo nepříjemné telefonáty). Více na <http://www.nicm.cz/kybersikana>.

²⁵ Závislost na tzv. virtuálních drogách (televize, video, počítačové hry, mobilní telefon, internet).

2. PREVENCE TRESTNÉ ČINNOSTI DĚTÍ A MLADISTVÝCH

Při úvahách o perspektivách práce s delikventní mládeží nelze neotevřít téma prevence trestné činnosti. Většina odborníků angažujících se v oblasti práce s rizikovou mládeží se pravděpodobně shodne na tvrzení, že je lepší důsledná a systémová prevence než následná finančně nákladná represe. Dokument *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2012 až 2015* je uvozen citátem italského filosofa Cesare Beccaria (nar. 1738), jehož myšlenka „Je lépe zločinu předcházet, než jej trestat!“ byla v jeho době průkopnická, dnes bychom ji měli považovat za samozřejmost.

Zástupci odboru prevence kriminality v působnosti resortu MVČR vymezují pojem *prevence kriminality* jako „soubor nerepresivních opatření, tedy veškeré aktivity vyvíjené státními, veřejnoprávními i soukromoprávními subjekty směřující k předcházení páchání kriminality a snižování obav z ní. Patří sem opatření, jejichž cílem či důsledkem je zmenšování rozsahu a závažnosti kriminality a jejích následků, ať již prostřednictvím omezení kriminogenních příležitostí, nebo působením na potenciální pachatele a oběti trestných činů“²⁶. Jsou zde zahrnuta opatření *sociální prevence*, *situační prevence* (opatření režimová, fyzická a technická sloužící k zabránění trestné činnosti, většinou majetkové povahy) a *prevence viktinnosti* (informování veřejnosti o možnostech ochrany před trestnou činností) a pomoc obětem trestných činů.

Sociální prevence je součástí sociální politiky státu a dle Matouška a Matouškové představuje opatření, kterými se předchází sociálnímu selhání, tedy i kriminálnímu chování u lidí, u nichž k sociálnímu selhání dosud nedošlo čili u celé populace – tzv. *primární sociální prevence*, u lidí s vyšším předpokladem sociálního selhání, tzv. *sekundární sociální prevence*, jakož i u lidí, u nichž sociální selhání již nastalo, tzv. *terciární sociální prevence* (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 313).

Z předmětu činnosti PMS je zřejmé, že by se měla zabývat prevencí trestné činnosti, a to především v oblasti prevence terciární. V této kapitole se okrajově dotknu i oblasti prevence primární a sekundární, neboť jak upozorňují Matoušek a Matoušková „vést úplně jasnou hranici mezi preventivním programem a intervenčním programem není možné, některých druhů

²⁶ Dostupné z <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/prevence/system/pojmy/1.1.htm>

programů využívá jak mládež potenciálně ohrožená, tak mládež, která se již kriminálního chování dopustila“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 261).

Řada autorů hovoří v souvislosti s efektivitou preventivních programů a vhodnou volbou preventivních strategií o nutnosti jasné definice cílové skupiny, která je charakterizována věkem, pohlavím, příslušností k určité sociální skupině, rodinným prostředím, projevy rizikového chování apod. (viz např. Báal, 2009, s. 49, Matoušek, Matoušková, 2011, s. 263-264). Volba cílové skupiny umožňuje nejen určit správný postup práce s touto skupinou, ale i lépe vyhodnocovat efektivitu preventivních postupů.

2.1 Primární prevence

Primární prevence „zahrnuje především výchovné, vzdělávací, volnočasové, osvětové a poradenské aktivity zaměřené zejména na nejširší veřejnost. Zvláštní pozornost je zaměřena na pozitivní ovlivňování zejména dětí a mládeže (využívání volného času, možnosti sportovního využití). Těžiště primární prevence spočívá v rodinách, ve školách a v lokálních společenstvích“²⁷.

Tradičně se očekává, že primární prevenci sociálního selhávání budou zajišťovat především dvě instituce: rodina a škola. Sociálním selháním přitom není myšlena pouze kriminalita, ale i další sociálně patologické jevy (např. toxikomanie, prostituce apod.). Podnětné rodinné prostředí a poté i kvalitní výchovu dětí ve škole považují v souladu s odbornou literaturou za nejvýznamnější činitele primární (ale i sekundární) prevence. Rodina ovšem není vždy schopna svoji preventivní funkci zastávat (např. rodiny dysfunkční, rodiny, kde chybí jeden z rodičů); v takových případech by měla přijít na řadu preventivní opatření působící na celou rodinu. Matoušek se zmiňuje o projektu *Healthy Families*, realizovaný v USA, který je zaměřený na nezletilé matky. Zaškolené dobrovolnice v rámci pravidelných návštěv pomáhají nezkušeným matkám s výchovou dětí, a zároveň monitorují vývoj dítěte na posuzovacích škálách. V případě, že vývoj dítěte v některých sférách zaostává, agentura organizující program zajistí příslušnou profesionální pomoc. Autor ale konstatuje, že preventivní programy působící na ohrožené dítě a jeho rodinu od doby narození dítěte jsou i ve světovém měřítku ojedinělé (Matoušek, 2005, s. 274).

²⁷ tamtéž

V českém školním prostředí se v posledních letech rozšířily nejrůznější *programy primární prevence rizikového chování*, které jsou školám nabízeny zejména nestátními organizacemi. Tyto programy v současné době představují velmi sofistikované strategie realizované na školách ve formě interaktivních seminářů s prvky zážitkové pedagogiky, artefietiky apod., při nichž nejsou pouze poskytovány informace, ale usilují o rozvoj sociálních kompetencí žáků a studentů různých typů škol. Organizace nabízející programy primární prevence²⁸ navíc poskytují své služby i celým školám a jejich pedagogům – poradenství a asistenci při tvorbě Minimálního preventivního programu školy, vzdělávací semináře pro pedagogy atd.

Důležitou roli sehrává při primární prevenci způsob, kterým děti tráví svůj *volný čas*. Včasné založení kvalitních zájmů a dalších volnočasových aktivit představuje významný preventivní prvek. Děti a jejich rodiče mohou v současné době vybírat z poměrně široké nabídky zájmových kroužků, které jsou tradičně poskytované zájmovými organizacemi, zejména Domy dětí a mládeže. Alternativu pro tzv. neorganizovanou mládež nabízí stále se rozšiřující síť otevřených a nízkoprahových klubů, které na rozdíl od „kroužků“ nabízejí kromě volnočasových aktivit i sociální služby typu poradenství, informační servis a více naplňují aktivity primární prevence rizikového chování.

V oblasti primární prevence rozvoje rizikového chování u dětí a mládeže se úspěšně využívají i projekty založené na zapojení vrstevníků-dobrovolníků, kteří mohou být pro ostatní děti pozitivním vzorem a neformálním způsobem ovlivňují jejich postoje - jde o tzv. *peer programy*.

Matoušek a Matoušková se domnívají, že „efektivní preventivní programy se snaží využít i místní (komunitní) zdroje podpory ohrožených dětí a snaží se koordinovat spolupráci všech zainteresovaných institucí, odborníků, případně i dobrovolníků“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 264). Tento přístup se týká všech úrovní prevence: primární, sekundární i terciární.

²⁸ Poskytovatelem dlouhodobých programů primární prevence je kupř. Centrum primární prevence občanského sdružení Semiramis (více na <http://www.os-semiramis.cz/centrum-primarni-prevence/>).

2.2 Sekundární prevence

Sekundární prevence „se zabývá rizikovými jedinci a skupinami osob, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou pachateli nebo oběťmi trestné činnosti (specializovaná sociální péče), na sociálně patologické jevy (např. drogové a alkoholové závislosti, záškoláctví, gamblerství, povalečství, vandalismus, interetnické konflikty, dlouhodobá nezaměstnanost) a příčiny kriminogenních situací“²⁹.

Mezi instituce zajišťující sekundární prevenci patří především *střediska výchovné péče* (SVP), která poskytují diagnostické, preventivně-výchovné i poradenské služby. V SVP jsou oddělení ambulantní, celodenní a internátní. Klientelu SVP tvoří děti a mladiství, u nichž se projevují závažnější poruchy chování, ale dosud nebyla nařízena ústavní nebo ochranná výchova. Většinou jde o počáteční zneužívání návykových látek nebo alkoholu, projevy závislosti na hracích automatech, krizové stavy související se situací v rodině nebo ve škole, apod. Účast v programech realizovaných těmito středisky je dobrovolná.

Na cílovou skupinu dětí a mladistvých trávících svůj volný čas „na ulici“ (hřiště, parky, nádraží apod.) se zaměřuje *mobilní nízkoprahová terénní práce* neboli *streetwork*. Práce streetworkera se odehrává většinou na ulicích, náměstích, ale i hernách a barech velkých měst. Tam by podle Matouška a Matouškové měl pracovník navázat se svými potenciálními klienty kontakt a „postupně by jim měl napomoci k tomu, aby se věnovali činnostem, které společnost neohrožují a jsou přitom klienty považované za zajímavé“. Oba autoři považují za předpoklad efektivní pouliční sociální práce „vstřícnost sociálního pracovníka vůči dětem a mládeži, jeho důvěryhodnost, neautoritativní vystupování, schopnost komunikovat a udržovat vztah“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 195).

V oblasti sekundární prevence se uplatňují i další programy, např. *Program Pět P* (Podpora, Přátelství, Prevence, Pomoc a Péče) a vrstevnický program *Ve dvou se to lépe táhne* (původně realizovaný pod názvem *program LATA*). V obou případech se jedná o dobrovolnické one-to-one programy postavené na společném základu – na přátelském vztahu mezi dobrovolníkem a jeho klientem. Program Pět P (vytvořený dle projektu Big Brothers/Big Sisters of America) popisují autoři Tošner, Sozanská jako preventivní volnočasový program pro děti ve

²⁹ Dostupné z <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/prevence/system/pojmy/1.1.htm>

věku od šesti do patnácti let založený na principu přátelského vztahu mezi dítětem a dospělým dobrovolníkem. Dvojice se pravidelně setkává a věnují se společně různým volnočasovým aktivitám. Programu se účastní děti z problematického rodinného prostředí, u kterých se vyskytují výchovné problémy, ale i děti velmi nadané, které jsou v dětském kolektivu osamělé. Autoři upozorňují na to, že kontakt s dobrovolníkem je pro tyto děti často jediným přátelským a partnerským rovnocenným vztahem (Tošner, Sozanská, 2002, s. 121).

Program *Ve dvou se to lépe táhne* je podrobněji popsán níže, v podkapitole č. 5.3 zabývající se sociální oporou. Doplním jen, že do tohoto programu vstupují mladí lidé ve věku 15 – 21 let, „kteří stojí na hraně zákona nebo ji již překročili“ (Tošner, Sozanská, 2002, s. 123) a účast v programu jim byla doporučena kurátorem pro mládež nebo soudem. Tento program se tudíž řadí jak do oblasti prevence sekundární, tak i do oblasti prevence terciární.

2.3 Terciární prevence

Terciární prevence spočívá v resocializaci (resp. alternativní socializaci) kriminálně narušených osob (nabízení pomoci při pracovním uplatnění včetně rekvalifikace, nabídka sociálního a rodinného poradenství, pomoc při získávání bydlení a další). Cílem je udržet dosažené výsledky předchozích intervencí a rekonstrukce nefunkčního sociálního prostředí³⁰.

Systém terciární prevence u nás tradičně zastupují tyto profese a instituce: *kurátor pro mládež, diagnostické a výchovné ústavy, vězení*. Takto nastavený systém vznikl po druhé světové válce a je udržován doposud. V odborných i laických kruzích je často diskutováno preventivní působení trestu, zejména trestu odnětí svobody. Zda trest odnětí svobody je skutečně schopen bránit opakování dalšího kriminálního jednání, je víc než sporné. Autoři Matoušek a Matoušková uvádějí, že většina současných světových autorů odmítá představu o resocializační funkci vězení. „Vězení je institucí, v jejíž systémové povaze, nezávislé na lidech v ní pracujících, je *desocializace*, nikoli resocializace“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 161). V odborné literatuře se v této souvislosti poukazuje na proces nazývaný *prizonizace*, který se rozvíjí v průběhu pobytu ve vězení, a de facto brání požadované resocializaci vězňů. Matoušek a Matoušková se domnívají,

³⁰ Tamtéž

že proces prizonizace, který se rozvíjí nejen ve věznicích, ale ve všech velkých ústavních zařízeních pro dlouhodobý pobyt rizikové mládeže „má dva odlišitelné a doplňující se aspekty: adaptaci na fungování ústavního zařízení a osvojování vězeňské (ústavní) kultury. Prizonizace spolu nese ztrátu vlastní iniciativy, preferování ‚cesty nejmenšího odporu‘, adaptaci na umělé prostředí ústavu, která se u většiny vězňů stále zlepšuje, zatímco adaptabilita na civilní život mimo vězení klesá. Postupné přijímání hodnot příznačných pro vězeňskou subkulturu je onou pověstnou ‚školou kriminality‘, o níž mluví kritici věznic již mnoho desítek let“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 163).

Naštěstí nejen v zahraničí, ale i u nás se (postupně od poloviny devadesátých let) uplatňují *alternativní způsoby potrestání*, jak dospělých přestupníků zákona, tak mladistvých provinilců, a to zejména u méně závažných trestných činů. (Trest odnětí svobody nadále zůstává nutností u pachatelů, kteří se dopustili nebo opakovaně dopouštějí závažné trestné činnosti, a jejichž izolace od společnosti z důvodu jejich vysoké nebezpečnosti má své opodstatnění.) Soudci (včetně soudců pro mládež) mohou v současné době ve své trestněprávní praxi využívat odklony v trestním řízení (podmíněné zastavení trestního stíhání a institut narovnání), institut podmíněného upuštění od potrestání s dohledem jako alternativu k potrestání, trest obecně prospěšných prací a dalších možností ukládání alternativních sankcí. Se zavedením těchto změn do naší trestní justice souvisí i vznik Probační a mediační služby, jejíž činnosti je věnována převážná část této práce.

V rámci terciární prevence se zmíním ještě o dvou projektech úspěšně fungujících v zahraničí. Domnívám se, že tyto modely intervence by mohly být poměrně snadno zavedeny i v našem prostředí a rozšířily by tak možnosti ukládání alternativních sankcí mladistvým odsouzeným. Stejně tak by oba intervenční programy mohly být využity pro včasnou práci s mladistvým klientem PMS již v přípravném řízení, tedy bezprostředně po spáchání trestného činu.

Prvním projektem je *Denní centrum*³¹ v Utrechtu, které je určeno mladistvým pachatelům ve věku 17 až 25 let odsouzeným za určitou trestnou činnost jako alternativa výkonu trestu odnětí svobody. Program má poměrně vysokou časovou dotaci: trvá celkem 13 týdnů (40 hodin týdně a

³¹ Zpracováno volně podle Matoušek, Matoušková, 2011, s. 220-221.

celkem 520 hodin). Cílem komplexního programu, jehož jádrem je odborná příprava a speciální pracovní projekty, je dosažení změny chování mladistvého a snížení rizika jeho kriminální recidivy. Program má tři fáze: *orientační fáze* (1. až 3. týden), během které se zjišťuje, jaké dovednosti je třeba klienta naučit, a připravuje se plán jeho pobytu; v průběhu *výukové fáze* (4. až 11. týden) se postupuje v souladu s vytvořeným plánem, klient se učí sociálním dovednostem a je zahájen program odborné přípravy a práce (pracovní výcvik a odborná praxe probíhá mimo centrum, většinou se odjede z města a na vyhrazeném místě jsou plněny pracovní úkoly, které vyžadují určité fyzické vypětí; pracovní výcvik zahrnuje např. výcvik v údržbě domácnosti, kuchařský výcvik, sportovní výcvik); třetí *závěrečná fáze* slouží k vyhodnocení pobytu a končí uzavřením dohody mezi klientem, vedoucím případu a pracovníkem nadace na období následující po ukončení docházky klienta do centra.

Hlavní přínos tohoto projektu spatřuji v kontinuální denní docházce mladistvého klienta do specializovaného centra. Proces působení na osobnost mladistvého delikventa je kontinuální a intenzivní. Domnívám se, že změny v jeho osobnosti tak mohou být lépe fixovány než v případě programů, které jsou založeny na pravidelných několikahodinových setkáních, ale k setkání nedochází každý (pracovní) den. Za účelné považuji rovněž spojení výcviku specifických sociálních dovedností spolu s praktickými pracovními aktivitami a sportem, díky kterým si mohou účastníci programu osvojit poměrně atraktivní formou užitečné životní dovednosti, které jsou zároveň dobrým základem pro směřování ke zdravému životnímu stylu. Docházka do specializovaných denních center by mohla být vhodnou alternativou ke stávajícím probačním programům pro mladistvé.

Druhá zahraniční inspirace vychází z koncepce systematické a intenzivní práce s rodinami mladistvých delikventů, kterou S.W. Henggeler nazval *multisystemická terapie*³² (dále jen „MST“). Zapojení rodiny do práce s mladistvým pachatelem trestné činnosti považuji za klíčový moment pro jeho úspěšnou resocializaci. Jsem dokonce přesvědčena, že pokud se jakoukoli intervencí (např. absolvováním probačního programu) podaří dosáhnout pozitivních změn v chování mladistvého delikventa, jedná se většinou o změny dočasného charakteru. Po návratu

³² Podrobnější popis viz MATOUŠEK, Oldřich; MATOUŠKOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. Praha : Portál, 2011. 344 s. ISBN 978-80-7367-825-8.

mladistvého k původnímu způsobu života (např. kontaktu se závadovou partou, trvalému působení negativního vlivu dysfunkčního rodinného prostředí apod.) se vše vrátí do „původních kolejí“ a recidiva dalšího protiprávního jednání je jen otázkou času.

*Multisystemická terapie*³³ představuje nový komplexní přístup k mládeži se závažným protispolečenským chováním. Cílem MST je podle Hanggelera poskytnutí souhrnné péče asociálně se chovajícím mladistvým, která se opírá o domácí prostředí a rodinu, a která klade na první místo zlepšení „psychosociálního fungování“ klienta i jeho rodiny, a může zabránit umístění mladistvého do ústavní péče. Komplexní péče v sobě zahrnuje i kontext školy, příp. pracoviště, vrstevnické skupiny a místní komunity. Intervence do rodiny se zaměřuje na zlepšení schopnosti rodičů uplatňovat vůči mladistvému disciplínu a na zvýšení jejich povědomí o tom, jak tráví čas. Dalším důležitým cílem programu je zamezit pokračujícímu vlivu delikventně jednajících vrstevnických skupin a spojit mladistvého s prosociálně jednajícími souvěkovci. Autor MST se domnívá, že tohoto cíle lze dosáhnout pouze za předpokladu intenzivního angažování rodičů. Intervence se týkají i oblasti vzdělávání a profese; zde je důležité podporovat schopnosti, které umožní mladistvému jedinci obstát na trhu práce a legálním způsobem si vydělat na svoje potřeby dostatek peněz. Účast v programu MST trvá v průměru 4 měsíce. Program obvykle realizuje tým vedený supervizorem a 3-4 vysokoškoláky, kteří vystupují jako terapeuti rodin (tým je rodinám k dispozici 24 hodin denně, sedm dní v týdnu). Každý terapeut pracuje najednou se 4-6 rodinami, přičemž průměrná doba kontaktu jednoho terapeuta s jednou rodinou je celkem 60 hodin. Každý tým je schopen poskytnout péči přibližně padesáti rodinám ročně. Výzkum prováděný Hangglerem a jeho kolegy v USA, kde byl projekt MST realizován, prokázal, že takto koncipovaný komplexní přístup zlepšuje komunikaci a vztahy v rodině, a zároveň snižuje rok od ukončení účasti na programu pravděpodobnost pokračování mladistvého jedince v kriminální dráze.

Z výše uvedeného projektu vyplývá, že přímé zapojení rodičů do procesu nápravy mladistvého pachatele trestné činnosti je nezbytnou součástí intervenčních programů v oblasti terciární prevence. Konečně programy podporující fungování a zachování rodiny s dětmi (tzv.

³³ Volně podle Matoušek, Matoušková, 2011, s. 224-225.

*sanace rodiny*³⁴) by měly být využívány jako preventivní nebo intervenční programy ve všech třech úrovních prevence: primární, sekundární i terciární. Projekty nabízející sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, tedy sanaci rodiny, by měly podle Matouška „ovlivňovat výchovný styl rodičů, jejich angažovanost, měly by posilovat schopnost rodičů řešit náročné situace týkající se partnera, širší rodiny i samého dítěte, stanovovat dítěti meze přijatelného chování a v případě potřeby uplatňovat vůči dítěti přiměřené sankce. Má-li být takový program efektivní, nemůže spočívat v jednorázovém osvětovém poučení rodičů nebo ve formálně prováděném dohledu nad rodinou ze strany sociálního pracovníka“ (Matoušek, 2005, s. 275).

³⁴ Tematicke sanace rodiny je věnována např. publikace BECHYŇOVÁ, Věra a Marta KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 151 s. ISBN 978-807-3673-925.

3. PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA ČR JAKO AKTÉR TERCIÁRNÍ PREVENCE

Pokud se životní dráha dítěte a mladistvého nevyvíjí tak, jak je společností očekáváno, zasáhne většinou některá z institucí, jejichž síť každá vyspělá společnost systematicky vytváří. Ať už jde o školu (učitel, výchovný poradce, školní psycholog), Pedagogicko-psychologickou poradnu, OSPOD, Středisko výchovné péče, kurátora pro mládež a další. Zástupci uvedených institucí usilují o to, aby v případě výskytu sociálně patologických jevů u daného jedince zvolili vhodnou intervenci a nežádoucímu vývoji zabránili. Probační a mediační služba ČR (dále jen „PMS“) působící jako specializovaná sociální služba pod Ministerstvem spravedlnosti ČR je dalším užitečným prvkem v síti institucí, které mohou pomoci dětem a mládeži najít cestu z obtížné životní situace, případně její následky alespoň zmírnit. Probační a mediační aktivity patří svou povahou jednoznačně do systému terciární prevence kriminality. Specializovaní probační úředníci věnují zvláštní pozornost a péči mladistvým klientům a usilují o jejich resocializaci (resp. alternativní socializaci), čímž nepřímo snižují riziko opakování jejich protiprávního jednání. Probaci a mediaci můžeme v této souvislosti pojímat jako zásadní metody terciární prevence, spadající do rámce sociálně pedagogické práce.

Činnost PMS je založena na principech restorativní justice, jejíž myšlenky začaly do českého trestního práva pronikat ve druhé polovině devadesátých let 20. století především díky zahraničním vzorům (Kanada, Rakousko či Německo). Do té doby byla v naší zemi praktikována pouze trestající neboli retributivní justice. Jak konstatuje Kracík, v retributivním modelu jde primárně o dopadení, usvědčení a potrestání pachatele (Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 30).

Kracík v přílehlavé zkratce také popisuje nápravu trestného činu v tradičním pojetí trestní justice, tedy v modelu retributivní (někdy také odplatné) justice: „Jak dát věci do pořádku, když byl spáchán trestný čin? Odpovědi na tuto otázku by mohly být různé. Ta nejčastější by se zřejmě vztahovala k dopadení pachatele a jeho přiměřenému potrestání. To je role především orgánů činných v trestním řízení. Policie pachatele zpravidla dříve či později dopadne a zahájí trestní stíhání. Po skončení vyšetřování je celá věc předána státnímu zástupci, který podá obžalobu

soudu. Soud následně rozhodne o vině a trestu. Výsledkem je usvědčení pachatele a jeho potrestání.“ (Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 30)

Restorativní pojetí spravedlnosti (z anglického restore – obnovit, uzdravit) nabízí odlišný pohled na trestný čin, který je zde vnímán jako konfliktní sociální událost. Trestný čin není považován primárně za porušení zákona. Pozornost se soustřeďuje na újmu, kterou utrpěl poškozený (oběť trestného činu). Pro pachatele vyplývají ze způsobené újmy určité závazky, je za způsobenou újmu zodpovědný a měl by se snažit o její nápravu (jak morální, tak materiální). Slovy jednoho ze zakladatelů myšlenek restorativní justice Howarda Zehra: Tzv. obnovující justice se „zaměřuje na újmy vzniklé trestným činem a usiluje o zohlednění potřeb poškozeného, dále podporuje odpovědnost pachatele za řešení vzniklé situace a zapojuje poškozeného, pachatele a komunitu do procesu řešení.“ (Zehr in: Matoušek a kol., 2005, s. 285-286).

3.1 Historie Probační a mediační služby

Probační a mediační služba ČR oslavila v roce 2010 první dekádu svého působení na poli trestní spravedlnosti. Jde tedy o instituci poměrně mladou, jejíž založení jednoznačně souvisí se změnou politického a společenského systému po roce 1989.

Před rokem 1989 (od konce 60. let 20. stol.) u nás sice již existovala profese sociálního kurátora a tzv. kurátora pro mládež, v činnostech těchto pracovníků však dominoval prvek kontroly. Jak uvádí Štern: “Až koncem osmdesátých let 20. století došlo k redefinici poslání této instituce, kdy se začalo kromě kontroly stále více objevovat téma zprostředkování pomoci mladistvým, proti nimž bylo vedeno trestní stíhání, a také jejich rodinám” (Štern in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 10). Ve věznicích zároveň vznikala pod vlivem zahraničních vzorů místa sociálních pracovníků.

Po roce 1989 nastalo v Československu (později v České republice) bouřlivé období reformu, Vznik PMS úzce souvisí s přeměnou systému trestní spravedlnosti. Cesta od převažující represe justičního systému směrem k alternativním trestům a opatřením, probačním a mediačním činnostem byla dlouhá a stojí za to ji ve stručnosti připomenout.

První vlašťovkou v uplatňování prvků restorativní justice byl tzv. odklon – diverze, tj. podmíněné zastavení trestního stíhání. Šlo o první alternativní institut, který se do našeho trestního práva dostal novelou trestního řádu v roce 1993. V roce 1996 následovaly institut tzv. narovnání jako další varianta odklonu v trestním řízení a rovněž zakotvení trestu obecně prospěšných prací.

V souvislosti se zavedením nových alternativních institutů do trestní legislativy byla v roce 1996 vytvořena u každého okresního soudu místa pracovníků, kteří zajišťovali výkon trestu obecně prospěšných prací a formálně kontrolovali obviněné s uloženou zkušební dobou. Tato místa byla zpočátku obsazována soudními úředníky, až později je začali nahrazovat pracovníci s kvalifikací v oboru sociální práce. K prvním pracovníkům PMS patřili zejména absolventi katedry sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Studenti a učitelé této katedry založili Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justice (1994), jehož činnost (semináře, odborná setkání) připravovala prostor pro vznik PMS v České republice. Zmiňovaná nevládní organizace i nadále přispívá k rozvoji probace a mediace, v současnosti existuje pod názvem Sdružení pro probaci a mediaci, o.s. (<http://www.spj.cz/>).

Následoval rok 1997, ve kterém byly novelou trestního zákona přijaty další dva alternativní tresty a opatření – podmíněné upuštění od potrestání s dohledem probačního úředníka a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem.

V roce 2000 byl Parlamentem ČR přijat návrh zákona o PMS, který do vlády předložil tehdejší ministr spravedlnosti JUDr. Otakar Motejl. Zákon byl součástí další etapy reformy trestní justice. Zákon o Probační a mediační službě byl přijat pod číslem 257/2000 Sb. s účinností k 1.1.2001. Tímto došlo zároveň k založení PMS.

Česká justice využívá pro potrestání pachatele stále nejčastěji trest odnětí svobody. Důsledky této praxe jsou nasnadě: přeplněné věznice a vysoké náklady spojené s jejich provozem, negativní vlivy působící na jedince v průběhu pobytu ve vězení (především zpretrhání rodinných, pracovních a společenských vztahů) a komplikovaný proces opětovné integrace provinilců do společnosti. V posledních letech se však naše soudní praxe mění a stále více se ukládají alternativní tresty a opatření. Probační a mediační služba ČR byla zřízena především proto, aby

naše justice mohla novou trestní politiku v oblasti alternativních trestů a opatření začít účinně uplatňovat.

Probační a mediační služba působí v České republice přes deset let a výsledky její práce ve všech pěti základních agendách (mediační činnosti, probační činnosti, obecně prospěšné práce, podmíněné propuštění s dohledem včetně domácího vězení a agenda mladistvých) jsou celospolečensky přínosné. Díky PMS jsou v České republice ročně úspěšně vykonány desítky tisíc hodin obecně prospěšných prací, ve spolupráci s více než 11 000 poskytovateli OPP, jimiž jsou obce i nevládní organizace. Odborní pracovníci jednotlivých středisek PMS zrealizovali téměř 6000 přímých mediací mezi obětí a pachatelem. Více než 1700 mladistvých klientů PMS prošlo některým z akreditačních probačních programů. Přes 9000 podmíněně propuštěných se podrobilo dohledu probačních úředníků. PMS je realizátorem nebo partnerem řady projektů (často s mezinárodní spoluprací), které rozvíjejí probační a mediační činnosti v českých podmínkách. Probační a mediační služba se aktivně postavila i k zavádění nového trestu domácího vězení. V rámci předběžného šetření shromažďuje pro soudy relevantní informace, které jsou důležitým podkladem pro rozhodnutí o uložení trestu domácího vězení. Pracovníci PMS zatím zajišťují i namátkovou kontrolu výkonu trestu v domácím prostředí. V budoucnu se očekává, že PMS bude zastávat i kontrolní roli v rámci elektronického monitoringu odsouzených³⁵.

3.2 Poslání a cíle Probační a mediační služby

Své poslání vnímají pracovníci PMS následovně: “Probační a mediační služba usiluje o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností a současně organizuje a zajišťuje efektivní a důstojný výkon alternativních trestů a opatření s důrazem na zájmy poškozených, ochranu komunity a prevenci kriminality” (<https://www.pmscr.cz/poslani-a-cile/>).

PMS je institucí, která pracuje s klienty, kteří se dostali do konfliktu se zákonem, nebo kteří se stali obětí trestného činu, a jako taková musí mít jasně stanovené cíle svého působení. Za

³⁵ Zpracováno volně dle <https://www.pmscr.cz/10-let-pms-cr-2/>.

hlavní cíle PMS jsou považovány integrace obviněného, participace poškozeného a ochrana společnosti (Doubravová a kol., 2001, str. 1, oddíl D1).

Prvním cílem je **integrace obviněného**. Pracovníci PMS napomáhají obviněnému, resp. pachateli k zapojení do života ve společnosti s absencí páchaní další trestné činnosti. Integrace obviněného je zde vnímána jako proces, v jehož rámci dochází k obnovení respektu obviněného k právnímu stavu společnosti, k jeho uplatnění ve společnosti a seberealizaci.

Dalším cílem – **participací poškozeného** – usilují pracovníci PMS o to, aby se poškozený aktivně podílel na obnově svého pocitu bezpečí, integrity a znovunabytí důvěry ve spravedlnost. Poškozený je “vtahován” do procesu vlastního odškodnění.

Cíl třetí představuje **ochrana společnosti**. Probační úředníci a asistenti chrání společnost tím, že efektivně řeší konfliktní a rizikové stavy spojené s trestním řízením a zajišťuje realizaci soudem uložených alternativních trestů a opatření.

3.3 Principy Probační a mediační služby

Principy a hodnoty, které jsou vodítkem pracovníků PMS při práci s klienty, vycházejí opět z koncepce restorativní justice (uvedeno volně dle Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 33-34) :

Respekt. Zaměstnanci PMS by měli jednat s respektem nejen s obětí a dalšími postiženými jedinci, ale i s pachateli trestného činu.

Odpovědnost. Pachatel je vnímán jako ten, kdo je za újmu způsobenou oběti odpovědný. V rámci restorativního procesu je pachatel motivován k obnovení narušených vztahů.

Dialog. Restorativní proces využívá programy a techniky, které staví na rozmanitých způsobech dialogu probíhajícího mezi všemi účastníky konfliktu (obětí, pachatelem a dalšími zainteresovanými osobami).

Participace. Aktivní zapojení poškozeného, pachatele, příp. dalších osob dotčených spáchaným činem je nezbytným předpokladem pro úspěšný restorativní proces. Zaměstnanci PMS pouze napomáhají tomu, aby si účastníci konfliktu sami hledali řešení vedoucí k nápravě újmy.

Vyváženost. Důraz je zde kladen na vyvážený přístup k potřebám a zájmům obětí trestného činu, pachatelů a společnosti s cílem nalezení vzájemně přijatelného řešení případu.

Dobrovolnost. Účast obětí, pachatele i dalších osob v restorativním procesu je vždy dobrovolná. Pracovníci PMS by neměli žádného z účastníků k participaci nutit.

Pospolitost. Restorativní justice vnímá spáchaný trestný čin jako událost, která se dotýká i členů komunity, ve které poškozený a pachatel žijí. Snahou probačních úředníků by tedy mělo být i zapojení členů komunity a společně s nimi následky trestného činu řešit.

Individualita. V procesu restorativní justice je jedinečnost každého jedince vyvažována ve vztahu k pospolitosti. Je zdůrazňováno, že oba principy musí platit současně – ve vzájemné pospolitosti je podporována rozdílnost a jedinečnost každého z nás.

Některé principy restorativní justice se v našem prostředí dařilo prosazovat bezproblémově, jiné hůře. Kupř. práce s komunitou, která v České republice není stále dostatečně rozvíjena, byla zpočátku opomíjena i v praxi PMS. V současné době je příkladem úspěšné práce s komunitou služba Mentor. Mentorem se stává vyškolený dobrovolník z řad romského etnika, který spolupracuje na jedné straně s PMS, na druhé straně s obviněným nebo odsouzeným romským klientem. Romský mentor figuruje jako prostředník mezi klientem a probačním úředníkem, a to především v případech klientů, se kterými je spolupráce obtížná nebo se kterými se nedaří navázat kontakt. Služba Mentor je od roku 2007 vedena v seznamu akreditovaných probačních programů pro mladistvé.

3.4 Probační úředníci a probační asistenti

Odbornými pracovníky PMS jsou probační úředníci a probační asistenti. Požadavky na zaměstnance PMS jsou dány zákonem č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Úředník PMS „musí mít vysokoškolské vzdělání v oblasti společenskovední získané ukončením studia v magisterském studijním programu a odbornou zkoušku, kterou mu středisko umožní vykonat po absolvování základního kvalifikačního vzdělání pro úředníky Probační a mediační služby“³⁶. U asistentů je požadováno středoškolské vzdělání v oblasti společenskovední a věk nad 21 let. Úředník i asistent PMS musí být osoba bezúhonná a způsobilá k právním úkonům.

³⁶ Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů, §6 odst. 2

3.4.1 Systém vzdělávání pracovníků Probační a mediační služby

Kvalifikační vzdělávací kurz/specializační kurz

V práci úředníků a asistentů PMS se spojují dva obory: sociální práce a právo (především trestní). Po nástupu do funkce probačního úředníka absolvuje každý nový pracovník základní, tzv. adaptační kurz. V průběhu několikadenního adaptačního kurzu získá „nováček“ základní informace o instituci PMS a je mu představeno právní minimum bezprostředně související s jeho prací.

Každý probační úředník musí projít kvalifikačním vzdělávacím kurzem (dále jen „KVK“), který je zakončený zkouškou před komisí a potvrzen certifikátem. Tento roční kurz probíhá v týdenních blocích, školící se pracovník tak tráví vždy jeden týden v měsíci na školení a zbývající týdny působí na svém pracovišti. Cílem KVK je získání teoretických znalostí zejména v oboru práva a osvojení si praktických dovedností v oblasti komunikace. Součástí KVK jsou také třídní stáže na odborných pracovištích (trestní úsek okresního nebo krajského soudu, Policie ČR, státní zastupitelství a další vybrané instituce).

Asistenti PMS se účastní rovněž nejprve adaptačního kurzu, poté je pro něj povinný specializační kurz pro probační asistenty. Hlavní náplní práce asistentů PMS je především zajišťování administrativně technických činností, případně plnění úkolů zadaných probačním úředníkem.

Další vzdělávání

Povinnost dalšího vzdělávání a prohlubování znalostí v oboru nařizuje pracovníkům PMS zákon č. 257/2000 Sb. Probační úředník jako pomáhající profesionál by měl vědomě a cíleně usilovat o svůj osobnostní rozvoj. V současné praxi PMS se však další vzdělávání zaměstnanců spíše jednostranně zaměřuje na aktualizaci znalostí v souvislosti se změnami legislativy. Případně jsou pořádána ad hoc školení zaměstnanců v rámci probíhajícího projektu.

Kompetentní pracovníci v současné době pracují na konkrétní podobě Systému dalšího vzdělávání PMS ČR – byli proškoleni vybraní experti PMS, kteří budou tvořit základní personální zázemí Systému dalšího vzdělávání. Konkrétní podoba nového systému dalšího, specifického

vzdělávání zaměstnanců PMS však dosud není známa. První vlašťovkou by mělo být připravované školení specialistů pro mládež. Doufejme tedy, že v nejbližší době dostane další vzdělávání zaměstnanců PMS ČR podobu jasné, pevné a efektivní koncepce, neboť další vzdělávání je pro zaměstnance v pomáhajících profesích nezbytně nutné.

Celoživotní vzdělávání

Závazek celoživotního vzdělávání je pro úředníky a asistenty PMS samozřejmostí. Oblast celoživotního vzdělávání zahrnuje nejen reflexi aktuálních změn trestních kodexů, ale i průběžné sledování vývoje trendů v oblasti trestní a sociální politiky. Nezbytnou součástí dlouhodobého vzdělávání pracovníků PMS jako pomáhajících profesionálů by měla být supervize³⁷, která umožňuje pracovníkům rozvíjet jejich profesionální schopnosti a kompetence. Kromě rozvoje pracovníka je jednoznačným přínosem supervizích setkání také podpora, kterou pracovníci pomáhajících profesí potřebují mimo jiné jako prevenci syndromu vyhoření.

3.4.2 Limitující faktory probační a mediační činnosti

Dlouhodobým problémem v praxi jednotlivých středisek PMS je nedostatečná personální kapacita. Například ve středisku Most, kde jsem působila jako stážista, se mladistvým a dětem mladším 15 let věnovala jedna z probačních úřednic pouze na polovinu pracovního úvazku, druhou polovinu pracovního úvazku musela věnovat agendě dospělých pachatelů trestné činnosti. Důsledky vyplývající z nedostatečného personálního obsazení jsou nasnadě. Jak uvádí Nerudová: „Přetížení pracovníků může vést k vyhoření, ke sklonu jednotlivé případy vykonávat formálně nevěnovat jim dostatečnou pozornost a ve svém důsledku i k přehlédnutí důležitých či alarmujících postojů klienta, rizikových vztahů v rodině apod.“ (Nerudová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 142) Můžeme pouze předpokládat, že v souvislosti s přetrvávající přeplněností českých věznic, se budou v České republice ve větší míře aplikovat alternativní tresty (zejména u mladistvých pachatelů) a ministerstvo spravedlnosti tak bude muset přistoupit k posilování personální obsazení středisek PMS.

³⁷ O možných formách supervize v Probační a mediační službě podrobněji pojednává jedna z kapitol diplomové práce Z. Hanincové: *Role probace a mediace při práci s problémovou mládeží*, Praha: FF UK, Katedra Pedagogiky, 2007.

Další problém, který je způsobem nedostatečným počtem pracovníků PMS, se projevuje v tom, že v některá střediska PMS nejsou schopna vstupovat do všech případů obviněných mladistvých již při zahájení přípravného řízení (zabývají se tedy pouze případy, kde bylo soudem ve věci rozhodnuto, a mladistvému byl na základě rozhodnutí soudu uložen některý z alternativních trestů). V přípravném řízení vstupují probační úředníci středisek PMS vykazující nedostatek personálu jen tehdy, pokud mladistvý obviněný sám dané středisko kontaktuje a požádá o spolupráci. Tento stav považuji za nevyhovující. Zástupci PMS by měli dle mého názoru spolupracovat se všemi mladistvými obviněnými, neboť rychlá a cílená intervence vyškoleného pomáhajícího profesionála včetně poskytnutí sociální opory (o které bude pojednáno dále) může být v této krizové situaci pro mladého člověka klíčová. Spolupráce PMS s mladistvým klientem ve fázi přípravného řízení může významným způsobem ovlivnit rozhodnutí soudu pro mládež, a zároveň vést nezletilého jedince k realistickému náhledu na svůj čin, a posléze učinit kroky vedoucí k jeho nápravě (v duchu restorativní justice). Přípravné řízení umožňuje mladistvým provinilcům být aktivní, ne jen nečinně čekat na potrestání. V přílohách uvádím příběh Dušana a Marka (viz kazuistika č. 8), kterou jsem získala v rámci své praxe u OSPOD magistrátu města Chomutov. Tito dva nezletilí chlapci neměli to štěstí, aby se stali klienty PMS již v průběhu přípravného řízení.

Dle statistických údajů evidovaných PMS v souvislosti s kriminalitou mládeže je zřejmé, že agenda mladistvých pachatelů a dětí mladších 15 let má tendenci spíše narůstat – viz tabulka č. 1.

Rok	Celkem evidováno	z toho přípravné řízení a řízení před soudem	z toho vykonávací řízení
2005	3 780	1 830	1 950
2006	3 817	1 837	1 980
2007	4 553	2 285	2 268
2008	4 111	2 034	2 077

Tabulka č. 1 – Statistické údaje evidované PMS ke kriminalitě mládeže (PMS ČR 2005-2008)

Zdroj: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 145

3.5 Klienti Probační a mediační služby

Do cílové skupiny PMS spadají jak osoby obviněné nebo odsouzené za trestný čin, tak osoby spáchaným trestným činem dotčené (poškozené). Služby PMS jsou bezplatné. Na příslušné středisko PMS se může s žádostí o spolupráci obrátit jak pachatel trestné činnosti (v případě dětí a mladistvých i jejich zákonní zástupci), tak i osoba trestnou činností poškozená.

3.5.1 Pachatelé trestných činů (provinění/činu jinak trestného)

PMS pracuje s jedinci, kteří se dostali do střetu se zákonem. Klientem PMS se může stát:

- a) dospělý pachatel trestného činu,
- b) mladistvý pachatel provinění (ve věku od 15 do 18 let) a
- c) dítě mladší 15 let, které se dopustilo činu jinak trestného³⁸.

3.5.2 Osoby poškozené trestnou činností

Pracovníci PMS nabízejí v duchu filosofie restorativní justice také spolupráci obětem trestné činnosti a dalším osobám, které byly trestnou činností poškozeny. Událost trestného činu se dotýká nejen rodinných příslušníků, ale často i přátel a známých oběti. Jak upozorňuje Kracík: „Postižena je jistým způsobem celá komunita v místě, kde k činu došlo, tj. sousedé a známí.“ (Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 30)

Nezbytnou podmínkou spolupráce mezi PMS a osobami poškozenými trestným činem je souhlas těchto osob. Škoda, která byla trestným činem způsobena, může být majetkového charakteru, může jít o morální újmu nebo o ublížení na zdraví. Pracovníci PMS nabízejí poškozeným komplexní poradenství, které zahrnuje základní psychosociální pomoc, základní právní a sociální servis, poskytování informací souvisejících s průběhem trestního řízení, zprostředkování dlouhodobějších podpůrných intervencí pro oběti. Ve vhodných případech a v případě zájmu zajišťují probační úředníci účast v programu mediace mezi obětí a pachatelem.

³⁸ Pojem „provinění“ a „čin jinak trestný“ – těmito pojmy se označuje protiprávní čin u mladistvých a dětí mladších 15 let dle zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže.

Péče o oběti trestné činnosti byla v počátcích existence PMS ČR dočasně upozaděna. Ve středu zájmu byl primárně pachatel trestného činu. Stejným vývojem prošly i probační služby v Evropě a ve světě. V roce 2006 vznikla spolupráce mezi PMS a Asociací občanských poraden, jejímž cílem bylo a stále zůstává vytvoření funkční sítě komplexního poradenství pro oběti trestných činů. Jak bylo uvedeno výše, PMS poskytuje základní poradenství, příp. mediaci, asociace poraden se zaměřuje na poskytování cílené a odborné pomoci v podobě dlouhodobých intervencí. PMS se chce i v budoucnu zaměřit na rozšiřování nabídky služeb pro oběti trestné činnosti „za účelem jejich ochrany, pomoci a uzdravení“ (dle Tomiková, Štern in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 201) a při této příležitosti budou i nadále usilovat o součinnost s nevládním sektorem³⁹.

3.6 Opora probační práce v zákonech

Aktuální právní úprava odpovědnosti mládeže za protiprávní činy (tedy trestání mladistvých a projednání protiprávních činů spáchaných dětmi do 15 let věku) je obsaženo v zákoně č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „ZSM“) ze dne 25.6.2003, účinném od 1.1.2004. Jde o klíčovou právní normu, která skýtá značný prostor k účinnému řešení juvenilní delikvence, především tím, že jako reakci na provinění umožňuje uložit širokou škálu zákonných opatření: nejen trestních, ale i výchovných nebo ochranných opatření, příp. jejich kombinaci. Ochranná a výchovná opatření jsou vykonávána v součinnosti s Probační a mediační službou, jejíž činnost je vymezena zákonem č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.

Při práci s rizikovou mládeží jsou používány i další právní normy a dokumenty, především zákon č. 94/1963 Sb., o rodině a zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí (používány zejména v oblasti péče o ohrožené dítě a prevence delikvence), zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně-výchovné péči ve školských zařízeních.

³⁹ Příklady organizací zabývajících se pomocí obětem trestných činů a domácího násilí v ČR jsou uvedeny rovněž v publikaci *Probace a mediace*, autorského kolektivu Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D. (eds.), 2010, s. 201-202.

3.6.1 Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže

Účel zákona je vymezen v § 1 odst. 2 ZSM. Reformované soudnictví nad mládeží začleňuje do oblasti trestního soudnictví východiska restorativní (obnovující) justice, kladoucí důraz na vyváženou, spravedlivou reakci společnosti na trestný čin mladistvého, nezřikaje se spoluodpovědnosti za jeho selhání a vyvozujíc z něj důsledky nejen pro samotného mladistvého delikventa, ale i pro další osoby s trestnou činností spojené. Poškozený by tak měl dostat větší prostor k uplatnění svých oprávněných požadavků na morální i finanční satisfakci, sociální okolí mladistvého i oběti jeho činu by mělo mít možnost spolupodílet se na odčinění způsobených škod, mladistvý delikvent by měl být stimulován k převzetí nikoliv pouze formální trestní, ale osobní odpovědnosti za spáchaný čin a nápravu jím způsobených následků.

V zákoně se akcentuje nutnost specifického zacházení s mladistvými pachateli trestné činnosti, stejně tak i výběr vhodného opatření pro konkrétního obviněného: „... ,které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem; řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páčání protiprávních činů“ (§ 2 odst. 2 ZSM).

Základní zásady zákona jsou upraveny v ust. § 3 ZSM. Požadavek na specifické zacházení je zřejmý i z ust. § 3 odst. 3: „Opatření uložené podle tohoto zákona musí přihlížet k osobnosti toho, komu je ukládáno, včetně jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu, jakož i jeho osobním, rodinným a sociálním poměrům, a musí být přiměřené povaze a stupni nebezpečnosti spáchaného činu“.

Důležitou zásadou je i ochrana soukromí mladistvého, vymezená v odst. 5 § 3 ZSM, jejíž účel spočívá v zabránění identifikace a následné stigmatizace mladistvého delikventa. Zákon rovněž poukazuje na potřebu projednání činu spáchaného mladistvým „bez zbytečného odkladu a v přiměřené lhůtě soudem pro mládež“ (§ 3 odst. 6 ZSM). Zákon zavedl systém specializovaných soudů pro mládež, jakož i požadavek zvláštní kvalifikace pracovníků orgánů činných v trestním řízení s mladistvými: „Soudci, státní zástupci, příslušníci policejních orgánů a úředníci Probační a

mediační služby působící v trestních věcech mládeže musí mít zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží“ (§ 3 odst. 8 ZSM).

ZSM zakotvuje novou terminologii, akcentující specifika trestné činnosti mládeže. Trestný čin spáchaný mladistvým je označován jako *provinění*, u dítěte mladšího 15 let jde o *čin jinak trestný*. Jak bylo uvedeno výše, soudy pro mládež ukládají *výchovná, ochranná a trestní opatření*, nikoliv tresty jako je tomu v případě trestání dospělých pachatelů trestných činů.

Zákon se vztahuje na *dvě věkové skupiny* mládeže: děti mladší 15 let a mladistvé (pro účely tohoto zákona ti, kteří v době spáchání provinění dovršili 15. rok a nepřekročili 18. rok věku). Trestní odpovědnost je vázána na dovršení 15. roku věku. Zákon však zároveň předpokládá důsledné zkoumání duševního stavu každého jednotlivého mladistvého jedince v tom smyslu, zda dosáhl potřebného stupně rozumové a mravní vyspělosti (jako podmínka pro přiznání trestní odpovědnosti mladistvému – viz § 5 odst. 1 zák. č. 218/2003 Sb.). Dítě, které nedovršilo v době spáchání činu 15. rok věku, není trestně odpovědné. Pokud se ale takové dítě dopustilo činu jinak trestného, lze i v jeho případě použít opatření, potřebná k jeho nápravě, výchově a ochraně. Tato opatření uloží soud mládeže (zpravidla po předchozím pedagogicko-psychologickém vyšetření), nikoliv však v trestním, ale v občanském soudním řízení (podle zákona o rodině nebo v návaznosti na zákon o sociálně právní ochraně dětí).

Řízení v trestních věcech mladistvých upravuje Díl 7 Hlavy II. ZSM. Není-li v ZSM stanoveno jinak, postupuje se podle trestního řádu.

Zvláštní způsoby řízení. V trestních věcech mladistvých lze použít níže uvedených zvláštních způsobů řízení:

- podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 trestního řádu);
- narovnání (§ 309 trestního řádu);
- odstoupení od trestního stíhání (§ 70 ZSM).

Další alternativy k potrestání.

- upuštění od uložení trestního opatření (§ 11 ZSM)
- podmíněné upuštění od uložení trestního opatření (§ 14 ZSM)
- zabezpečovací detence nebo ochranné léčení (§ 12 ZSM)

3.6.2 Opatření ukládaná mladistvým

Výchovná opatření:

- dohled probačního pracovníka;
- probační program;
- výchovné povinnosti (např. bydlení s rodiči, společensky prospěšná činnost, léčení závislosti na návykových látkách, náhrada škody způsobená proviněním apod.);
- výchovná omezení (např. zákaz kontaktu s určitými osobami, zákaz návštěv místa, neužívání návykových látek, zákaz hraní hazardních her, změna bydliště pouze s předchozím ohlášením pracovníkovi apod.);
- napomenutí s výstrahou.

Účelem výchovných opatření je usměrnit způsob života mladistvého, podporovat a zajišťovat jeho správné výchovné vedení, a tím předcházet další trestné činnosti. Podle §15 odst. 3 ZSM mohou být výchovná opatření ukládána mladistvým ještě před rozhodnutím soudu, tedy i státním zástupcem ve fázi přípravného řízení. Podmínkou je souhlas mladistvého.

Ochranná opatření:

- ochranné léčení;
- zabezpečovací detence;
- zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty;
- ochranná výchova.

Vyjma ochranné výchovy, která je ukládána podle ust. §22 odst. 1 ZSM, jsou ostatní ochranná opatření ukládána dle příslušných ustanovení trestního zákoníku. Tato opatření mají pozitivně ovlivňovat dušení, mravní a sociální vývoj mladistvého jedince a chránit společnost před pácháním provinění mladistvými (viz § 21 ZSM).

Trestní opatření:

- obecně prospěšné práce, peněžitá opatření, peněžitá opatření s podmíněným odkladem jeho výkonu, propadnutí věci či jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, vyhoštění, domácí vězení, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, odnětí

svobody podmíněně odložené na zkušební dobu, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem, odnětí svobody nepodmíněně.

V případě podmíněného odsouzení nebo podmíněného odsouzení k odnětí svobody s dohledem stanoví soud pro mládež zkušební dobu na jeden až tři roky. Zároveň mohou být uložena i výchovná opatření (viz odst. 1 § 33 ZSM).

Novinkou mezi trestními opatřeními je domácí vězení, na jehož výkon dohlíží od 1.1.2010 u dospělých i mladistvých Probační a mediační služba. Nerudová uvádí, že mladistvý je kontrolován namátkově během dnů pracovního volna a klidu po celý den a v ostatní dny v nočních hodinách (vždy ale dle specifikace uvedené v rozhodnutí soudu). Samozřejmostí tohoto opatření je spolupráce mladistvého s pracovníkem PMS při konzultacích na místě příslušném středisku. Autorka se domnívá, že podmínkou úspěšnosti je spolupracující výchovné prostředí, neboť toto trestní opatření se týká celé rodiny – omezení návštěv příbuzných, prázdninových pobytů apod. (Nerudová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová, 2010, s. 144).

3.7 Součinnost Probační a mediační služby s dalšími subjekty

Práce s mladistvými klienty PMS se neobejde bez spolupráce s dalšími subjekty, především s rodinou, školou, orgánem sociálně-právní ochrany dětí, orgány činných v trestním řízení. V neposlední řadě je nutné mít na paměti vztah mladistvého či dítěte ke komunitě.

Získání a shromáždění relevantních a ucelených informací o dítěti či mladistvém se ukazuje jako klíčové. Na základě shromážděných informací lze navrhnout a použít nejvhodnější postup řešení, kupř. užití alternativního trestu v podobě uložení určitého výchovného opatření. Fungující systém předávání informací o klientech se musí budovat v součinnosti všech subjektů, které se na práci s ohroženými dětmi a jejich rodinami podílejí.

3.7.1 Spolupráce s rodinou klienta

Chtít pracovat s dětmi a mladistvými, působit na ně ve smyslu převýchovy a prevence dalšího protiprávního jednání, a nezajímat se při tom o rodinu takového klienta, je téměř

nemožné. Rodina mladistvého delikventa, ať už funkční nebo dysfunkční, úplná či neúplná, vždy ovlivňuje vývoj dítěte a podílí se na utváření jeho osobnosti, životních postojů a názorů.

Na začátku spolupráce se probační úředník snaží získat základní obrázek o aktuální situaci v rodinném, výchovném a sociálním okolí mladistvého klienta, a to v rámci *osobních schůzek (konzultací)*. Úvodní rozhovor probíhá většinou v kanceláři probačního úředníka. Klient se buď dostaví sám, zpravidla (alespoň při úvodním setkání) však bývá doprovázen jedním z jeho zákonných zástupců (matkou či otcem).

Cenné informace o rodinných poměrech klienta, jeho zázemí a prostředí, v němž vyrůstá, získává probační úředník na základě *šetření v rodině*. Během návštěvy v rodině pohovoří probační úředník s každým členem domácnosti i s klientem samotným. Někdy bývá účelné uskutečnit rozhovor s dospělými členy rodiny, když klient není přítomen.

Otázky, které bude probační úředník pokládat v průběhu šetření v rodině klienta, je dobré si dopředu promyslet. Nerudová doporučuje volit zpočátku otázky navozující příjemnou a otevřenou atmosféru: *Jak se vám zde žije, jste tu spokojení?* Následovat by měly otázky týkající se provozu domácnosti: *Kdo se o co v domácnosti stará? Jak se XY podílí na chodu domácnosti?* Až poté přicházejí na řadu otázky o vztahových záležitostech v rodině: *Jak spolu vycházíte? Ke kterému členu rodiny má XY nejintenzivnější vztah? Kdo z dospělých osob řeší problémy XY a jakým způsobem? Kdo z dospělých osob je pro XY autoritou?* Ke konci rozhovoru by měl pracovník klást otázky zaměřené na klientovo provinění nebo trestný čin. Je žádoucí zjistit, jak rodina vnímá klientovo chování, jaký postoj k události zaujímají; co se v rodině odehrálo poté, co událost vyšla najevo – jaká opatření byla v rodině učiněna a jaká jsou v této souvislosti plánována (volně dle Nerudová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 138).

Návštěva v rodině dává možnost nahlédnout do soukromí rodiny, probační úředník získává pozorováním značné množství údajů o tom, jak rodina žije, jak se v ní komunikuje (slovně i pohybem). Při návštěvě v rodině má pracovník příležitost sledovat klienta ve vzájemné interakci s ostatními členy rodiny. V neposlední řadě umožňuje návštěva v rodině postřehnout, jaký postoj zaujímá klient k dospělým členům rodiny, jaké jsou naopak postoje rodičů (dospělých

členů rodiny) k dětem, jaké jsou vztahy mezi rodiči nebo partnery, jaké má klient postavení mezi sourozenci, tedy jak je nastavena sourozenecká konstelace.

Pokud se doposud nepodařilo probačnímu úředníkovi navázat dobrý kontakt s dítětem či mladistvým klientem v rámci osobních setkání na středisku PMS, otevírá návštěva v rodině novou příležitost pro důvěrný rozhovor s klientem. Matoušek upozorňuje na fakt, že děti se v domácím prostředí chovají uvolněně a kontakt s nimi tak bývá snadnější než v prostředí instituce, které je pro ně cizí (Matoušek, 2003, s. 107).

Probační úředník si všímá i zařízení bytu či domu, ve kterém rodina žije. Dům či byt je nejen místem k bydlení, ale je i vizitkou rodiny, vypovídá mnohé o hodnotové orientaci rodiny (Matoušek, 2003, s. 89). Probační úředník si např. všímá rozdělení bytu na části veřejnější (obývací pokoj, kuchyně) a soukromější (ložnice, dětský pokoj). Zda jsou v bytě místa, kde se členové rodiny setkávají při společných činnostech (jídelní stůl či kout, obývací kout či místnost). Jak zmiňuje Matoušek: „Každé uspořádání bytu je určitým řešením potřeby soukromí a potřeby vzájemnosti.“ (Matoušek, 2003, s. 89) Probační úředník registruje kupř. také, zda mladistvý klient má vlastní pokoj nebo alespoň svůj koutek, místo, kde může být sám.

Jak bylo zmiňováno výše, PMS se dlouhodobě potýká s personálním poddimenzováním a počty případů ve všech agendách mají prozatím spíše stoupající tendenci, také z tohoto důvodu není návštěva v rodině uskutečňována ve všech případech. Dalším důvodem, proč k šetření v rodině vždy nedojde, je nedostatek služebních vozidel. Pod konkrétní středisko PMS spadají obyvatelé nejen města, ve kterém příslušné středisko sídlí⁴⁰, ale také klienti žijící v okolních vesnicích, jejichž dosažitelnost bez automobilu není vždy snadná. V některých (výjimečných) případech se naopak setkání probačního úředníka a klienta odehrává pouze v místě klientova bydliště. Jde většinou o případy dětí nebo mladistvých ze sociálně slabých rodin, za kterými se musí vyjet „do terénu“. Specialista pro práci s mládeží ze střediska v Hradci Králové k této skupině klientů poznamenává: „Kdybych nejel já za nimi, tak by se žádný rozhovor neuskutečnil. Do kanceláře je nedostanu.“

⁴⁰ Střediska PMS a jejich adresy jsou zveřejněny na webové stránce *Probační a mediační služba České republiky* [online]. c2002-2011 [cit. 2011-08-14]. Kontakty. Dostupné z WWW: < <https://www.pmscr.cz/kontakty//>>.

Rozhodnutí, zda uskuteční návštěvu v rodině či zda si bude své klienty zvat pouze do kanceláře střediska PMS, zůstává na samotném probačním úředníkovi. Přestože PMS propaguje myšlenku práce s rodinou jako systémem a usiluje o využití podpůrné funkce rodiny, probační úředník nemá povinnost šetření v rodině provést. Matoušek se zmiňuje o nechuti některých sociálních pracovníků k práci „v terénu“. Uvádí, že „profesionál ztrácí oporu titulu, „bílého pláště“, svého stolu, své instituce a je mnohem čitelnější jako civilní osoba. Strach ze ztráty profesionální prestiže je tou hlavní překážkou, maskovanou námitkami, že návštěva v rodině zabere příliš mnoho času a že při ní rodina vždycky „hraje divadýlko““ (Matoušek, 2003, s. 107). Pro efektivní práci s mladistvým klientem či dítětem skutečně nelze jeho rodinu ignorovat. Probační úředníci by měli být na „výjezdy do terénu“ systematicky připravováni v rámci kvalifikačního vzdělávacího kurzu, příp. v rámci dalšího vzdělávání.

Informace, které probační úředník získá šetřením v rodině, jsou součástí *zprávy o osobních, sociálních a rodinných poměrech a aktuální životní situaci mladistvého* – jde o komplexní zprávu o poměrech mladistvého ve smyslu ustanovení § 56 zákona č. 218/2003 Sb. S přihlédnutím k aktuální situaci v rodinném, výchovném a sociálním okolí pracovník PMS vyhodnotí potřeby a rizika svého klienta a zvažuje podání návrhu na uložení možných výchovných opatření (ve fázi přípravného řízení) – např. výchovné opatření formou vykonání společensky prospěšných činností.

3.7.2 Součinnost se školou

Samozřejmostí při práci s klientem – dítětem mladším 15 let nebo mladistvým – by měla být aktivní spolupráce se školou. Jak upozorňuje Koťa, jde o instituci, ve které pobývá (nebo by alespoň měla pobývat) většina dětí a mladých lidí minimálně 180 dní v roce. Škola tak bezesporu ovlivňuje vývoj dětí a mládeže a zkušenost ze školní docházky sama o sobě je určitou formou socializace (Koťa in: Jedlička, Koťa a kol., 2004, s. 45-46). Jestliže rodina dítěte či mladistvého dostatečně neplní své základní výchovné funkce, může se této výchovy alespoň částečně zhostit škola. „Škola nikdy nemůže nahradit rodinnou výchovu, ale k její odpovědnosti náleží vynaložit co největší úsilí k nápravě a odstraňování nedostatků, které si žáci přinášejí z rodinného prostředí.“ (Jedlička, Koťa, 1998, s. 113).

Probační úředník může v rámci získávání informací o klientovi provést šetření ve škole, při kterém je vhodné sledovat především: pozici klienta ve třídním kolektivu, vztahy mezi spolužáky, postoj k autoritám. V praxi většinou k přímému šetření ve škole nedochází. Probační úředník pokládá při osobních konzultacích s klientem cílené otázky související se školní docházkou (prospěch, absence, oblíbené předměty apod.). V některých případech si probační úředník vyžádá zprávu ze školy s posudkem třídního učitele, o čemž je klient informován.

Součinnost se školou ale nabízí probačnímu úředníkovi i další možnosti než „pouhé“ získání informací o klientovi jako žákovi. Probační úředník by měl ve spolupráci s třídním učitelem, příp. i s výchovným poradcem či školním metodikem prevence podnikat kroky směřující k převýchově a prevenci dalšího protiprávního jednání klienta PMS. Tyto aktivity zatím nejsou v rámci práce s mladistvými realizovány, pravděpodobně opět především kvůli nedostatečnému počtu zaměstnanců PMS.

3.7.3 OSPOD a kurátor pro mládež jako partneři probačních úředníků

V průběhu shromažďování informací o klientovi probační úředník spolupracuje také s pracovníky oddělení sociálně právní ochrany dětí (OSPOD). Součinnost PMS a OSPOD je dána zákonem č. 218/2003 Sb. a zákonem č. 257/2000 Sb. V praxi často dochází k tomu, že klient PMS pochází z rodiny, ve které svá šetření provádí i zaměstnanci orgánu sociálně-právní ochrany dětí. OSPOD vytváří svoji zprávu o tom, jak a kde rodina žije, jak je o dítě pečováno a v jakých sociálních podmínkách vyrůstá, jaké má dítě projevy a chování. Probační úředník v takovém případě požádá OSPOD o opis této zprávy a doplní ji do probačního spisu. Povinnost vypracovat zprávu o aktuální situaci mladistvého náleží ze zákona, jak orgánu sociálně-právní ochrany, tak středisku PMS. Zbytečné dublování činností, kupř. právě šetření v rodině, může vést k nechuti klientů a rodiny spolupracovat s těmito institucemi. Klienti a jejich rodiny mohou mít pocit, že se stejná věc řeší dvakrát, a motivace ke spolupráci, která už tak bývá nízká, se ještě snižuje.

Mezi OSPOD a PMS může docházet i k výměně jiných významných informací. Mladistvý klient kupř. neplní plán probačního dohledu. Probační úředník se nejprve snaží telefonicky či písemně klienta kontaktovat a vyzvat jej k tomu, aby se dostavil na středisko PMS. Pokud klient

nereaguje, bývá účelné požádat o součinnost OSPOD a zjistit, zda v rodině klienta nedošlo k nějaké zásadní změně, např. změně bydliště.

Hlavním zájmem sociálně-právní ochrany jsou práva, zájmy a blaho dítěte. Nelze než souhlasit s Nerudovou, že i přes některé významné odlišnosti v činnosti PMS a orgánu sociálně-právní ochrany dětí je společným cílem obou institucí snižování rizika trestné činnosti mládeže a preventivní působení. Díky vzájemné spolupráci zaměstnanců OSPOD a PMS se práce s rizikovými rodinami mladistvých a nezletilých stává efektivnější (Nerudová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 138).

V praxi se problematikou ohrožených a rizikových skupin dětí a mládeže zabývá celá řada institucí, orgány činné v trestním řízení, orgán sociálně-právní ochrany. Což je na jednu stranu pozitivní, na druhou stranu pracovníci jednotlivých institucí se často při výkonu své práce potýkají s negativy, která přináší roztržičnost těchto institucí a kompetencí. PMS proto vyvíjí aktivity vedoucí ke sjednocení praxe, a to pomocí multidisciplinárních týmů pro mládež⁴¹ (dle Nerudová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 141).

Vedle referentů OSPOD působí v oblasti sociálně-právní ochrany dětí i kurátor pro děti a mládež. Tuto funkci vykonává státní úředník, který se zabývá dětmi a mladistvými s poruchami chování a páchající trestnou činností. Výchovná práce kurátora se řídí především zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který kurátorovi ukládá zaměřit se na děti vedoucí zahálčivý či nemravný život (tj. děti, které zanedbávají školní docházku, požívají alkohol nebo jiné návykové látky, žijí se prostitutací, spáchaly trestný čin nebo čin, který by jinak byl trestným – v případě dětí mladších 15 let apod.) a děti, které se opakovaně dopouštějí útěků z domova. Kurátoři pro děti a mládež tak z povahy své práce tvoří další subjekt, se kterým musí probační úředníci při péči o své klienty spolupracovat.

3.7.4 Orgány činné v trestním řízení

Součinnost Policie ČR a PMS je popsána zákonem č. 218/2003 Sb. poměrně jasně. § 60 říká, že je třeba informovat bez zbytečného odkladu o zahájení trestního stíhání mladistvého

⁴¹ Multidisciplinární týmy neboli týmy pro mládež budou podrobněji představeny v oddíle č. 3.7.6.

jeho zákonného zástupce, příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí a Probační a mediační službu. Policie ČR zasílá příslušnému středisku PMS Usnesení o zahájení trestního stíhání, čímž by měl být zajištěn časný vstup do přípravného řízení u dětí a mladistvých. V metodice PMS stojí, že poté záleží na profesionálním posouzení probačního úředníka – specialisty pro práci s mládeží – zda do trestního řízení vstoupí a začne s mladistvým klientem spolupracovat v rámci přípravného řízení či nikoliv. Ve většině středisek PMS působí pouze jeden probační úředník, který má na starosti agendu dětí a mladistvých. A tak není v silách jediného probačního úředníka, aby vstupoval do všech případů trestního stíhání mladistvého, a proto musí nutně docházet k selekci. Výhodu spolupráce s PMS v rámci přípravného řízení tak mají pouze někteří mladí lidé, jiní tuto šanci nedostanou. Zde vidím mezeru v práci s dětmi a mladistvými, kteří se dostali do konfliktu se zákonem. Současný postup by se měl změnit tak, že by se probační úředník každého střediska PMS měl pokusit vstoupit do všech vhodných případů obviněných dětí a mladistvých (pozn. spolupráce s probační službou je v této fázi dobrovolná). Tato praxe je však reálná pouze za předpokladu, že by se vytvořila další místa specialistů pro mládež pod každým střediskem PMS.

Obsah spolupráce středisek PMS se soudy a státními zástupci se týká především nejrůznějších aktivit souvisejících s přípravou podkladů a písemných zpráv pro státního zástupce a soudce pro mládež – např. zpráva o osobních, sociálních a rodinných poměrech a aktuální životní situaci mladistvého, návrh na uložení výchovného opatření a souhlas mladistvého s uložení výchovného opatření, zprávy o průběhu plnění plánu dohledu, zprávy o plnění výchovných opatření či povinností, zpráva o výkonu trestního opatření OPP a další.

Podle statistických údajů evidovaných PMS ČR ke kriminalitě mládeže přichází nejčastěji podnět k zahájení činnosti střediska PMS od Policie ČR – ve 39% případů, poté od státních zástupců – ve 32% případů (viz Nerudová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 146). O tom, že působení PMS v naší republice není veřejnosti dostatečně známo, svědčí zřejmě i přetrvávající fakt, že minimální počet podnětů vzejde od poškozených.

3.7.5 Zapojení komunity do procesu práce s mladistvými delikventy

Jak jsem již uvedla výše, restorativní justice se snaží zapojit poškozeného, pachatele a komunitu do procesu odstranění újmy způsobené trestným činem. V restorativním přístupu se tedy počítá s tím, že spáchání trestného činu nějakým způsobem ovlivnilo život nejen pachateli, ale i oběti a příslušníkům místní komunity (tj. sousedé, obyvatelé ulice, obce nebo části města apod.). Nerudová v této souvislosti konstatuje: „Z pohledu restorativní justice je komunita nepominutelným článkem v procesu řešení události trestného činu, protože je ovlivněna dopadem trestné činnosti a její členové, např. sousedé, náhodní přihlížejíci, se stávají sekundárními oběťmi“ (Nerudová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 140).

V anglosaských zemích je slovem „komunita“ (community) označována „zájmová skupina, společenství, obec, veřejnost, organizovaná společnost“ (Matoušek, 2003, s. 282). Je třeba si uvědomit, že každý z nás je členem nějaké komunity. Probační úředník by si měl vazby dítěte či mladistvého na komunitu uvědomovat, a podle toho s ním pracovat.

Kracík uvádí, že v zemích s dlouholetou tradicí restorativní justice (např. Velká Británie, Nizozemí, skandinávské země, Kanada a USA) členové místní komunity zcela samozřejmě participují při řešení trestního sporu (obzvláště v případě mediačních činností). Restorativní proces probíhá za účasti policisty, člena místního zájmového sdružení či spolku, člena samosprávy, u mladistvých je vždy účasten učitel apod. Trestný čin se odehrál uvnitř komunity. A členové komunity dávají svojí aktivní účastí v tomto procesu najevo, že přijímají spoluodpovědnost za jeho řešení. Bohužel, v praxi české PMS bývá podle Kracíka účast členů komunity při restorativním řešení trestních konfliktů spíše ojedinělá, ačkoliv by byla užitečná a prospěšná (dle Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 54).

Spolupráce mezi PMS a komunitou může probíhat i zprostředkovaně. Příkladem z české praxe je služba Mentor určena příslušníkům romské menšiny, kteří se dostali do konfliktu se zákonem. Romský mentor funguje jako prostředník mezi klientem a PMS ČR, příp. dalšími institucemi. Podle Demnera: „Úspěšnost intervence spočívá v jazykové a kulturní blízkosti s klientem, v detailní znalosti romské komunity, ve schopnosti navázat s klientem kontakt, udržet si jeho důvěru, motivovat ho k úspěšnému vykonání uloženého alternativního trestu či opatření a

v neposlední řadě působit v komunitě jako pozitivní vzor.“ (Demner in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 180)

Nerudová uvádí další typický příklad, kdy je do nápravy škody způsobené trestným činem zapojena komunita, a to uložení povinnosti mladistvému vykonat bezplatně ve volném čase společensky prospěšnou činnost (jde o výchovné opatření – výchovná povinnost dle § 18 c) zákona č. 218/2003 Sb.). Společensky prospěšnou činností je označená práce odvedená ve prospěch státních nebo jiných obecně prospěšných institucí. Pokud to je možné, doporučuje se, aby mladistvý odvedl práci přímo pro poškozenou komunitu (dle Nerudová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 140). Pro ilustraci odkazuji na kazuistiku č. 2, ve které mladistvý Martin odpracoval 40 hodin ve prospěch poškozené komunity, kterou byla v tomto případě škola.

3.7.6 Týmy pro mládež jako forma multidisciplinární spolupráce

PMS ve spolupráci s odborem prevence kriminality ministerstva vnitra iniciovala vznik tzv. multidisciplinárních týmů, nazývaných také týmy pro mládež. Týmy pořádají pravidelná setkání při jednotlivých střediscích PMS a zabývají se problematikou ohrožených dětí a jejich rodin v daném regionu. Jednotlivá střediska PMS odpovídají za aktivní činnost týmů a za nastavení takové spolupráce, která by byla přínosná pro všechny členy týmu. Tým obvykle tvoří následující členové: státní zástupce, soudce pro mládež, pracovníci – specialisté na mládež, kurátoři a pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí, zástupci Policie ČR, městské policie, v případě potřeby i zástupci dalších relevantních institucí (např. zástupci nestátních neziskových organizací, SVP, zástupci škol a školských zařízení apod.).

Týmy pro mládež projednávají především konkrétní případy klientů, řeší též organizační záležitosti a formu vzájemné součinnosti. Členové týmu by měli průběžně vyhodnocovat, zda je jejich spolupráce efektivní, zda splňuje jejich očekávání apod.

Multidisciplinární týmy byly inspirovány britskými YOT (Youth Offending Teams) a Komisí pro mládež v Kanadě, a v České republice začaly vznikat v roce 2004 (srov. Nerudová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 139). Týmy pro mládež reprezentují jeden ze tří

základních pilířů systému včasné intervence⁴² (SVI), který je součástí reformy systému péče o rizikové a ohrožené děti v ČR prosazované v současné době Ministerstvem práce a sociálních věcí. Projekt „Systém včasné intervence a Tým pro děti a mládež“ vzešel původně z dílny odboru prevence kriminality Ministerstva vnitra, aktuálně (právě v souvislosti s výše zmiňovanou reformou) přechází SVI včetně Týmů pro děti a mládež pod resort Ministerstva práce a sociálních věcí.

Výše byly popsány především subjekty, se kterými je PMS v nejčastější součinnosti. Při práci na případě ale do hry vstupují i další instituce. Kupř. pro výkon obecně prospěšných prací je nutná spolupráce PMS s obcemi a Úřady práce v daném regionu. Při spolupráci s mladistvým klientem se poměrně často řeší i jeho finanční dluhy - u mladistvých se objevuje např. dluh na dopravním podniku, řeší se také náklady řízení u soudu, příp. náklady obhajoby. Probační úředník je v kontaktu s místní občanskou poradnou, kam své klienty v případě potřeby kvůli dluhovému poradenství odesílá. Za účelem plnění probačního nebo resocializačního programu spolupracují jednotlivá střediska PMS se zástupci nevládního sektoru – např. středisko PMS v Mostě je v úzké součinnosti s občanským sdružením Mosty, středisko PMS v Hradci Králové navázalo spolupráci s občanským sdružením Salinger a občanským sdružením PROSTOR PRO.

V této podkapitole byla zdůrazněna spolupráce PMS s dalšími institucemi, které se zabývají rizikovou mládeží. Jsem si vědoma toho, že uvedený výčet není úplný. Mezi významné subjekty pracující s problémovou mládeží dále patří např. střediska výchovné péče, diagnostické a výchovné ústavy, ale i nejrůznější nízkoprahová zařízení pro děti a mládež a další.

⁴² Pro více informací doporučuji: *SVI PORTÁL* [online]. 2009 [cit. 2011-09-15]. Systém včasné intervence. Dostupné z WWW: <www.sviporatal.cz>.

4. MOŽNOSTI PROBAČNÍHO ÚŘEDNÍKA PŘI PRÁCI S MLADISTVÝMI PACHATELI TRESTNÉ ČINNOSTI

Probační úředník specializovaný na práci s mládeží, tj. s mladistvými a dětmi mladšími 15 let, se při výkonu praxe musí řídit především příslušnými zákony (zákon o PMS, zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, zákon o rodině a další). Důležité vodítko pro práci probačního úředníka představují rovněž metodické materiály, konkrétně metodické standardy PMS ČR pro práci s mládeží⁴³. Těmito metodikami se PMS snaží nastavit minimální standard kvality poskytovaných odborných služeb a metodicky sjednotit činnosti jednotlivých pracovníků PMS ČR specializovaných na oblast práce s mládeží. V neposlední řadě je způsob práce probačních pracovníků ovlivněn systemickým přístupem, jehož myšlenky u nás pro pomáhající profese rozpracoval Ivan Úlehla⁴⁴.

4.1 Profesionální způsoby práce probačních pracovníků

V této podkapitole se stručně zmíním o dvou možných způsobech práce, které se pojí s pomáhajícími profesemi: o direktivních a nedirektivních způsobech práce s klientem. O probačním úředníkovi se v odborné literatuře hovoří jako o pomáhajícím profesionálovi (nebo úzeji o sociálním pracovníkovi) v trestní justici a lze jej zařadit mezi ty pomáhající profese, v jejichž práci s klientem převládají spíše direktivní způsoby práce. K této pomáhající profesi se váže relativně vysoká míra kontroly a moci, která vyplývá z konkrétních zákonných norem. Jde tedy o moc institucionálně přidělenou a tento stav může vzájemný vztah pracovník-klient negativně ovlivňovat. Kopřiva se zmiňuje o nebezpečí, které tkví v této podmínce: čím více může pomáhající rozhodovat o věcech, které pro klienta znamenají praktickou výhodu nebo újmu, tím složitější situaci má pro to, aby se stal partnerským konzultantem v emočních a vztahových aspektech jeho problému (viz Kopřiva, 2006, s. 41). Mocenská pozice pracovníka může vést dle Kopřivy k oboustranné manipulaci, jak ze strany klienta, tak ze strany pracovníka. (Kopřiva,

⁴³ Metodiky jsou dostupné na webové stránce:

Probační a mediační služba České republiky [online]. c2002-2011 [cit. 2011-08-14]. Mladiství a děti. Dostupné z WWW: <<https://www.pmscr.cz/mladistvi-a-deti/>>.

⁴⁴ ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 128 s. ISBN 978-808-6429-366.

2006, s. 40). V práci probačního úředníka je tedy nesmírně důležité umět identifikovat případné neadekvátní projevy moci, které jsou pro jeho práci s klientem neproduktivní či přímo destruktivní. Probační úředník by měl být schopen reflektovat svoji profesionální práci, příp. by měl mít možnost supervize, která by mu tento náhled umožnila.

Umění probačního úředníka spočívá v tom, že by měl v případě potřeby uplatňovat způsoby *kontroly*, a zároveň ve vhodných situacích nabízet *pomoc*. Obojí: nabízení pomoci i přebírání kontroly, je ve vztahu pracovník-klient potřebné a účelné. Lorenzová se domnívá, že nejen nedirektivní, ale i direktivní způsoby pomáhání mají svůj pomáhající aspekt a nabízí následovný popis metod práce s klientem dle Úlehly s rozlišením na metody kontroly a metody pomoci (srov. Lorenzová in: Kraus, Poláčková a kol., 2001, s. 180-181):

Profesionální způsoby kontroly (o způsobech spolupráce rozhoduje pracovník)

Opatrování: pracovník přebírá veškerou zodpovědnost za klienta;

Dozor: pracovník stanovil pravidla a dozírá na jejich dodržování, přesto neztrácí naději v klientovy možnosti;

Přesvědčování: pracovník komentuje klientovy názory, jeho motivaci, postoje, styl života a kognitivně adekvátní argumentací usiluje o dosažení změn;

Vyjasňování: pracovník se snaží otevřít klientovi co největší prostor k tomu, aby mohl zformulovat svá přání, tedy pokouší se vést klienta k poznání toho, proč vůbec za pracovníkem přichází, k zformulování tzv. objednávky.

Profesionální způsoby pomoci (o spolupráci vždy spolurozhoduje klient)

Doprovázení: pracovník pomáhá klientovi už tím, že mu naslouchá, poskytuje mu podporu a celkově zaujímá ke klientovi neodsuzující postoj;

Vzdělávání: klient přichází s požadavkem na doplnění znalostí, pro vysvětlení či poučení;

Poradenství: klient pocítuje překážky, které mu brání dosáhnout určitého cíle, ale sám nedokáže nahlédnout, co mu brání v rozvinutí jeho možností. K tomu potřebuje radu a náměty pracovníka. Těch se však vždy dosahuje ve spolupráci s klientem a klient také posuzuje jejich užitečnost;

Terapie: „O spolupráci formou terapie se jedná tehdy, když si klient přeje zbavit se svého trápení, umenšit svou bolest a zároveň má představu, že by to bylo možné. Pracovník mu pomáhá

tím, že společně vytvářejí, vymýšlejí a konstruují nejvhodnější způsoby, postupy a cesty, jak najít řešení, jak problém rozpustit, jak potíže vyjasnit“ (Úlehla, 2007, s. 37).

Z výše uvedeného přehledu je zřejmé, že probační úředník se může v rozmanitých pracovních situacích, které jeho každodenní setkávání s klienty přináší, opřít o širokou škálu direktivních i nedirektivních metod práce. Rozdílné situace, které se ve vztahu s klientem objevují, vyžadují odlišný typ intervence. Podle Kopřivy nejde o volbu buď – anebo, existují různé stupně na škále řízení – podpora. V konkrétní situaci je třeba brát v úvahu celou řadu okolností (Kopřiva, 2006, s. 45). Např. pokud klient přijde na konzultaci s probačním úředníkem pod vlivem alkoholu nebo jiné návykové látky, anebo pokud se klient na předem domluvené konzultaci bude dostavovat opakovaně se zpožděním nebo se bez omluvy na konzultaci vůbec nedostaví, bude na místě přistoupit k intervenci direktivního charakteru. Jiná situace nastane, jestliže se klient bude chtít poradit, jak by mohl řešit své dluhové problémy, nebo se bude chtít pracovníkovi svěřit s trápením v tíživé rodinné situaci (např. konflikty rodičů nebo dokonce rozvod rodičů mladistvého klienta PMS). Zde přichází na řadu poskytnutí opory, doprovázení nebo podpora při řešení problémů, tedy nabízení pomoci.

Lorenzová upozorňuje na to, že direktivní a nedirektivní styl práce, spíše řízení a kontrola na jedné straně nebo poskytování pomoci na straně druhé, jsou rovnocennou variantou práce s klienty (Lorenzová in: Kraus, Poláčková a kol., 2001, s. 181). Kopřiva doporučuje zvolit direktivní postup, pokud hrozí nebezpečí z prodlení; je-li klient v akutní krizi, zmatený, tudíž potřebuje vedení; jestliže klient chce to, co sám považuje za správné, ještě slyšet od autority; jestliže klient má tak nízkou inteligenci, že nedirektivní přístup nemá smysl (Kopřiva, 2006, s. 45). Nesporné přednosti direktivního přístupu z hlediska pracovníka přiléhavě pojmenovává Lorenzová: rychlost – jednoznačnost – bezpečí pracovníka (Lorenzová in: Kraus, Poláčková a kol., 2001, s. 181). Zde je třeba zdůraznit, že existuje důvodná obava, že bezpečí a autonomie pracovníků⁴⁵ PMS může být ohrožena klienty agresivními či manipulativními, ale také klienty přicházejícími na konzultaci pod vlivem alkoholu nebo jiných návykových látek. Za hlavní nevýhodu direktivního přístupu je dle Kopřivy považováno to, že pokud pracovník pracuje

⁴⁵ Kromě volby direktivního přístupu mají pracovníci PMS při své práci k dispozici i jiné prvky ochrany: např. možnost přivolání pracovníka ostrahy; navíc v některých střediscích PMS existují propojené kanceláře vždy dvou pracovníků.

s klientem direktivně, u klienta nenastanou trvalé kvalitativní změny jeho osobnosti. Pokud má pracovník čas a sílu, jeví se v tomto ohledu účinnější uplatnění nedirektivního přístupu, tedy podpora (viz Kopřiva, 2006, s. 45).

Ačkoliv je PMS považována za instituci orientovanou spíše direktivně, prvky pomoci v práci probačních úředníků považují za nesmírně důležité právě kvůli výše zmiňované snaze o trvalejší osobnostní proměnu klienta. Probační úředník má podle mne nelehký úkol, totiž ve své práci skloubit a účinně propojit direktivní přístup s přístupem nedirektivním, neboť jeho úkolem je nejen zajišťovat výkon soudem uložených opatření (což vyžaduje spíše kontrolu), ale i vést klienta ke změně názorů, postojů a celkové pozitivní proměně jeho osobnosti, aby se do budoucna vyvaroval další trestné činnosti (zde je účinnější spíše pomoc a podpora, pokud má jít o změnu trvalejšího charakteru).

4.2 Probační činnosti

Pojem „propace“ vychází z latinského slova „probare“, jehož význam bývá vykládán jako zkoušet, ověřovat, dohlížet. Zákon o PMS vymezuje probaci jednoznačně v §2 odst. 1: „Probací se pro účely tohoto zákona rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným dále jen "obviněný"), kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.“

Podle Žatecké jsou probační činnosti založeny na účelné kombinaci tří složek: kontroly, pomoci a poradenství. Tato autorka se dále domnívá, že uplatnění probace „vede ke zvýšení účinnosti trestní sankce stejně jako k dosažení vyváženého poměru mezi trestní represí a prevencí. V probaci je spatřován především prostředek humanizace zacházení s odsouzenými tak, že probace méně narušuje sociální vazby pachatelů, méně je psychicky traumatizuje. Poskytuje možnost být součástí společnosti, nijak se nevymykat od ostatních, nebýt odlišný“ (Žatecká, 2007, s. 21-22).

Probační činnosti lze pro přehlednost rozdělit na dvě skupiny:

1) soubor činností, které se odehrávají v tzv. přípravném řízení a řízení před soudem (tedy před rozhodnutím soudu nebo státního zástupce), jejichž účelem je především příprava relevantních podkladů pro rozhodnutí soudu či státního zástupce. Kontakt klientů s PMS ve fázi „před rozhodnutím“ je dobrovolný a jeho smyslem je zejména „přispět k individualizaci možného trestního postihu, motivovat obviněného aktivně se ujmout řešení následků a příčin vlastní trestné činnosti“ (Doubravová a kol., 2001, oddíl B2, s. 1).

2) rozmanité aktivity, kterými probační úředník organizuje a zajišťuje výkon uložených alternativních trestů a opatření. Patří sem především podmíněný trest spojený s dohledem, trest obecně prospěšných prací, podmíněné propouštění z výkonu trestu odnětí svobody s dohledem, trest zákazu vstupu na sportovní a jiné společenské akce, propouštění z ochranného léčení spojené s dohledem.

4.2.1 Probační dohled

Probačním dohledem se podle Tesaře rozumí pravidelný osobní kontakt pachatele s pracovníkem PMS, jejich vzájemná spolupráce při vytváření a realizaci probačního plánu dohledu ve zkušební době a kontrola dodržování povinností uložených soudem. Účelem dohledu je podle téhož autora sledování a kontrola chování pachatele, odborné vedení a pomoc pachateli, přičemž hlavním cílem těchto aktivit je zajistit, aby dotýčný jedinec vedl v budoucnu řádný život (Tesař in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 73). Dohled pracovníka PMS může být uložen v rámci soudního rozhodnutí o podmíněném trestu, podmíněném upuštění od potrestání, podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, nebo může být součástí rozhodnutí o náhradě vazby dohledem.

V praxi probíhá probační dohled následovně: „Probace znamená individuální práci úředníka s klientem – obviněným nebo odsouzeným – formou pravidelného osobního kontaktu. Při této práci úředník používá jak prostředky pomoci, tak kontroly. Při prvních konzultacích úředník s klientem zpracovává **probační program**⁴⁶ čili konkrétní, na kroky členěný **plán**

⁴⁶ Termín *probační program* byl v roce 2009 (po vydání nového trestního zákona) nahrazen termínem *probační plán dohledu*.

dohledu, který odráží délku zkušební doby, uložené povinnosti a omezení, jež stanovil ve svém rozhodnutí soud (státní zástupce), a upravuje konkrétní formou další podmínky výkonu dohledu – např. interval konzultací, průběžné sledování plnění podmínek dohledu, spolupráci klienta s dalšími osobami a subjekty. Při projednávání podmínek výkonu dohledu je klient seznámen s následky případného neplnění probačního programu“ (Matoušek, 2005, s. 292-293).

Probační plán dohledu je vždy šitý na míru konkrétnímu klientovi a měl by odrážet klientovy zájmy a potřeby. Podle Žatecké se v plánu dohledu především oceňují klientova pozitiva, a zároveň se hledají cesty, jak změnit negativa, která jsou pro společnost nežádoucí (Žatecká, 2007, s. 66). Těžiště probační práce přitom spočívá v kontrole a pomoci. Tesař se domnívá, že dohled probačního úředníka je z podstatné části založen na kontrole. Účelem dohledu je totiž i dle trestního zákoníku zejména kontrola chování pachatele, čímž dochází k zajištění ochrany společnosti a snížení rizika opakování trestné činnosti. V těsném závěsu následuje podle téhož autora odborné vedení a pomoc klientovi směřující k tomu, aby v budoucnu dokázal vést řádný život (Tesař in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 74).

V souladu s principy restorativní justice se pracovníci PMS v rámci probace zaměřují nejen na zajištění efektivního výkonu uložených opatření, při kterém zohledňují ochranu společnosti a usilují o předcházení recidivy trestné činnosti svého klienta, ale s nabídkou spolupráce kontaktují i jedince trestným činem poškozené. Práce s poškozenými je nedílnou součástí dohledové agendy PMS.

4.2.2 Probační dohled podle zákona č. 218/2003 Sb.

Podle § 16 ZSM se dohledem probačního úředníka rozumí: „... pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj, kontrola dodržování uloženého probačního programu a výchovných povinností a omezení uložených mladistvému soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem nebo vyplývajících ze zákona a jeho pozitivní vedení probačním úředníkem k životu v souladu se zákonem.“ Soudce pro mládež ukládá mladistvému dohled probačního úředníka jako jedno z výchovných opatření. Dohled může být uložen také v rámci trestního opatření jako součást podmíněného odsouzení

nebo podmíněného propuštění z výkonu odnětí svobody. Probační dohled lze podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže uložit i dítěti mladšímu 15 let za spáchání činu jinak trestného.

Matoušek upozorňuje na to, že při výkonu dohledu u mladistvých a dětí mladších 15 let je nutná součinnost s policií, se státními zástupci, se soudci pro mládež a s pracovníky OSPOD, jakož i s poskytovateli probačních programů či s poskytovateli programů jiného druhu, jako jsou např. terapeutické programy, programy psychologického poradenství, léčebné programy apod. (Matoušek, 2005, s. 293).

Stejně jako u dospělých klientů uplatňují probační úředníci ve své práci s mladistvými klienty prvky kontroly, a zároveň pomoci. Přestože je PMS svou povahou řazena spíše mezi pracoviště, kde převládají direktivní přístupy ke klientele, měl by probační úředník (zvláště při práci s mládeží) najít vyváženou míru mezi využitím podpory a vedením. Počítá se s tím, že jedinec, který si vybere profesi probačního úředníka, bude orientovaný spíše direktivně a bude bez problémů schopen pracovat s agresivním klientem, bude umět stanovovat jasná a srozumitelná pravidla a vyžadovat jejich dodržování apod. Probační úředník jako sociální pracovník v trestní justici ale nesmí zapomínat na pomocnou a podpůrnou složku dohledu, která může být při naplňování smyslu probačního dohledu jako výchovného opatření značný přínos. Lorenzová upozorňuje na to, že hlavní klad nedirektivního stylu lze spatřovat zejména v tom, „že v případě jeho úspěšného uplatnění klient dospěje k trvalejší osobnostní proměně“ (Lorenzová in: Kraus, Poláčková a kol., 2001, s. 182). A dosažení pozitivních (trvalých) změn v postojích, názorech a chování mladistvých klientů PMS, které by u nich vedly ke snížení rizika další trestné činnosti a zvýšili šanci na jejich úspěšné sociální uplatnění, jsou bezesporu právě jedním z hlavních cílů výchovných opatření ukládaných soudem pro mládež.

Žatecká uvádí, že probační dohled je třeba chápat v tom nejširším pojetí. „Neredukovat jej pouze na dozor nad plněním podmínek soudem stanovených“ (Žatecká, 2007, s. 68). Domnívám se, že takový stav může nastat především tehdy, pokud jsou probační úředníci pracovně příliš přetěžováni (výše se zmiňuji o problému nedostatečného personálního obsazení jednotlivých středisek PMS) a poté nemají na uplatňování nedirektivního způsobu práce čas ani energii.

V rozhodnutí soudu bývá dohled často kombinován s dalšími výchovnými opatřeními, především s **probačním programem**. Mladistvým může být uložen pouze probační program akreditovaným Ministerstvem spravedlnosti ČR. Poskytovateli těchto programů jsou v současné době výhradně nestátní neziskové organizace. Programy jsou většinou vytvořeny pro konkrétní cílovou skupinu klientů, např. programy specializované na uživatele návykových látek nebo prvopachatele. Pravděpodobně nejvyužívanějším probačním programem je program poskytovaný o.p.s. PARTNERS CZECH nazvaný Právo pro každý den, který je určen pro mladistvé prvopachatele trestné činnosti, u nichž „rozvíjí jejich sociální dovednosti, efektivní komunikaci, schopnost řešení konfliktů. Jeho posláním je snížit riziko opakování trestné činnosti prostřednictvím ovlivňování hodnotového systému a uvažování klientů, změnou nevhodných naučených stereotypů jednání. Záměrem je motivovat klienty – ukázat jim zákonné a správné jednání jako výhodné, zvýšit jejich právní povědomí a vést je k odpovědnosti. Jednotlivé lekce jsou zaměřené na právo rodinné, občanské, pracovní a trestní. Výuka je vedena interaktivní formou“ (Nerudová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 134).

Probační programy jsou řadu let a s úspěchem realizovány i v řadě jiných států, odkud PMS ČR čerpá inspiraci (např. Kanada, Anglie a Wales). Nerudová ale upozorňuje na jisté potíže při poskytování probačních programů v našich podmínkách: „V současnosti se daří realizovat řadu programů, ale někteří poskytovatelé programů je provádějí méně často a klient musí čekat, i když by bylo vhodnější zapojit jej do programu co nejrychleji. Rizikem je „nedostatek“ klientů, jejich nevhodný výběr – program z těchto důvodů neproběhne, nebo není jeho kapacita naplněna kvůli předčasnému ukončení účasti klientů“ (Nerudová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 141). Za klíčový moment v práci probačních úředníků zde považuji jejich aktivní přístup při výběru vhodného probačního programu pro svého klienta, efektivní spolupráci s poskytovateli probačních programů a v neposlední řadě i značnou angažovanost při motivování mladistvého klienta k nástupu a plnohodnotnému absolvování vybraného probačního programu.

4.2.3 Obecně prospěšné práce

Obecně prospěšné práce (dále jen „OPP“) jsou z hlediska historie alternativních trestů používaných v ČR nejstarším, a zároveň nejčastěji ukládaným trestem nespojeným s odnětím

svobody. Podle Matouška je smyslem tohoto trestu (v případě mladistvých trestního opatření): „...umožnit odsouzeným vykonat trest na svobodě způsobem společensky prospěšným a bez narušení dosavadního rodinného a pracovního života odsouzeného“ (Matoušek, 2005, s. 294). V případě řádného vykonání trestu OPP se na jedince nehledí jako na pachatele (dojde k zahlázení jeho odsouzení), nedochází k jeho stigmatizaci záznamem v Rejstříku trestů a navíc nejsou zpřetrhány rodinné, pracovní a další důležité sociální vazby (srov. Talandová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 90). Pokud uložený trest OPP není vykonán podle předem stanovených podmínek, soud zpravidla rozhodne (na základě podání návrhu příslušného střediska PMS) o přeměně trestu OPP, příp. jeho nevykonané části, na trest odnětí svobody.

Se zajištěním výkonu trestu OPP je spojena řada rolí, které probační úředník vykonává: zjišťuje stanovisko klienta k uložení trestu OPP (příp. s ním projednává možnost uložení tohoto trestu v rámci přípravného řízení a řízení před soudem), vybírá a navrhuje konkrétní místo výkonu a druh prací, sleduje průběh prací a dodržování časového harmonogramu, informuje soud o vykonání OPP nebo případných potížích při výkonu prací (srov. Talandová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 91).

Přínos trestu OPP je spatřován jak v přínosu pro pachatele (šance odčinit trestný čin vlastní prací vykonanou pro blaho společnosti), tak v přínosu pro společnost v podobě bezplatně vykonané práce pro obec nebo jiné státní instituce a dále i v podobě uspořené nákladů na uvěznění. Aby byla dodržena podmínka společenské prospěšnosti, mohou být mezi poskytovatele OPP zařazeni jen poskytovatelé splňující zákonné podmínky: „Trest obecně prospěšných prací spočívá v povinnosti odsouzeného provést ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných činnostech ve prospěch obcí, nebo ve prospěch státních nebo jiných obecně prospěšných institucí, které se zabývají vzděláním a vědou, kulturou, školstvím, ochranou zdraví, požární ochranou, ochranou životního prostředí, podporou a ochranou mládeže, ochranou zvířat, humanitární, sociální, charitativní, náboženskou, tělovýchovnou a sportovní činností. Práce nesmí sloužit výdělečným účelům odsouzeného“ (§ 62 odst. 3 trestního zákoníku). Talandová uvádí konkrétní příklady, kde všude mohou být odsouzení svojí prací prospěšní: „Odsouzení vykonávají nejen pomocné nebo úklidové práce, ale zapojují se jako asistenti tělesně postižených

občanů, pracují na rekonstrukcích památek, pomáhají v útulcích pro opuštěná zvířata, pracují v léčebnách, nemocnicích, upravují webové stránky neziskových organizací. Jejich přínos pro společnost, vůči níž se v obecné rovině provinili, je nesporný, a proto jsou OPP jednou z výrazných aktivit v rámci restorativních přístupů k řešení kriminality“ (Talandová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 100).

4.2.4 Parole

Mezi probační činnosti patří také tzv. parole, tedy dohled nad podmíněně odsouzenými. Matoušková uvádí, že jde o „situaci, kdy pachatel je z vězení propuštěn na svobodu, a to za podmínky, že slíbí (tj. dá své slovo) podrobit se po propuštění po určenou dobu stanoveným podmínkám“ (Matoušková in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 103).

Podle trestního zákoníku si odsouzený může požádat o podmíněné propuštění za předpokladu, že vykonal polovinu uloženého trestu odnětí svobody. U mladistvých odsouzených platí, že je lze na návrh státního zástupce nebo ředitele věznice propustit z výkonu trestu odnětí svobody za podmínek stanovených trestním zákonem i dříve než byla vykonána polovina trestu (§ 78 zák. č. 218/2003 Sb.). Probační úředníci zajišťují výkon dohledu nad podmíněně propuštěnými pachateli, přičemž tento dohled se řídí podobnými principy jako probační dohled.

4.3 Mediační činnosti

Mediaci jako alternativní metodu pro řešení sporů či metodu mimosoudního vyrovnání je možné uplatnit v různých oblastech lidského života, např. rodinná mediace (předrozvodová, rozvodová a porozvodová), komunitní mediace (smírčí rady), obchodní mediace (mezi firmami a v rámci firem) a další (srov. Šišková, Stöhrová in: Matoušek a kol., 2003, s. 150). Vzhledem k tématu této práce se zde zaměřím na mediaci v trestněprávní justici, která je prováděna pracovníky Probační a mediační služby. Mediace je probačními úředníky využívána k narovnání vztahů mezi obětí a pachatelem, přičemž jde o „dobrovolné, osobní a přímé setkání oběti a pachatele trestného činu za účasti mediátora“ (Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010).

Podle Kracíka jsou mediační činnosti odborné postupy pracovníků PMS nabízené v přípravné fázi trestního řízení před rozhodnutím státního zástupce či soudce, jejichž smyslem je „urovnání konfliktního stavu mezi obětí a pachatelem, odstranění příčin, které vedly pachatele ke spáchání trestného činu, a příprava podkladů pro rozhodnutí státního zástupce či soudce“ (Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 39). Na základě mediačních činností může dojít k realizaci mediace mezi obětí a pachatelem, anebo (v případě, že mediaci provést nelze) pracovník PMS může s klienty využít tzv. jiné činnosti směřující k urovnání konfliktního stavu.

4.3.1 Mediace mezi obětí a pachatelem

Zákon o probační a mediační službě definuje mediaci jako „mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením“ (zákon č. 257/2000 Sb., § 2). Podle tohoto zákona je nezbytnou podmínkou pro realizaci mediace výslovný souhlas obviněného a poškozeného. V roli mediátora vystupuje probační úředník, který představuje nestranného prostředníka mezi pachatelem a obětí, příp. i zástupci postižené komunity a dalšími poškozenými osobami.

Uplatnění metody mediace⁴⁷ v trestním řízení by mělo být prospěšné nejen pro pachatele (ve smyslu nápravném, terapeutickém), ale také pro osoby trestnou činností poškozené. V metodické příručce, která je probačním pracovníkům k dispozici ve všech střediscích služby, se uvádí: „PMS má svou činností přispívat k řešení trestného činu jako sociální události a brát při tom v potaz nejen potřeby obviněného, veřejný zájem, ale také zájmy osob, které byly trestnou činností poškozeny a dotčeny“ (Doubravová a kol., 2001, str. 8, oddíl D3). Zohledňováním zájmů poškozených jsou naplňovány principy restorativní justice.

V odborné literatuře se setkáváme s rozdělením mediace na *mediaci přímou* a *mediaci nepřímou*. Přímá mediace spočívá v setkání oběti a pachatele za účasti třetí nestranné osoby – mediátora. V případě mediace nepřímé, nedochází k osobnímu kontaktu pachatele s obětí, mediátor zprostředkovává řešení sporu jinou, nepřímou formou. V praxi jde nejčastěji o písemnou omluvu (morální satisfakce) nebo řešení náhrady škody (materiální satisfakce).

⁴⁷ Příklady mediace – viz kazuistika č. 1 a 2.

Nezbytnou podmínkou pro uskutečnění osobního setkání oběti a pachatele je dobrovolnost a ochota ke společnému jednání. Opět zde platí, že čím rychleji se k řešení konfliktní situace přistoupí, tím lépe pro obě strany. „V rané fázi trestního řízení lze předpokládat vyšší míru motivace ke spolupráci ze strany pachatele. U méně závažných trestných činů je včasný vstup do případu v zájmu oběti, která tak má možnost co nejdříve po spáchaném činu získat morální a materiální satisfakci“ (Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 41). Naopak u závažných trestných činů (obzvláště násilného charakteru, kdy dojde k závažné psychické a fyzické újmě) nemusí být oběť po delší dobu připravena na setkání s pachatelem, jak upozorňuje tentýž autor. Obecně lze říci, že u obětí přetrvává strach ze setkání s pachatelem nebo neochota zúčastnit se procesu mediace, který nepovažují za přínosný. Zde vidím klíčovou roli probačního pracovníka, který by měl oběť i pachatele vhodnou formou informovat o možnosti mediačního setkání, jeho podmínkách, smyslu a přínosech pro obě strany.

Ne všechny případy trestního řízení jsou vhodné k mediaci. Kracík řadí mezi vhodné případy především trestné činy spáchané prvopachatelem: „Lze předpokládat, že ‚nezkušený pachatel‘ bude spíše projevovat upřímnou snahu po nápravě a odstranění způsobené újmy“ (Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 42). Stejně tak se podle Kracíka osvědčuje využití mediace u mladistvých pachatelů: „Konfrontace s následky trestného činu, přímé setkání s obětí a náprava způsobené újmy může mít na mladistvého hluboký výchovný dopad a tím významně snížit riziko opakování trestné činnosti“ (Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 42).

Mediace musí jako specifický proces probíhat na základě určitých pravidel. Mezi principy mediace patří (srov. Šišková, Stöhrvá in: Matoušek a kol., 2003, s. 139-140):

- *nestrannost* – schopnost mediátora přistupovat ke klientům nezaujatě a bez předsudků
- *vyváženost* – zajistit každému účastníkovi mediace stejné podmínky pro vyjádření
- *neutralita* – postoj mediátora ke klientům je nehodnotící, neprosazuje vlastní názory a řešení
- *nezávislost* – nesmí existovat finanční, vztahové ani psychické propojení mediátora s žádnou stranou sporu

Výše uvedené principy by měly být vodítkem pro pracovní postupy úředníka PMS při přípravě i realizaci mediace. Již při přípravě mediačního setkání si musí probační úředník získat důvěru oběti i pachatele. Kracík upozorňuje na to, že právě důvěra ve schopnosti, podporu a nestrannost pracovníka PMS je jedním ze základních předpokladů pro rozhodnutí účastnit se mediace (Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 41). Pro efektivitu mediace je stejně tak podstatné, aby v průběhu mediace, probační úředník nestránil jednomu z účastníků setkání, nepřipustil, aby měl jeden účastník větší prostor ke komunikaci než druhý. Citlivost vůči projevům manipulace má dle Kracíka patřit k základním profesionální a osobnostní výbavě mediátora (Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 41).

Z metodických pokynů PMS pro mediaci⁴⁸ je zřejmé, že kromě obviněného, poškozeného a mediátora se mohou mediačního jednání účastnit i další osoby, např. rodinní příslušníci, obhájci, pracovníci OSPOD, soudní znalci, zástupci komunity, která byla dotčena trestnou činností a další osoby, které mohou být pro řešení konfliktu přínosem. „Hlavní“ účastníci mají právo tyto osoby k mediačnímu jednání přizvat. S jejich přítomností však musí obviněný i poškozený souhlasit. Právo přizvat další osoby k mediačnímu jednání má i úředník PMS.

Před samotnou mediací dochází k individuálnímu jednání probačního úředníka se stranami sporu (volně dle Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 43-47):

Konzultace s obviněným. V úvodní části rozhovoru probačního úředníka s obviněným dochází k ujasňování role PMS v případě a trestněprávní souvislosti případu. Probační úředník by měl hovořit pro klienta srozumitelným jazykem a zbytečně nepoužívat odbornou terminologii, které klient nerozumí.

Probační úředník vyzývá klienta, aby mu vyprávěl svůj „příběh“, aby mu popsal události trestného činu ze svého pohledu. Klient je pracovníkem podporován ve vyprávění, přičemž smyslem není věc „vyšetřit“, ale porozumět klientovi a jeho příběhu. Pracovník citlivě do vyprávění vstupuje a pokládá otázky v souladu se systemicky vedeným rozhovorem. Např. *Jak se na věc dívají jeho blízcí a rodiče? Co mu dělá největší starosti? Co všechno se v jeho životě*

⁴⁸ *Probační a mediační služba České republiky* [online]. c2002-2012 [cit. 2012-01-04]. Mediace. Dostupné z WWW: https://www.pmscr.cz/download/MEDIACE_metodika_textova_cast_bez_priloh.pdf.

změnilo od doby, kdy k trestnému činu došlo? Pracovník otvírá i důležité téma odpovědnosti pachatele. Přijímá odpovědnost za následky svého činu? Uvědomuje si, v jaké situaci je poškozený? Uvažoval někdy o způsobu, jak vše napravit? Pokud je tomu tak, jak by bylo možné odstranit újmu, která byla způsobena oběti? Existují kromě poškozeného ještě další lidé, jimž bylo ublíženo? Uvedené otázky směřují k přijetí odpovědnosti pachatele za následky trestného činu. Pracovník klienta motivuje k úvahám nad možnostmi nápravy spáchaného činu. Nesnaží se klientovi předložit hotový způsob řešení, naopak ho vede k vlastní aktivitě.

V další fázi rozhovoru pracovník klienta povzbuzuje a podporuje v hledání možností, jak napravit následky trestného činu. Následně je dojednána spolupráce mezi klientem a pracovníkem. *Jak může PMS pomoci realizovat návrhy k nápravě? Zde může zaznít nabídka ke zprostředkování společného setkání obviněného s poškozeným*⁴⁹.

Na závěr konzultace dochází ke shrnutí. *Na jakých krocích budou společně v následujících dnech pracovat? Co má klient za úkol do další konzultace? Jak bude ověřeno, že ke splnění úkolů došlo?*

Konzultace s poškozeným. Během úvodní konzultace by se mělo oběti trestného činu poskytnout dostatek informací o průběhu trestního řízení a o roli PMS, na základě kterých by se mohla rozhodnout, zda využije spolupráci nabízenou probačním úředníkem. Cílem je zplnomocnit klienta, podporovat jej k aktivnímu přístupu při řešení způsobené újmy a poskytnutí pomoci při formulaci jeho zájmů a vyjadřování potřeb.

V úvodní části po vyjasnění trestněprávního kontextu a roli PMS v případě, se pracovník snaží o navázání vztahu s klientem a získání jeho důvěry. Klient musí cítit respekt a porozumění pracovníka ke svým potřebám. Pracovník otevírá téma událostí trestného činu a pomocí otázek mapuje následky spáchaného činu vůči oběti. *Jak prožíval/a událost trestného činu? Jaké následky měl trestný čin pro běžný život? Došlo k poškození ještě dalších lidí, např. blízkých osob oběti? Snaží se na událost nahlížet pohledem oběti trestného činu.*

Pracovníkovi nesmí být lhostejné ani potřeby oběti, a proto se na ně ptá. *Jaké potřeby vznikly v souvislosti s trestným činem? Co by pomohlo tyto potřeby uspokojit? Jaká je jeho*

⁴⁹ Přestože nabídka uskutečnění mediace je Kracíkem považována za klíčovou část rozhovoru, autor se domnívá, že k ní nutně nemusí dojít během úvodního setkání probačního pracovníka s pachatelem. „Pracovník podle situace zvažuje, zda vůbec a v jaké fázi spolupráce bude o mediaci s pachatelem hovořit. Nabídka může přijít teprve poté, co pachatel projeví lítost nad spáchaným činem a zároveň ochotu odstranit jeho následky“ (Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 44).

představa o náhradě škody? Vnímá jako důležité téma omluvu pachatele? Pokud ano, jak se dívá na možnost přímého setkání? Jaké otázky či obavy vyvstávají v souvislosti se setkáním s pachatelem? Co by chtěl pachateli říci?

Závěrem setkání se hovoří o konkrétní formě spolupráce. Mediace, tedy společné setkání s pachatelem bývá jedním z často diskutovaných témat. Klient by měl být dostatečně informován, aby mohl učinit informované rozhodnutí.

Proces mediace bývá v odborné literatuře rozdělen do sedmi fází: 0. fáze – příprava, 1. fáze – zahájení, 2. fáze – mediátoři naslouchají stranám, 3. fáze – strany naslouchají jedna druhé, 4. fáze – hledání možných řešení, 5. fáze – dosažení dohody, 6. fáze – sepsání dohody a závěr mediačního procesu (viz Šišková, Stöhrová in: Matoušek a kol., 2003, s. 143-147). V praxi PMS probíhá mediační jednání následovně (volně dle Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 47-52):

Příprava společného setkání. Předpokladem úspěšné mediace je důkladná příprava. Před setkáním oběti a pachatele tváří v tvář se zvažují různá témata, např. *Lze z postoje pachatele usuzovat, že pro oběť bude setkání bezpečné a nedojde k tzv. sekundární viktimizaci? Je oběť připravena na setkání s pachatelem? Dostalo se jí náležité podpory ze strany pracovníka? Pociťuje oběť obavy ze společného setkání s pachatelem? Je vhodná účast dalších osob na společném setkání, např. zástupců komunity či blízkých oběti nebo pachatele?* apod.

Společné setkání pachatele a oběti. K setkání tváří tvář mezi obětí a pachatelem dochází mnohdy až po týdnech společného úsilí a příprav. Společné setkání zahajuje pracovník PMS v roli mediátora, jehož vystupování by mělo být klidné, rozvážené a přitom jisté, aby dodal odvalu oběma stranám konfliktu. Mediátor se v úvodní fázi mediace snaží získat důvěru pachatele a oběti. Po přivítání účastníků jim mediátor objasní účel setkání a seznámí je s pravidly vzájemné komunikace. Pravidla slouží k zajištění bezpečného prostředí pro obě strany mediace.

V další části mediačního procesu přichází na řadu vyprávění události trestného činu z pohledu obou stran sporu (jako první hovoří zpravidla oběť). Mediátor může klást doplňující otázky: *Co jste cítil/a, když jste se dozvěděl/a o trestném činu? Jak se změnil váš život od oné události? Ovlivnil trestný čin další osoby ve vašem okolí? Máte v současné době obavy související s touto událostí?* Mediátor v průběhu vyprávění mapuje oblast potřeb a zájmů oběti a sumarizuje

vyřčená témata. Vyprávění oběti může u pachatele vést k uvědomění si důsledků svého jednání. Poté dostává prostor pro vyprávění svého příběhu pachatel. Mediátor se opět může doptávat: *Co předcházelo události trestného činu? Jak k činu došlo? Jaký dopad na váš život a na vaše blízké měl trestný čin? Uvědomil/a jste si, co jste oběti způsobil/a? Uvažoval/a jste o nápravě?* Pokud se mediace účastní další osoby, mediátor jim rovněž poskytne příležitost se vyjádřit.

Po vyprávění příběhů se v praxi osvědčuje pokládání otázek přímo mezi oběma stranami, nejprve se zpravidla ptá oběť pachatele, poté pachatel oběti. Při tomto přímém rozhovoru mezi účastníky stran vstupuje mediátor do rozhovoru jen velmi citlivě, musí ale dbát, aby žádné vyřčené téma nebylo zapomenuto. Zamýšlí se nad potřebami a zájmy, které vyplynuly z příběhů vyprávěných obětí i pachatelem. Poté se společně podílejí na vypracování seznamu témat, o nichž je nezbytné hovořit. Všechny problémové oblasti jsou postupně projednány. Mediátor posiluje účastníky v projednávání nejpálčivějších témat a podporuje je ve společném hledání konstruktivních řešení.

V praxi se za jedno z klíčových témat považuje omluva pachatele. Omluva zpravidla významně posunuje proces mediace kupředu a obecně vede k pozitivnímu vývoji celého mediačního setkání a ke zdárnému vyřešení dalších sporných témat. Osvědčený způsobem bývá hovořit nejdříve o tématech souvisejících s dopady trestného činu na vztahy mezi oběma stranami, popř. dalšími otázkami o nemateriální újmu. Až poté je vhodné zabývat se otázkami spojenými s náhradou škody.

Dohoda. Hlavním bodem závěrečné fáze mediace je shrnutí dohodnutých řešení sporných témat, na nichž se obě strany usnesly. Mediátor rekapituluje výsledky společné dohody a ujistí se, že jim obě strany správně rozumí. V praxi se osvědčuje, když jsou řešení formulována co nejkonkrétněji, a když není možný jejich dvojitý výklad. Mediátor většinou vypracuje písemnou dohodu⁵⁰, ve které jsou upraveny vzájemné závazky a povinnosti zúčastněných stran (zpravidla jde o závazky pachatele ve prospěch oběti).

⁵⁰ Kromě dohody o nápravě vzájemných vztahů a náhradě škody pracovník PMS v roli mediátora zpracovává závěrečnou zprávu o výsledku mediace pro potřeby státního zástupce či soudce. Úspěšná mediace tak může sehrát důležitou roli v rozhodnutí o zastavení trestního stíhání, v rozhodnutí o podmíněčném odsouzení atd.

U všech případů se ale nepodaří dospět k dohodě, např. z důvodu, že oběť neakceptuje uhrazení škody splátkovou formou a požaduje úhradu celé částky najednou. Pracovník může v takovém případě nabídnout alternativní možnost spolupráce, může s klienty realizovat tzv. jiné činnosti směřující k urovnání konfliktního stavu.

4.3.2 Jiné činnosti směřující k urovnání konfliktu

V praxi poměrně často dochází k tomu, že mediaci mezi obětí a pachatelem nelze uskutečnit jednoduše proto, že oběť nebo pachatel se společným setkáním nesouhlasí. Kracík uvádí, že mediaci není možná ani v případech, kdy je poškozeným právnická osoba (např. finanční instituce) a u některých trestných činů poškozený dokonce zcela chybí, např. v případě řízení motorového vozidla pod vlivem návykových látek (Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 59).

Pracovník PMS však může namísto mediaci přistoupit k realizaci tzv. jiných činností směřujících k urovnání konfliktního stavu – jde zejména o vypracování některé formy zprávy o spolupráci s klienty (s obviněným a poškozeným), které tak tvoří jeden z podkladů pro rozhodnutí státního zástupce nebo soudu. Kracík v souvislosti s těmito činnostmi uvádí: „Cílem spolupráce pracovníka s obětí a pachatelem zůstává, stejně jako v případě mediačních činností, odstranění újmy způsobené trestným činem, identifikace a odstranění příčin, které vedly pachatele k protizákonnému jednání. V tomto smyslu jsou tedy tzv. jiné činnosti směřující k urovnání konfliktního stavu svou povahou restorativní“ (Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 59).

4.4 Práce probačního úředníka s mladistvými a nezletilými klienty

4.4.1 Činnosti pracovníka specializovaného na mladistvé a nezletilé klienty

V jednotlivých střediscích PMS působí probační úředníci specializovaní na práci s mládeží. Kromě výkonu a kontroly výchovných a trestních opatření zajišťují specialisté na mládež i tzv. předjednání opatření ještě před rozhodnutím státního zástupce nebo soudu. Fáze

práce s mladistvým klientem mohou být tedy dvě: 1. přípravné řízení a řízení před soudem a 2. vykonávací řízení. V přípravném řízení a řízení před soudem spolupracuje klient s PMS dobrovolně⁵¹, na rozdíl od vykonávacího řízení, kde je spolupráce klienta s PMS dána rozhodnutím soudu a je tedy povinná. Podle Nerudové je cílem činností PMS v přípravném řízení a řízení před soudem zejména posílení výchovného působení na mladistvého pachatele, které by přispělo ke snížení rizika opakování jeho protiprávního jednání. V této fázi se považuje za klíčové začít s mladistvým klientem pracovat co nejdříve po spáchání jeho provinění. Jestliže to povaha případu umožňuje, preferuje se využití tzv. odklonů od standardního trestního řízení. Aktivita obviněného a jeho celkový přístup k věci jsou poté zohledněny při rozhodování státního zástupce nebo soudce (viz Nerudová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 131).

Pro přehlednost uvádím, jakými činnostmi se probační úředník, mající na starosti agendu mládeže, zabývá ve fázi před a po rozhodnutí soudem (volně dle Nerudová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 131-132):

V průběhu přípravného řízení a řízení před soudem se probační úředník zabývá především těmito činnostmi:

- příprava podkladů (písemné zprávy o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého, návrh na využití odklonu v trestním řízení pro státní zástupce, soudce pro mládež apod.;
- jednání s kurátory, pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí, školami, středisky výchovné péče;
- zprostředkování kontaktu na jiné odborné služby (psycholog, pedagogicko-psychologická poradna);
- mediace mezi obětí a pachatelem
- jednání a poskytování pomoci poškozeným;
- jednání o náhradě škody;

⁵¹ PMS zahajuje svou činnost a vstupuje do přípravného řízení u mládeže na základě podnětu od obviněného nebo jeho rodinného příslušníka, policie, státního zástupce nebo soudu, kurátora pro mládež a dalších subjektů. Podnět k zahájení činnosti střediska může podat i poškozený. Specialista pro práci s mládeží příslušného střediska se také sám může rozhodnout, že PMS do trestního řízení vstoupí, a to na základě usnesení o zahájení trestního stíhání mladistvého, které má k dispozici od Policie ČR.

- předjednání a volba vhodného opatření⁵², např. výchovné opatření, probační program, společensky prospěšná činnost apod.

Hlavními úkoly probačního úředníka jsou ve vykonávacím řízení zejména tyto činnosti:

- výkon dohledu pracovníka⁵³
- výkon dohledu nad uloženými povinnostmi a omezeními, nad uloženými trestními opatřeními, trestní opatření OPP, trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené s dohledem;
- vypracování zprávy o průběhu dohledu (pro soud), kontrola plnění uložených opatření;
- zprostředkování kontaktu na jiné odborné služby (psycholog, kontaktní centra, komunity pro léčbu závislosti);
- možnost zprostředkování mediace ve vykonávacím řízení;
- spolupráce s kurátory, pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí, školami, středisky výchovné péče či dalšími institucemi;
- spolupráce s rodinou klienta.

Z výše uvedeného přehledu vyplývá, že náplň pracovní činnosti probačních úředníků zabírají z velké části i administrativní úkony, které mohou být časově náročné (vypracování nejrůznějších zpráv a kompletní vedení klientova spisu). Jak už bylo uvedeno, PMS se dlouhodobě potýká s nedostatkem personálního obsazení. Je tedy určitě úkolem samotného probačního úředníka (jeho přístupu k práci a jejímu uspořádání i ke klientovi), ale i celé PMS jako organizace, aby nedošlo k redukci probačních a mediačních činností na pouhý formální výkon svěřených pravomocí. Jinými slovy, aby nedošlo k tomu, že pro nadměru administrativy nezbude čas na samotnou práci s klientem.

Cílová skupina mladistvých klientů má svá specifika, na které je třeba brát při práci s těmito klienty zřetel. Činnosti probačního úředníka – specialisty pro práci s mládeží – jsou více

⁵² Nerudová uvádí, že zhruba u každého pátého klienta (v období let 2005-2008) navrhli pracovníci uložení výchovného opatření a poté bylo téměř čtyřem pětina z nich toto opatření uloženo (Nerudová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 146). Aktivní přístup pracovníků PMS při navrhování vhodných výchovných opatření pro svého klienta se zde jeví jako účelný.

⁵³ Podle zákona č. 218/2003 Sb. se dohledem pracovníka PMS rozumí pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů, kontrola dodržování uloženého probačního programu a výchovných povinností i omezení uložených mladistvému soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem nebo vyplývajících ze zákona a jeho pozitivní vedení pracovníkem PMS k životu v souladu se zákonem.

než u dospělých klientů zaměřeny na změnu nežádoucího chování mladistvého klienta a prevenci jeho dalšího protiprávního jednání. Již v průběhu přípravného řízení může státní zástupce ukládat se souhlasem obviněného výchovná opatření (zejména probační program). Zde hrají významnou roli probační úředníci, kteří by měli jednak své mladistvé klienty motivovat k účasti na probačním programu, a zároveň svědomitě vybírat vhodný program pro svého klienta (dle zaměření programu a dle typu klienta, např. prvopachatel apod.). Právě v navržení uložení výchovných opatření ze strany PMS nalézá Nerudová určité rezervy. Tyto nedostatky mohou dle autorky souviset jednat s regionálními specifiky, např. s nízkou nabídkou probačních programů, ale i s malou angažovaností některých pracovníků navrhopat vhodná opatření (Nerudová in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 146).

4.4.2 Aktivní a pasivní nástroje probačních pracovníků

Pracovníci PMS mají při svých činnostech k dispozici různé pracovní nástroje, které se podle míry zapojení klienta do procesu spolupráce rozdělují na aktivní a pasivní (Doubravová a kol., 2001, str. 1-2, oddíl D4). Zatímco u aktivních nástrojů se pracovník bez aktivní spolupráce klienta neobejde, u pasivních nástrojů není součinnost klienta nutná.

Žatecká řadí mezi *pasivní nástroje* zejména různé dotazy pracovníků PMS na soud, rejstřík trestů, centrální evidenci vězňů, zaměstnavatele, poskytovatele probačních programů, rodinu, školu a další instituce nebo osoby, tedy ověřování, získávání a objektivizaci informací o klientovi, vedení dokumentace a spisu o klientovi, stejně jako nezbytné předávání informací klientovi⁵⁴ (Žatecká, 2007, s. 61). K použití pasivních nástrojů Žatecká dále uvádí: „Klient by měl být o jejich použití poučen, o jejich provedení by měl vědět a taktéž by o nich měl být v případě jejich použití informován. Nedodržení principu informovanosti u klienta by mohlo vést ke zhoršení spolupráce mezi pracovníkem PMS a klientem. Jejich vztah by měl být otevřený, transparentní. Navíc by pasivní nástroje měly hrát jen okrajovou, doplňující roli, a měly by být užívány v kombinaci s aktivními nástroji, jichž by se mělo využívat více“ (Žatecká, 2007, s., 61).

⁵⁴ Typický příklad, kdy jsou jednostranně předávány informace klientovi, představuje úvodní konzultace probačního úředníka s klientem, při které je klient seznamován s činnostmi služby, s její rolí v trestní justici apod.

Za **aktivní nástroje** pracovníka PMS jsou považovány osobní kontakt a komunikace s klientem, zejména *profesionální rozhovor*. Lze říci, že rozhovor je v souladu se systemickým přístupem základním nástrojem pracovníka PMS při jeho práci s klientem. „Schopnost pracovníka používat tento nástroj je přímo závislá na tom, jak rozumí tomu, co všechno se v rozhovoru odehrává, jak se toho on sám účastní, protože všechno, co činí, činí v dialogu s někým, přinejmenším sám se sebou“ (Úlehla, 2007, s. 15). Příručka pro probaci a mediaci upozorňuje na vztah mezi pracovníkem PMS, klientem a rozhovorem: „To s čím pracovník zachází, není klient, ale rozhovor. Pracovník pracuje na rozhovoru, nikoli na klientovi. Nemění klienta, ale rozhovor. ...pracovník formuje, tvoří, mění rozhovor tak, aby klient měl právě díky tomuto rozhovoru možnost se sám měnit, přijímat a rozvíjet své názory, postoje, způsoby chování, rozhodování atd.“ (Doubravová a kol., 2001, str. 3, oddíl D4).

Rozhovor probačního pracovníka s klientem je jednoznačně inspirovaný systemikou I. Úlehly, a proto by měl obsahovat tyto fáze⁵⁵: příprava – otevření – dojednávání – průběh – ukončení – příprava (na další setkání). V průběhu rozhovoru při konzultacích je podle Tesaře především formulován cíl, kterého chce klient společně s pracovníkem dosáhnout, je posilována aktivita a kompetence klienta v řešení jeho problémů, a zároveň je klient pracovníkem motivován ke změnám, směřujícím k vedení či udržení řádného života. Tesař také zdůrazňuje, že pracovník nebere odpovědnost za řešení problémů a úkolů za klienta na sebe, ale povzbuzuje jej, motivuje a zplnomocňuje k tomu, aby dovedl své problémy řešit sám bez střetů se zákonem (Tesař in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 76).

Konkrétní doporučení pro vedení profesionálního rozhovoru nabízí Příručka pro probaci a mediaci a opět je zde zřejmá inspirace systemickým přístupem k pomoci a terapii (Doubravová a kol., 2001, str. 4 D4):

- Při každé konzultaci s klientem se věnujte představám a očekáváním, se kterými klient přichází, a zůstávejte otevření jeho námětům.
- Opakovaně zkoušejte zformulovat cíl, ke kterému se pomocí rozhovoru snažíte společně dostat.

⁵⁵ Fáze dialogu dle Úlehly – viz ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 128 s. ISBN 978-808-6429-366.

- Hledejte spolu postupy, jak se k cíli dostat, a motivujte ke spolupráci klienta, zda jsou podle něj a pro něj dost dobré.
- Má-li si klient z vaší nabídky vybrat, musí jí nejdříve porozumět – opakovaně zjišťujte, jak klient rozumí tomu, co říkáte.
- Nabízejte klientovi, co můžete dělat, a jak můžete s jeho tématy pracovat.
- Nevyhýbejte se žádným tématům, které klient do rozhovoru vnesl, hledejte styčné plochy mezi jeho tématy a kontextem vašeho setkání. Čím budete otevřenější klientovým tématům, tím spíše může i klient být otevřený vašim.
- U každého nového klientova tématu se snažte zjistit, jak s ním máte podle klienta naložit, zda řešit, radit, vyslechnout probrat atd.
- .- Svou řeč přizpůsobte klientovým možnostem a kontextu jeho chápání.
- Nespěchejte s tím, abyste všemu hned porozuměli, buďte zvědaví, jak věc vidí klient.
- Posilujte aktivitu a kompetenci klienta a nepracujte „za něj“, umožněte mu být znalcem vlastních problémů a jejich řešení.
- Znovu a znovu vyjasňujte své místo v rozhovoru (definici), své poslání, cíle a úkoly.

Zda bude rozhovor užitečný, závisí do jisté míry na předpokladech pracovníka, resp. na jeho schopnosti získat klienta ke spolupráci. Úlehla hovoří o tom, že pracovník je při rozhovoru odkázán pouze na vlastní předpoklady, „které si vlastnoručně sbalil na cestu do práce. Přitom má jediného dosažitelného spolupracovníka, totiž svého klienta. Je pak věcí předpokladů pracovníka, zda se mu podaří klienta ke spolupráci získat, nebo ne“ (Úlehla, 2007, s. 13).

4.4.3 Systemický způsob práce s klientem

Systemický přístup ke klientovi byl v rámci této kapitoly zmíněn zejména v souvislosti s intervencemi, které pracovník PMS volí. Ať už jde o pomoc nebo kontrolu, oba způsoby práce jsou ze systemického pohledu považovány za profesionální, potřebné a účelné. Popsala jsem i používání rozhovoru jako hlavní metodu práce probačních pracovníků. Vedení rozhovoru v praxi PMS je opět ovlivněno systemickou terapií.

Obecně lze systemický přístup označit za jeden z dominujících přístupů v pomáhajících profesích. Podle odborné literatury vychází systemická terapie z teze „systém vytváří problém“.

Kolem problému se vytváří a udržuje patologický komunikační systém. Pokud chceme vyřešit problém, musíme změnit systém komunikace. Podle Matouška a Matouškové je pro systemicky orientovaného terapeuta na prvním místě porozumění *interakční situaci*, v níž je zahrnut i sám terapeut. (Autoři považují za interakci jakékoli vzájemné ovlivňování lidí; součástí interakce je *komunikace* čili sdělování zpráv pomocí symbolů). Profesionál v systemické terapii je, jak uvádějí tito autoři, vždy zapojen do terapeutického procesu, a to nejen jako představitel profesionální role, „ale jako celá osoba – proto je třeba, aby reflektoval všechny aspekty svého vztahu ke klientovi“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 238). Jazyk považujeme za nástroj komunikace, za způsob dorozumívání. Rozhovor mezi klientem a pracovníkem je komunikační situací, při které se dle Lorenzové mohou objevovat nástrahy komunikace „v podobě tzv. komunikačních bariér, jež číhají na kvalitu mezilidských vztahů a které velmi často vznikají právě na základě direktivního užívání jazyka (příkazy, moralizování, strašení, poučování, vyčítání, laické interpretování, vyslýchání, posměch...). Vzhledem k tomu, že v systemickém přístupu je jazyk jedním z nejdůležitějších nástrojů řešení problému (např. metodou tzv. přeznačování či cirkulárního dotazování, kdy dochází jazykovými prostředky k odhalování, posunování či celkové dekonstrukci významů), je potřeba mít úskalí bariér vždy na mysli“ (Lorenzová in: Kraus, Poláčková, 2001, s. 181).

V kontextu práce s klientem je pro praxi probačních pracovníků přínosný především systemický pohled na nabízení pomoci nebo přebírání kontroly (tuto problematiku jsem nastínila v úvodu kapitoly), a proto se této problematice budu věnovat ještě v následujících řádcích. Odlišný způsob intervence je třeba volit především s ohledem na různé osobnosti mladistvých klientů. Na příkladu „tří typové“ klasifikace, kterou sestavil Füllgrabe, uvádím odlišná doporučení pro práci s jednotlivými typy mladistvých delikventů (volně dle Čírtková in: Červenka, 2011, s. 12-13):

Socializovaný delikvent – problematické chování zde není projevem závažnějších poruch či osobnostních handicapů, ale spíše se takto manifestují komplikované dospívání a negativní situační vlivy (členství v partě, delikvence jako zkouška odvahy, experiment s limity a hranicemi, vzpoura proti autoritám apod.). S přibývajícím věkem dochází ke spontánnímu vymizení delikventního chování. *U socializovaných delikventů fungují mírné sankce, podpora a racionální apely.*

Nesocializovaný delikvent – je charakterizován impulzivní agresivitou a nestálým životním stylem, do kterého spadá nerespektování společenských norem, neboť si je takový jedinec neosvojil v průběhu dětství a dospívání. Jde de facto o prototyp ohroženého dítěte, které vyrůstá v tzv. nepřizpůsobivé rodině. *Do této kategorie patří většina mladistvých delikventů. Efektivní strategie zde vyžadují jasné pojmenování problémů, práci s limitováním a definováním hranic a rovněž programy na osvojení chybějících kompetencí (odbourávání impulzivity, plánování cílů a jejich dosahování posilování zodpovědnosti atd.).*

Osobnostně narušený delikvent – dopouští se spíše „predátorského“, tedy chladnokrevného a plánovaného násilí. Dovede se kontrolovat, být účelově korektní, i před blízkým okolím může skrývat své fantazie a plány. *Co se týče intervence, Čírtková je u této skupiny delikventů poměrně skeptická, když říká, že tato skupina mladistvých delikventů představuje „tvrdý oříšek“, neboť jde v podstatě o dorůstající psychopaty, kteří myslí a cítí jinak, než ostatní. „Programy zaměřené na posilování empatie a svědomí u nich nemají smysl. Běžné psychoterapie si na nich vylámou zuby“ (Čírtková in: Červenka, 2011, s. 13). Čírtková upozorňuje, že do této skupiny spadá i většina pachatelů extrémního násilí ve školách. V závěru autorka konstatuje, že jde naštěstí o poměrně malou skupinu, která tvoří přibližně 5-7% v rámci celkového počtu delikventní mládeže (Čírtková, tamtéž). Domnívám se, že v případě práce s tímto typem klienta je na místě používat převážně direktivní způsob práce, neboť takový klient se pravděpodobně bude pokoušet o manipulaci pracovníka.*

Při užití výše uvedené typologie však získáme pouze obecná doporučení pro práci s konkrétním typem klienta. Mnohý probační úředník (obzvláště začínající) by jistě uvítal podrobnější návod, v jakém okamžiku volit kontrolu nebo kdy se rozhodnout pro pomoc. Mám za to, že při práci s mladistvými klienty probační služby je účelné uvažovat o čtyřech typech intervencí (tedy reakcích na podněty od klientů v podobě sdělení, jednání, či situace, interakce). V následujících řádcích představím typologii intervencí, která popisuje práci s klienty nízkoprahových zařízení pro děti a mládež, tedy s cílovou skupinou, která se v mnohých rysech podobá mladistvým klientům PMS, v obou případech jde o klienty z řad tzv. rizikové mládeže. Jde o následující typy intervence (volně dle Babická in: Janebová, Kappl, Smutek a kol., 2008, s. 145-151):

Výchovné intervence. Tyto intervence převažují v počátcích kontaktu s klientem nad ostatními typy. Pracovník přebírá kontrolu tím, že zastupuje normy a pravidla daného zařízení a dozírá nad jejich dodržováním. Práce s pravidly je nezbytná pro vymezení mantinelů bezpečného interakčního prostoru (v případě klienta PMS např. „nechodit na konzultace pod vlivem návykových látek“). I v dalších obdobích vztahu jedná pracovník výchovně v podobě cílených situačních intervencí (zejména nevyžádané poskytování informací), které jsou reakcí na podněty dodávané klientem. Výchovné intervence jsou přístupem kontrolním (pracovník intervenuje v případě, že klient nedodržuje normy a způsoby chování, které jsou v rozporu se společenskou normou) a vztah klient-pracovník je tudíž nerovnocenný, klient je v podřízené pozici, nahlížen jako nekompetentní. Pracovník ale zároveň vnímá u klienta potenciál změny a intervencí se snaží podnítit klientovo uvažování o normách a způsobech chování.

Motivující intervence. Klienti, kteří zatím necítí potřebu změny, i když si mohou být vědomi rizik svého chování, jsou označováni jako „nemotivovaní“ nebo „nespolupracující“, tedy nereagují na nabídky pomoci pracovníka. Motivující intervence s cílem uvědomění si důsledků rizikového chování a následně potřeby své chování změnit jsou pro tyto klienty velmi důležité. Intervenovat tímto způsobem ale vyžaduje určité načasování: chyby se dopouštějí pracovníci, kteří už nabízejí konkrétní řešení a kroky, a to ve chvíli, kdy je klient teprve ve stadiu uvažování o změně a není pro ni ještě pevně rozhodnut. Tento typ intervence opět patří do kontrolního přístupu, neboť pracovník si bere na starost kontrolu toho, jak je klient motivován, jaké jsou jeho postoje, názory, hodnoty a jaké by měly být.

Podpůrné interakce. Tento druh interakce je nezbytnou součástí výbavy každého pomáhajícího profesionála. Klient si přichází pro pomoc v souvislosti s těžkostí, u které neočekává změnu (většinou jde o každodenní těžkosti typu konflikty s rodiči nebo kamarády, navazování intimních vztahů apod.), ale potřebuje někoho, s kým může své trápení sdílet, kdo jej vyslechne a kdo mu pomůže situaci zvládat a překonat. Základní nabídkou pracovníka je přijetí, poskytnutí opory a doprovázení klienta jeho životem. Doprovázení a podpora jsou pomocí. Vztah pracovník-klient je v tomto případě rovnocenný, pracovník klienta přijímá takového, jaký je, a pomáhá mu snášet jeho osud.

Pomáhající interakce. Tyto interakce jsou odpovědí na přání, objednávku klienta. Pomáhat můžeme prostým poskytnutím informace, odborným poradenstvím, doprovodem a

asistenci při jednání s institucí, kontaktováním a vyjednáváním s třetími osobami (rodiči, školou, policií). Aby nešlo o kontrolu, musí být služby poskytovány v zájmu klienta a s jeho souhlasem. Proto je nezbytné předchozí dojednávání, někdy i velmi časově náročné. V tomto momentě Babická upozorňuje na možná úskalí práce s klientem: „Pokud netrpělivý pracovník přeskočí tuto první fázi a na klientovo přání reaguje nikoli nabídkou, ale rovnou vykonáním pomoci (poskytne mu užitečnou informaci, nastíní jasné možnosti řešení), nemůže si namlouvat, že pomáhá. Takový pracovník vykonává kontrolu, protože sleduje jiné než klientovy zájmy. Pouze se domnívá, že dobře rozumí objednavce a že nejlíp ví, co v takovém případě pomáhá. Tento postup je rychlejší a pohodlnější, ale obvykle se mívá účinkem, není užitečný. Správný postup je nabízení pomoci, která vychází vstříc klientovu přání, jež se touto nabídkou dále tříbí. Oba dva se společně domlouvají, jaká forma pomoci nejlépe odpovídá přání klienta“. Dojednávání vyústí v dohodu o pomoci, kontrakt, jehož obsahem je jednak klientovo přání formulované do cíle spolupráce, jednak pracovníkova nabídka v podobě konkrétně popsaných výkonů a služeb, které budou pracovníkem poskytovány, aby za vzájemné kooperace došli ke společně dojednanému cíli. Za předpokladu dodržování výše naznačeného postupu může být naplněna podstata pomoci.

Při konzultacích s klientem se probační pracovník dostává do situací, které různým způsobem vybízejí k nabízení pomoci nebo použití kontroly. Pro jaký přístup se pracovník v ten který okamžik rozhodne, záleží jen na něm. S jistotou ale mohou tvrdit, že efektivní práce s mladistvými klienty PMS musí obsahovat prvky kontroly (řízení) i prvky pomoci. V systemickém způsobu práce se klade důraz na formulaci cíle spolupráce klienta a pracovníka. Jen v případě dobře zformulovaného cíle lze totiž hodnotit pokroky a změny v práci s klientem. A právě společný cíl do jisté míry ovlivňuje i povahu intervencí probačního úředníka při práci s mladistvými pachateli trestné činnosti. Autorská dvojice Matoušek a Matoušková se domnívá, že stanovení společného cíle se neobejde bez zřetele k požadavkům rodiny mladistvého klienta a dalších institucí, když tvrdí: „V případě rizikového mladistvého je těžké formulovat tento cíl jinak než jako kompromis mezi přáními klienta a požadavky rodiny, školy, resp. instituce poskytující péči. Nelze se přitom obejít bez formulací zakázky tohoto typu: ‚Nervat se ve škole‘, ‚Chodit do školy‘, ‚Nekrást doma‘ apod., což je zakázka vyplývající ze všeobecně sdílených společenských norem. ... Společnost má právo být také považována za tvůrce zakázky a terapeut se nemůže zprostit role mluvčího jejích zájmů“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 239).

5. PROBACE A MEDIACE Z POHLEDU SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÉHO

Smyslem této kapitoly je provést analýzu sociálně pedagogického potenciálu probace a mediace. Domnívám se, že probační úředníci mají jedinečnou příležitost v rámci dohledu nad výkonem uložených opatření uplatňovat intervence, které svým charakterem spadají do sociálně pedagogické práce, ať již jde o intervence výchovného, nápravného či resocializačního charakteru, o intervence s cílem motivovat klienta ke změně nebo o podporu k osobnostnímu rozvoji, jakož i intervence pomáhající či podpůrné povahy.

5.1 Sociální pedagogika jako vědní disciplína

Předtím než se začnu zabývat analýzou sociálně pedagogických aspektů v probaci a mediaci, je nutné alespoň stručně představit obor sociální pedagogiky. V odborné literatuře existují různá vymezení sociální pedagogiky, většina autorů se však shoduje na tom, že jde o hraniční vědní disciplínu, přičemž převažuje její vztah k pedagogice a sociologii. Kraus hovoří o výrazně integrujícím charakteru sociální pedagogiky: „Z pohledu životní praxe soustřeďuje a dále rozvíjí teoretické poznatky pedagogických, společenských, ale i dalších vědních disciplín. Zaměřuje se na každodenní život jedince, analyzuje jeho životní situace a navozuje takové změny v sociálním prostředí, které napomáhají optimálnímu rozvoji osobnosti a minimalizují rozpor mezi jedincem a společností. Akcentována je sociálně výchovná pomoc ohroženým skupinám dětí a mládeže, výchovně-vzdělávací práce s marginálními skupinami“ (Kraus in: Kraus, Poláčková a kol., 2001, s. 12). Lze říci, že současná sociální pedagogika chce reagovat především na narůstající problémy lidské společnosti – růst kriminality, různé typy závislostí, nutnost mnohem širší prevence, postpenitenciární péče a pomoci nově vznikajícím sociálně slabým a sociálně ohroženým (srov. Procházková in: Pipeková, Vítková, 1996, s. 8).

Z různých přístupů k sociální pedagogice a jejímu vymezení vybírám širší pojetí V. Poláčkové a užší, nicméně velmi aktuální pojetí, které navrhl O. Lipkowski:

V. Poláčková pojímá sociální pedagogiku jako „multidisciplinární obor, který integruje a rozvíjí poznatky věd o člověku a společnosti do edukačního, preventivního a reedukačního působení. Analyzuje dynamické vztahy mezi jedincem a prostředím a usiluje o jejich optimalizaci.

Zkoumá propojenost bio-psycho-sociálních jevů ovlivňujících sociální integraci a zvládání životních situací jedincem. Respektuje individuální potřeby a zájmy jedince a iniciuje takové změny v sociálním prostředí, které podporují jeho rozvoj. V sociálně pedagogických činnostech zdůrazňuje ochranu jedince před nežádoucími vlivy. Za významnou považuje dovednost vést dialog, který mobilizuje rezervy účastníků a realizuje se v něm proces jejich osobního růstu (dle Kraus in: Kraus, Poláčková a kol., 2001, s. 13).

Polský autor O. Lipkowski vymezuje sociální pedagogiku jako část pedagogiky, „která se zabývá problematikou výchovy v závislosti na postupujícím procesu industrializace, technizace, rozvoje forem spolužití i změnách společensko-právních norem. Všímá si měnícího se prostředí a tím i podmínek výchovy. Sleduje okolnosti a tyto proměny nejen v obecné rovině (většina populace se nějak s nimi vyrovná), ale i v situacích, kdy je společensko-morální vývoj jedince ohrožen a dochází k těžkostem v přizpůsobování“ (dle Kraus in: Kraus, Poláčková a kol., 2001, s. 14).

Sociální pedagogika se v probační a mediační práci promítá především jako individuální práce s klientem, u kterého došlo vlivem více faktorů (biologických, psychologických a sociálních) k rozvoji deviantního jednání (trestná činnost často spojená i s užíváním drog), ve snahách o pozitivní působení na klienta a jeho rodinu, ve snaze o resocializaci mladistvých pachatelů trestné činnosti, tedy v komplexním řešení sociálního konfliktu (v souladu s myšlenkou restorativní justice), který byl trestným činem způsoben a poškodil nejen oběť trestného činu, ale určitým způsobem negativně zasáhl i celé sociální okolí. Probační a mediační činnosti spočívající v práci s pachatelem trestné činnosti, obětí, příp. i jejich rodinami, a v práci s komunitou, jsou řazeny mezi metody sociální pedagogiky.

5.2 Sociálně pedagogický potenciál probačních a mediačních činností

Domnívám se, že výrazný sociálně pedagogický potenciál je ukryt zejména v samotné koncepci Zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „ZSM“), v tzv. institutu narovnání jako formě odklonu od trestního řízení, dále

i v rozhovoru jako hlavní metodě práce s klientem PMS a v neposlední řadě v multidisciplinární spolupráci odborníků pracujících s rizikovou mládeží a v práci s komunitou.

Jsem přesvědčena, že **ZSM** má v sobě výrazný výchovný a resocializační potenciál. Koncepce této právní normy je založena na snaze aktivně řešit palčivý sociální problém: kriminalitu mládeže. Koncepce tohoto právního předpisu je zásadně ovlivněna filosofií obnovující justice, která si klade za cíl ozdravit narušené mezilidské vztahy a odčinit křivdy vzniklé trestnou činností. Mladistvý nebo dítě mladší 15 let jako pachatelé jsou vedeni k přijetí osobní (ne pouze formální) odpovědnosti za své provinění – ZSM klade důraz na aktivní přispění pachatele k odčinění újmy oběti. Při výběru vhodného opatření se má brát v potaz příznivé působení tohoto opatření na budoucí psychosociální vývoj mladistvého jedince nebo dítěte mladšího patnácti let. Účelem všech opatření (výchovných, ochranných i trestních) by mělo být zároveň snižování rizika opakování protiprávního jednání. Záleží však především na lidském faktoru (soudcích pro mládež, státních zástupcích a probačních pracovnících), jak účinně bude zákon v praxi aplikován, a zda bude jeho významný resocializační potenciál adekvátním způsobem využit.

Institut narovnání je upraven v ustanoveních § 309-314 trestního řádu a jeho hlavním cílem je urovnání narušených vztahů mezi obviněným a poškozeným. Pachatel musí vyrovnat škody, které poškozenému vznikly trestným činem (jde o morální i materiální satisfakci poškozeného). Probační pracovníci mohou při práci s mladistvými klienty využít institut narovnání (viz 4.3 Mediační činnosti) k úspěšnému dosažení výchovných a resocializačních záměrů. Lorenzová spatřuje důležitý očištný moment v osobním setkání: „Pachatel vidí, že člověk, jemuž způsobil újmu (např. majetkovou trestnou činností), je bytost z masa a kostí, nikoliv ‚pracháč, tak jako tak nějaký zloděj nebo snob‘ a poškozený má možnost sdělit přímo pachateli, jaké těžkosti mu jeho jednání přineslo. Zároveň namísto zosobnění anonymního, všudypřítomného a mocného Zla vidí před sebou například vylekaného postpubertálního výrostka“ (Lorenzová in: Kraus, Poláčková a kol., 2001, s. 187). Mladistvý pachatel si může tvářit v tvář poškozenému uvědomit neblahé následky svého jednání a poškozenému se omluvit. Poškozený se pravděpodobně po takovém setkání lépe vyrovná s traumatickým zážitkem trestného činu. Lorenzová v této souvislosti upozorňuje, že pozitivní aspekt narovnání nespočívá pouze v tom, že nedochází k postihu pachatele (k uvěznění v nepříznivých podmínkách či k úspoře ve státní kase), ale zejména v tom, „že obviněný se sám stává aktivním činitelem

sebeopravy“ (Lorenzová, tamtéž). Přes svůj významný nápravný potenciál je institut narovnání v praxi PMS využíván poměrně výjimečně (viz Kracík in: Štern, Ouředníčková, Doubravová a kol., 2010, s. 58), přičemž problémem bývá neochota oběti (ale i pachatele) k účasti na mediaci. Zde lze jednoznačně identifikovat rezervy v činnosti probačních pracovníků.

Příležitost k hlubšímu výchovnému působení na svého klienta, kterou by neměl probační úředník promarnit, spatřuji také v *rozhovoru*, který je považován za hlavní pracovní nástroj pracovníků PMS. Aby byla sociálně pedagogická práce s klientem PMS úspěšná, je třeba při rozhovoru brát v úvahu zejména věk klienta (zda jde o dítě mladší 15 let či dospívajícího) a respektovat přitom jeho vývojovou situaci, osobnost klienta, jeho rodinné a sociální prostředí apod. U dětí a dospívajících se předpokládá, že budou spíše spolupracovat s pracovníkem, který v nich bude vzbuzovat důvěru. Pracovník vystupující autoritativně a působící neautenticky bude pravděpodobně dospívajícím či dítětem odmítán. Pracovník probační služby, který chce ovládat umění rozhovoru, se nechá inspirovat rogersovskou terapií a dbá na to, aby při komunikaci s klientem nechyběly tři základní podmínky pomáhajícího rozhovoru dle C.R. Rogerse (viz Matoušek, 2003, s. 78): *autenticita* (pravdivost, věrohodnost, kongruence), *empatie* (vcit'ující porozumění) a *akceptace* (bezpodmínečné přijetí).

Za inspirativní pro sociálně pedagogickou práci probačního pracovníka považuji i některé zásady terapeutického rozhovoru. Kubička popsal doporučení pro rozhovor mezi klientem a terapeutem, která však nelze považovat za dogma s možností mechanické a univerzální aplikace; patří mezi ně následující pravidla (volně dle Kubička in: Gjuričová, Kubička, 2003, s. 74-76): *nehodnotící přístup* (tím, že terapeut klienty nehodnotí z morálního hlediska, usnadňuje jim mluvit o sobě beze strachu z odsouzení a bez nutnosti se hájit), *neutralita* (neutralitou dává terapeut každému pohledu stejnou šanci; to, co klienti říkají bere vážně, jako sdělení, kterému se snaží porozumět, nikoliv jako příznak, který musí správně vyhodnotit), *nevědoucí přístup* („nevědoucí terapeut“ nepředpokládá, že je expertem na život klientů, nepovažuje své vědění za nadřazené vědění klientů), *kolaborativní přístup* (terapeut se nesnaží za každou cenu zaujmout hierarchicky nadřazenou pozici, naopak hierarchičnost vztahu mezi klientem a terapeutem uvolňuje, klade důraz na společné vytváření terapeutického příběhu). Domnívám se, že výše uvedená doporučení převzatá z rodinné terapie lze snadno použít i při kontaktu probačních úředníků s mladistvými klienty a přispět tak k naplňování výchovných a resocializačních cílů.

Dospívající klienti PMS, se kterými probační pracovník pracuje, pocházejí velmi často z diametrálně odlišného sociokulturního prostředí, mají za sebou jiné zkušenosti z rodiny i ze školy. Mnohem častěji pravděpodobně sbírali ve svém dosavadním životě zkušenosti negativní (na rozdíl od probačního pracovníka), ať již jde o zážitky školní neúspěšnosti či traumatické zážitky z dysfunkčního rodinného prostředí, které zásadním způsobem ovlivnili jejich životní směřování. Pokud bude probační úředník dávat svému klientovi jednoznačně najevo, že jej bere jako partnera v dialogu, že jej zajímá, co si myslí, co cítí, jaký má na určité věci názor, a že se tomu všemu snaží porozumět, má naději, že jeho sociálně pedagogické snahy budou plnit svůj účel.

Probační úředník by se měl ve vedení rozhovoru s klientem neustále zdokonalovat, a to především prostřednictvím supervize. Domnívám se však, že stávající systém supervize fungující v PMS ČR neposkytuje probačnímu úředníkovi takovou možnost. V současné době se v každém soudním kraji konají 4 x ročně skupinové případové supervize, které jsou doplněny intervizí na jednotlivých střediscích s frekvencí jednou za měsíc. V rámci průběžné supervize (ať již v rámci supervizních setkání skupiny, či v rámci intervize) ale nejsou využívány náslechy, které by byly mohly vést ke zdokonalení v technice vedení rozhovoru.

Mám za to, že dosud se jen částečně využívá při práci s mladistvými delikventy výchovného potenciálu ***multidisciplinární spolupráce***. Ukazuje se, že úspěšná práce s rizikovou mládeží a jejich rodinami se neobejde bez spolupráce celé řady institucí: orgánů sociálně právní ochrany, orgánů činných v trestním řízení (soudy, státní zastupitelství, policie), pracovníků PMS, zástupců škol, nevládních neziskových organizací poskytujících různé sociální služby (sanace rodiny, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, apod.) a dalšími. V praxi často dochází k tomu, že případem jednoho ohroženého dítěte nebo delikventního dospívajícího se zároveň zabývá více subjektů najednou (např. OSPOD, středisko výchovné péče, PMS, Policie ČR), aniž by spolu navázali tolik potřebnou komunikaci. PMS na tuto situaci reagovala úsilím o vytváření *multidisciplinárních týmů* neboli *týmů pro mládež* (viz 3.7.6), které jsou založeny na principu

spolupráce specialistů a koordinování jejich činností. Tým pro mládež se bohužel podařilo uvést do života pouze v některých městech⁵⁶, jinde multidisciplinární spolupráce stále vázne.

Květenská uvádí možné formy multidisciplinární spolupráce v oblasti práce s rizikovou mládeží (Květenská in: Červenka, 2011, s. 55): kromě výše zmiňovaných týmů pro mládež jsou to dále *case management*, *případové konference* nebo *Systém včasné intervence*. Tato autorka se domnívá, že *case management* (tedy *případové vedení*) a tzv. *případové konference* můžeme pokládat za identickou formu spolupráce. Případové konference jsou v praxi používány zejména v rámci systému péče o ohrožené dítě. Podle Metodického doporučení MPSV č. 2/2010⁵⁷ je případová konference, která v podstatě tvoří základ případové sociální práce, definována jako „odborná diskuse zainteresovaných subjektů nad konkrétním případem ohroženého dítěte nebo jeho rodiny; účelem je rychlé a úplné vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny s cílem nalézt optimální řešení“. Dále je zde uvedeno, že účastníky konference mohou být všichni, kdo mají ze zákona právo nebo povinnosti vystupovat k ochraně a zájmu dítěte. *Systém včasné intervence* (SVI) je označení pro projekt, jehož smysl spočívá ve vytvoření systémového propojení a spolupráci institucí zúčastněných na péči o delikventní mládež (více na www.sviporatal.cz). Podle Květenské spočívá přínos SVI v cíleném a včasném předávání informací elektronickou cestou. Systém je založen na počítačovém propojení a následné spolupráci všech zainteresovaných subjektů na území určitého města. Podporou virtuálního propojení institucí jsou již zmiňované *týmy pro mládež*, které jsou postaveny na osobní spolupráci odborníků a jejich setkávání (Květenská in: Červenka, 2011, s. 55-58).

Domnívám se, že sociálněvýchovné působení na mladistvé delikventy nemůže být tak účinné, pokud jsou tyto snahy vyvíjeny izolovaně jednotlivými profesionály (zástupci různých institucí), aniž by byl využíván interdisciplinární princip. Pracovníci PMS by měli aktivně usilovat o spolupráci nejen s orgány činnými v trestním řízení, ale i se zástupci organizací

⁵⁶ Dobrou spolupráci v rámci týmu pro mládež se podařilo navázat např. v Hradci Králové. Od probačních úředníků zdejšího střediska PMS jsem se dozvěděla, že pravidelná setkání založená na principu multidisciplinární spolupráce považují za velmi přínosná.

⁵⁷ *Metodické doporučení MPSV č. 2/2010 pro postup orgánů sociálně-právní ochrany dětí při případové konferenci* [online]. [cit. 2012-01-12]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/9086/Metodika_pripadove_konference.pdf

z nevládního sektoru, např. při vytváření probačních programů pro mladistvé delikventy, ale také v rámci přípravy projektů pro sanaci celé rodiny.

V kontextu komplexního a multidisciplinárního přístupu k rizikové mládeži připomenu znovu nutnost zapojení členů komunity do případů řešení juvenilní delikvence. Zde vidím značné příležitosti, které mohou probační úředníci při své sociálně pedagogické práci využít. Nabízí se takové možnosti jako navázání úzké spolupráce s pedagogy mladistvého klienta (nejen rodiče, ale i další vlivné osoby – prarodiče, tety a strýcové, přátelé rodičů, učitelé apod.), jakož i práce s celým třídním kolektivem, příp. i obtížnější možnosti pedagogického působení, např. pokus o intervenci do neformální skupiny, která má bezesporu značný vliv na případné opakování protiprávního jednání mladistvého jedince. Při zmiňovaných aktivitách může probační úředník opět požádat o součinnost další organizace pracující s rizikovou mládeží, zejména z neziskového sektoru (např. provozovatele nízkoprahových zařízení pro děti a mládež).

5.3 Využití sociální opory v probační práci

Pojem *sociální opora* úzce souvisí se zvládáním zátěžových situací. Jak se chovají děti a dospívající v náročných životních situacích, jak reagují na působení psychosociálního stresu a jakou roli zde hraje sociální opora? Těmito tématy se z našich autorů zabývá především J. Mareš. Problematika sociální opory má v této diplomové práci své významné místo zejména proto, že konflikt dítěte či mladistvého jedince se zákonem a následně související události (trestní řízení, jednání před soudem apod.) většinou představují psychickou zátěž, jak pro samotné dítě či dospívajícího, tak pro jeho rodinu. Králová tvrdí: „Všeobecně se předpokládá, že mladistvý a jeho nejbližší příbuzní se nacházejí ve stresové situaci, když policie zjistí, že se mladistvý dopustil trestního skutku, a je mu sděleno obvinění z trestného činu. Tímto právním úkonem se odstartuje přípravné řízení, které může trvat i několik měsíců“ (Králová in: Mareš a kol., 2001, s. 139).

V odborné literatuře, české i zahraniční, se uvádějí různé definice pojmu sociální opora. Pro účely tohoto textu postačí, když použiji pojetí J. Křivohlavého, který chápe sociální oporu v širším slova smyslu jako pomoc, která je poskytována druhými lidmi člověku, nacházejícímu se v krizové situaci. Obecně jde podle Křivohlavého o činnost, která tomuto člověku jeho zátěžovou

situaci určitým způsobem ulehčuje (Křivohlavý, 2001, s. 94). Zatímco příjemcem sociální opory je vždy člověk ocitnuvší se v zátěžové situaci, mezi poskytovatele sociální opory patří široký okruh lidí náležejících do společenského prostředí daného člověka (od nejbližších členů rodiny, přes přátelé/partnery/známé, spolupracovníky/spoluzáky, až po sousedy a vzdálenější příbuzné). „Sociální opora může být poskytována blízkými osobami, se kterými je jedinec vyžadující oporu v osobních vztazích (partner, rodina, přátelé). Na druhé straně může být sociální opora také specifickou součástí některých pomáhajících profesí, jako jsou lékaři, psychoterapeuti, rodinní terapeuti, psychologové či sociální pracovníci“ (Skorunka in: Mareš a kol., 2001, s. 59).

5.3.1 Typy sociální opory

Poskytovaná sociální opora může mít různé podoby a v odborných textech nalézáme více či méně podobná třídění sociální opory (srov. Křivohlavý, 2001, s. 97-98, Mareš, 2002, 37-41). Podle Jedličky se nejčastěji setkáme s rozlišením sociální opory na emocionální, informační a instrumentální oporu, kladnou zpětnou vazbu – potvrzení, a oporu poskytovanou jedinci sociálním společenstvím (uvedeno volně dle Jedlička in: Vališová, Kasíková, 2007, s. 367-368):

- *emocionální (citová) opora* – člověk v tísní se může druhé osobě svěřit se svým trápením, má možnost se vypovídat. Existuje spřízněný posluchač, který jedinci v zátěžové situaci poskytuje útěchu i naději.
- *informační opora* – spočívá v poskytnutí relevantních informací, rady, doporučení. Může představovat i nasměrování jedince k potřebným zdrojům informací, navržení postupu řešení situace apod.
- *instrumentální opora* – představuje především poskytování hmotné pomoci nebo pomáhajícího chování. Konkrétně sem patří široká škála aktivit, např. poskytnutí finanční částky, oblečení, věcí do domácnosti, oprava v domácnosti, pomoc s doučováním nebo pomoc při péči o děti. Příkladem instrumentální opory může být i smíření zprostředkování (tedy mediaci).
- *Opora potvrzením platnosti* – základem tohoto typu sociální opory je zpětná vazba a sociální srovnávání. Díky instrumentální opoře dochází ke snižování jedincova pocitu, že stojí mimo společnost a její normu. Jedinec je podporován, aby vytrval ve svém rozhodnutí překonávat překážky konstruktivním způsobem a vyvaroval se únikovým

strategiím (např. přihlásit se na opravnou zkoušku, namísto předčasného ukončení studia, podrobit se abstinenci léčbě, usilovat o smír s partnerem, jemuž v hněvu ublížil).

- *Opора poskytovaná sociálním společenstvím* – díky tomuto typu sociální opory zažívá jedinec pocit sounáležitosti s ostatními, pocit začlenění a společného prožívání kladných emocí. Jedinec má možnost odpoutat se na chvíli od tíživých myšlenek, nemyslet na své problémy. Příkladem je možnost společného sportování, zájmové činnosti, kulturně-společenského vyžití (divadlo, kino, muzeum), ale i společná činnost v rámci náboženského společenství.

Obecně se předpokládá, že sociální oporu (zejména citovou) by jedinci měli poskytnout členové jeho rodiny (matka, otec, sourozenec), příp. kamarád/kamarádka, učitel, trenér. Roli poskytovatele emocionální sociální opory ale podle mého názoru může plnit i pracovník Probační a mediační služby. To, že probační úředník by měl ve vztahu k mladistvému klientovi účinně zastávat i funkci informační opory, považuji za samozřejmost.

5.3.2 Pojetí sociální opory jako nárazníku

Křivohlavý uvádí, že sociální opora může být chápána jako efekt tzv. nárazníkového vlivu (buffering effect), který představuje pomoc druhých lidí danému jedinci v nouzi, kde úkolem těchto přátel je pomoci tlumit negativně doléhající působení faktoru stresu (Křivohlavý, 2001, s. 105). Jak bylo uvedeno výše, předpokládá se, že obvinění z trestného činu představuje značně stresovou situaci jak pro dítě či mladistvého, tak pro jeho rodinu. Pokud chce probační úředník v takové situaci se svým mladistvým klientem cíleně pracovat, měl by si být vědom možného pozitivního přínosu sociální opory v tomto procesu. Křivohlavý uvádí různé způsoby, kterými se tlumivý vliv sociální opory může projevovat (volně dle Křivohlavý, 2001, s. 105):

- ovlivněním *kognitivní* sféry člověka v nouzi – např. získáním náhledu na to, o které stresové faktory jde, a uvědoměním si vlastních možností a schopností boje s těmito stresory. Pozitivní působení sociální opory můžeme spatřovat v tom, že člověk v zátěžové situaci získá informace, které mu mohou dopomoci k hlubšímu porozumění situaci, do níž se dostal.

- *Posílením sebeúcty* – zvýšením sebevědomí a sebehodnocení. Sociální opora může kladně ovlivnit jedincovo vnímání vlastních kompetencí (jedinec nabývá přesvědčení, že danou situaci umí zvládnout za pomoci svých dovedností, schopností a znalostí).
- *Volbou vhodnější strategie*, případně i vhodnější taktiky boje se stresorem – u lidí s vyšší hodnotou sociální opory byla zjištěna častější volba strategie aktivního řešení stresové situace a naopak méně často jimi byla volena strategie vyhýbání se stresoru. Sociální opora může mít pozitivní vliv na člověka v tísní i ve smyslu upozornění na zdraví prospěšné jednání či poukázání na vhodnější návyky a zvyky apod.
- *Snižováním negativního působení stresoru* na fyziologické dění – viz např. zásah chirurga v situaci zdravotní nouze jako určitá forma sociální opory a pomoci člověku v tísní.

O sociální opoře poskytované nejbližším okolím jedince, která poté funguje jako nárazníková kapacita hovoří i Čírtková v rámci výkladu teorie životní cesty. Autorka považuje sociální oporu (resp. její absenci) za důležitý faktor ovlivňující vznik a rozvoj různých sociálních deviací včetně kriminality. „Dobrá a včasná podpora ohroženého jedince ze strany blízkého sociálního okolí může ztlumit dopad nepříznivé životní události“ (Čírtková, 2004, s. 60). Toto tvrzení mě opět přivádí k úvaze o nutnosti spolupráce pracovníků PMS s rodinami dětí a mladistvých klientů. Obzvláště tam, kde lidé patřící do nejbližšího společenského prostředí mladistvého klienta nejsou ochotni nebo schopni potřebnou podporu poskytnout. Pak přichází čas pro profesionální pomoc zvenku. Probační úředník by měl poskytnout podporu rodině (určitě alespoň ve formě informační podpory), ta poté může být schopná zajistit sociální oporu i svému dítěti.

5.3.3 Mentorování jako forma sociální opory

Jaksi automaticky se počítá s tím, že dítě nebo dospívající má ve svém okolí někoho, o koho se může v případě nouze opřít (většinou je tímto důvěrníkem jeden z rodičů nebo starší sourozenec). To však předpokládá situaci, kdy dítě žije ve fungující rodině s pevnými vazbami

mezi jednotlivými členy rodiny. Všechny rodiny ale nejsou funkční – mohou být neúplné, nefunkční a někdy dokonce pro vývoj dítěte ohrožující, tyto rodiny nejsou většinou s to sociální oporu dítěti poskytnout. Křivohlavý v této souvislosti zmiňuje možnost *mentorování* pro děti postrádající ve své blízkosti důvěryhodnou osobu: „Mentorování – tak jak se mu v současných sociálně-psychologických studiích rozumí – je chápáno jako dočasná forma pomoci (intervence) těm dětem či dospívajícím, kteří v dané době nutně potřebují sociální oporu, avšak z přirozených zdrojů se jim této sociální opory nedostává“ (Křivohlavý in: Mareš a kol., 2002, s. 94).

Mentorování ve smyslu poskytování sociální opory⁵⁸ je zpravidla postaveno na dobrovolnictví. Křivohlavý uvádí, že problémem bývá nedostatek mentorů a rovněž poměrně finančně i časově náročná práce s těmito dobrovolníky, které je nutné „prověřovat (např. vyloučit pedofily atp.), připravit je na jejich činnost, vycvičit je, podporovat je a starat se o jejich průběžnou supervizi“ (Křivohlavý in: Mareš a kol., 2002, s. 93).

Vyvstává zde otázka, co je náplní práce mentora, co spolu mentor a dítě nebo adolescent dělají? Křivohlavý hovoří o zkušenostech z mentorování dospívajících: „V programech mentorování se ukazuje jako nejvhodnější zaměřit se nejprve na instrumentální pomoc. Při této činnosti se postupuje dále tak, že se za druhé zvyšuje kompetence svěřeného dítěte či adolescenta. Třetím úkolem v tomto sledu je pak zaměření na pomoc zrání osobnosti dítěte. Mentorská činnost vyúsťuje pomocí mentora při hledání smysluplných činností dítěte, tj. při výběru úkolů, které jsou ze společenského hlediska pro dítě skutečně hodnotné. Nejvyšším úkolem mentora je pomoci najít dítěti či dospívajícímu zaměření celého života“ (Křivohlavý in: Mareš a kol., 2002, s. 93).

Na principech mentoringu staví již výše zmiňovaná Služba Mentor, která se ale zaměřuje výhradně na klienty PMS, kteří jsou příslušníky romského etnika. Považovala bych za účelné rozšířit mentorské činnosti PMS ČR i na cílovou skupinu dětí a mladistvých. Tento závěr lze spolehlivě opřít o výsledky zahraničních projektů, které potvrdily účinnost mentorování (viz Křivohlavý in: Mareš a kol., 2002, s. 93-94). Křivohlavý zmiňuje kupř. výsledky projektu Big Brother/Big Sister uskutečněného v USA: „Výsledky ukázaly, že děti vedené mentorem statisticky významně *méně často* začaly užívat drogy všeho druhu (včetně alkoholu). Vyskytovalo

⁵⁸ V současné době je u nás známý spíše *mentoring* jako způsob řízení lidských zdrojů nebo metoda vzdělávání z oboru Personálního managementu.

se u nich též méně násilných činů. Zlepšil se jejich vztah ke škole a ke spolužákům i vrstevníkům“ (Křivohlavý in: Mareš a kol., 2002, s. 94).

O poskytování účinné sociální opory lze hovořit i v případě projektu *Ve dvou se to lépe táhne*, za kterým stojí občanské sdružení LATA⁵⁹. Tento projekt je založen na vrstevnické podpoře, kterou poskytuje vyškolený dobrovolník mladým lidem (ve věku od 13 do 26 let), a pomáhá jim tak zvládat nepříznivé a ohrožující životní situace, a zároveň posiluje jejich samostatnost. Autoři projektu se řídí heslem: „Věříme, že každý v dospívání potřebuje někoho, kdo jej přijímá takového, jaký je“ (dle webové stránky www.lata.cz). Dobrovolníkem ve vrstevnickém programu o.s. LATA se může stát mladý člověk (ve věku od 18 do 30 let), který žije v Praze a je ochoten věnovat 3 hodiny týdně svého času klientovi, jež se momentálně nachází v obtížné životní situaci. Dvojice (klient-dobrovolník) se setkává pravidelně každý týden a věnuje se činnostem podle vzájemné dohody, uvážení a potřeb klienta (např. různé volnočasové aktivity: výlety, procházky, sport, divadlo, kino, aktivity zaměřené na pomoc a podporu v osobních problémech, problémech doma, při dokončení studia apod.). Občanské sdružení LATA pomáhá ohroženým dětem, mladým lidem a jejich rodinám už od roku 1994. Na tuto formu vrstevnické podpory bohužel dosáhnou pouze děti a mladí lidé žijící v Praze nebo jejím blízkém okolí.

5.3.4 Role sociální opory v přípravném řízení

J. Králová uskutečnila výzkum, který se zabýval přípravným řízením jako stresorem, zejména pak počáteční fází tohoto řízení. Autorka, jak bylo uvedeno výše, považuje situaci obvinění mladistvého jedince z trestního činu za specifickou sociální zátěž: „...počáteční období, kdy je sděleno obvinění a mladistvý se s novou situací musí vyrovnat, bývá značně stresující. Poté síla stresoru (tj. přípravného řízení) poněkud klesá, aby opět vzrostla v době před soudním jednáním“ (Králová in: Mareš a kol., 2001, s. 139-140).

Šetření uskutečněné Královou proběhlo u 34 mladistvých osob ve věku od 15 do 18 let a mělo nepřímo zjistit subjektivní prožívání a hodnocení zátěžové situace těchto jedinců (za pomoci

⁵⁹ Více informací o občanském sdružení LATA je možné získat na webových stránkách: LATA [online]. c2011 [cit. 2011-10-18]. LATA. Dostupné z WWW: <www.lata.cz>.

posuzovacích škál, hypotetických přání, citátů a příběhů, z nichž jedinec volí ty, které preferuje). Králová došla k těmto závěrům: „Při analýze chování mladistvých, kteří se dopustili trestního jednání, při snaze pochopit jejich vnímání a hodnocení zátěžové situace je zapotřebí:

- vzít v úvahu, že počáteční fáze trestního stíhání je rodiči i jejich potomky vnímána jako značně zátěžová, značně stresující
- mladistvý očekává pomoc, i když o ni mnohdy neumí požádat
- mladistvý potřebuje mít potvrzováno rodiči, že i přes své selhání stojí rodiče při něm, mají jej rádi
- rodiče nedokáží přiměřeně odhadnout míru zátěže, kterou jejich potomek prožívá; častěji ji podceňují, než přeceňují
- mají být oporou svému potomkovi a současně sami prožívají výrazný distres.

Profesionální pracovník (např. kurátor mládeže) poskytující mladistvým sociálně právní ochranu by si měl být vědom toho, že jim současně má být sociální oporou“ (Králová in: Mareš a kol., 2002, s. 164). Od uskutečnění tohoto výzkumu a formulování jeho závěrů proběhlo bezmála 10 let. Dovoluji si proto poslední větu aktualizovat v tom smyslu, že role poskytovatele sociální opory v průběhu přípravného řízení i v následném jednání před soudem by se mohl úspěšně zhostit probační úředník, jehož klientelu tvoří děti a mladiství.

Závěrem souhlasím s Královou, která se domnívá, že poznatky z výzkumu o působení přípravného řízení jako specifického stresoru, mohou být přínosem pro terénní praxi – tj. pro kurátory mládeže, orgány činné v trestním řízení, pro pedagogy, psychology i zdravotníky, a to nejen z hlediska volby individuálních postupů, ale také např. z hlediska predikce chování, poskytování poradenství, volby vhodných opatření, terapie, prevence, možné úpravy existujících právních norem i ekonomických dopadů pro stát (Králová in: Mareš a kol., 2002, s. 161). Opět jen doplňuji výše uvedený výčet pomáhajících profesionálů o profesi úředníka Probační a mediační služby ČR.

ZÁVĚR

Tématem probace a mediace se zabývá v současné době celá řada studentských prací, většinou však v kontextu restorativní justice a alternativních způsobů trestního řízení. Mým záměrem bylo naproti tomu ukázat probační a mediační činnost z pohledu sociálně pedagogického a provést analýzu sociálně pedagogického potenciálu probační práce.

Úvodní kapitolu diplomové práce věnuji problematice sociálních deviací v obecné rovině a uvádím možné příčiny delikventního chování dětí a mládeže. Poměrně podrobně se zde zabývám obdobím adolescence, které je spojeno s řadou změn a vývojových zvláštností, v jejichž důsledku se dospívající jedinec stává méně odolným vůči riziku rozvoje určitých sociálně patologických jevů. Zaměřuji se rovněž na osobnost pachatele trestné činnosti a nastiňuji možnost(i) využití typologie osobnosti mladistvého delikventa v praxi probačních úředníků. Tuto kapitulu do své práce začleňuji i z toho důvodu, že obdobná teoretická průprava by měla být součástí povinné vědomostní báze probačního úředníka.

Probační a mediační aktivity řadím do systému terciární prevence kriminality mládeže. Zdůrazňuji, že probační úředníci mohou sehrát klíčovou úlohu při snižování recidivy kriminálního jednání svých klientů.

Činnost probačních úředníků popisuji především z hlediska využití systemického způsobu práce s klientem. Kladu důraz na profesionální rozhovor s klientem a na umění tento instrument s výrazným sociálně pedagogickým potenciálem probačním pracovníkem vhodně využívat. Vedení rozhovoru se musí probační úředník učit, a to nejen vlastní zkušeností při práci s klienty, ale i v rámci systému dalšího vzdělávání a za pomoci supervize. Právě v posledně jmenovaných bodech přitom identifikuji slabá místa probační práce. V současné době není nastaven systém dalšího vzdělávání zaměstnanců PMS (probační úředníci a asistenti procházejí pouze úvodním kvalifikačním vzdělávacím kurzem). V této instituci rovněž nefunguje takový systém supervize, který by umožňoval probačním pracovníkům zdokonalovat se ve způsobu vedení rozhovoru s klientem.

Značný sociálně pedagogický potenciál probačních a mediačních činností spatřuji v samotném Zákoně č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, účinném od 1.1.2004, jehož vhodná aplikace může významně přispívat k účinnému řešení juvenilní delikvence. Shledávám výrazný posun správným směrem od předchozí právní úpravy, která byla zcela nedostačující a nenabízela prakticky žádné možnosti pro účinné převýchovné působení na protiprávně jednající děti a mladistvé jedince.

Na významný výchovný a resocializační potenciál upozorňuji také v případech využití institutu narovnání. Při osobním setkání má pachatel trestného činu příležitost napravit následky svého jednání a poškozenému nabídnout morální či materiální satisfakci. Až při přímé konfrontaci s obětí svého činu si mladistvý pachatel často plně uvědomí důsledky svého jednání, přičemž tato zkušenost může představovat první krok k jeho nápravě. Institut narovnání je bohužel v praxi probačních úředníků využíván velmi zřídka, především kvůli neochotě oběti se mediace účastnit. Tuto situaci považuji za hodnou změny.

Dosud jen málo se v praxi PMS využívá výchovného potenciálu multidisciplinární spolupráce při práci s mladistvými delikventy, ačkoliv povinnost součinnosti s dalšími relevantními institucemi (především OSPOD, školou atd.) ukládá probačním pracovníkům i Zákon o probační a mediační službě. Podotýkám, že přístup k multidisciplinární spolupráci se v jednotlivých střediscích PMS liší. V některých městech úspěšně fungují týmy pro mládež, jejichž členové se pravidelně scházejí a např. formou tzv. případových konferencí řeší záležitosti svých klientů z řad rizikové mládeže. Jinde je požadavek součinnosti s dalšími institucemi naplňován pouze formálně, většinou písemným vyžádáním či poskytnutím relevantních informací, zpráv a dalších dokumentů.

Silný sociálně pedagogický potenciál přisuzuji i poskytování sociální opory mladistvým delikventům a tuto tematiku rozpracovávám v poslední (páté) kapitole této mé práce. Jsem přesvědčena, že probační úředník jako pomáhající profesionál by měl v rámci své práce zcela přirozeně poskytovat oporu svému mladistvému klientovi (nebo dítěti mladšímu 15 let) a jeho rodině, neboť ti se zejména v průběhu trestního řízení nacházejí v obtížné životní situaci a včasná a případná pomoc ze strany probačního úředníka jim umožní tuto zátěžovou situaci lépe překonat.

Závěrem konstatuji, že v práci probačních úředníků s klientem nalézám dva zásadní limitující faktory. Prvním z nich je faktor personální ve smyslu kvalitativním. Stejně jako ve všech ostatních pomáhajících profesích, i probačním úředníkem se může stát jedinec, o kterém Kopřiva hovoří jako o „neangažovaném“⁶⁰ pracovníkovi. Činnost takového pracovníka spočívá pouze ve formálním vykonávání dohledu nad opatřeními, která byla jeho klientovi uložena soudem. K sociálně pedagogické práci u takto pracujícího probačního úředníka v podstatě vůbec nedochází. Druhý limitující faktor probačních a mediačních činností představuje faktor personální ve smyslu kvantitativním, tedy nedostatečné personální obsazení, se kterým se probační služba dlouhodobě potýká. Neblahé důsledky tohoto stavu pro práci probačních úředníků jsou asi zřejmé: pracovně přetížený úředník nemá časový prostor pro rozhovor s klientem, na přípravu a realizaci

⁶⁰ (viz Kopřiva, 2006, s. 13-28)

časově náročného mediačního setkání, neprovádí návštěvy v rodině, z časových důvodů neusiluje o spolupráci s komunitou atd. V neposlední řadě může pracovní přetížení vést u probačního úředníka k syndromu vyhoření.

Věřím, že přes teoretický charakter mé diplomové práce, mohou mít výše uvedená zjištění a odkazy na nerozvinuté příležitosti probace a mediací praktický přínos pro sociálně pedagogickou práci probačních úředníků.

POUŽITÁ LITERATURA A OSTATNÍ ZDROJE

BAÁN, Pál, et al. *Nejlepší praxe školních programů prevence kriminality: studijní materiál pro projekt "Vzdělávání v oblasti přenosu nejlepší praxe prevence kriminality a sociálního začlenění mládeže"*. Editor Egle Havrdová. Praha: Centrum pro veřejnou politiku, 2009, 152 s. ISBN 978-802-5464-885.

BECHYŇOVÁ, Věra; KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 151 s. ISBN 978-807-3673-925.

ČERVENKA, Karel, et al. *Perspektivy práce s delikventní mládeží: [sborník příspěvků z konference : Brno 25.-26.5.2011]*. Vyd. 1. Brno: Občanské sdružení Ratolest Brno, 2011, 145 s. ISBN 978-802-6001-379.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 431 s. ISBN 80-86473-86-4.

DOUBRAVOVÁ, Dagmar, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka, ŠTERN, Pavel, URBAN, Lukáš, et al. *Příručka pro probaci a mediaci*. Praha : SPJ, 2001.

FIALA, Jaroslav. Svět tekuté práce. *Nový prostor*. 8.6.2010, 354.

FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi*. Praha : Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-626-8.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha : Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

GJURIČOVÁ, Šárka; KUBIČKA, Jiří. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2003, 182 s. Psyché (Grada Publishing). ISBN 80-247-0415-3.

HANINCOVÁ, Zuzana. *Role probace a mediace při práci s problémovou mládeží*. Praha, 2007. 90 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra pedagogiky.

JEDLIČKA, Richard; KOŤA, Jaroslav. *Aktuální problémy výchovy: Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. Praha : Karolinum, 1998. 169 s. ISBN 80-7184-555-8.

JEDLIČKA, Richard, KOŤA, Jaroslav, et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích : Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha : Themis, 2004. 478 s. ISBN 80-7312-038-0.

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Praha : Portál, 2005. 255 s. ISBN 80-7367-014-3.

KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha : Portál, 2006. 147 s. ISBN 80-7367-181-6.

KOUDELKOVÁ, Anna. *Psychologické otázky delikvence*. Praha : VICTORIA PUBLISHING, a.s., 1995. 114 s. ISBN 80-7187-022-6.

KRAUS, Blahoslav. *Sociální aspekty výchovy*. Hradec Králové : Gaudeamus, 1998. 165 s. ISBN 80-7041-841-9.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha : Portál, 2008. 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

KRAUS, Blahoslav, POLÁČKOVÁ, Věra et al. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, 199 s. ISBN 80-731-5004-2.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001, 279 s. ISBN 80-717-8551-2.

Lidí ohrožených chudobou v ČR přibývá, je jich už devět procent. *Finanční noviny* [online]. 15.7.2011, [cit. 2011-11-22]. Dostupný z WWW: <http://www.financninoviny.cz/zpravy/lidi-ohrozenych-chudobou-v-cr-pribyva-je-jich-uz-devet-procent/663543&id_seznam=3379>.

MAREŠ, Jiří, et al. *Sociální opora u dětí a dospívajících I.*. Hradec Králové : Nucleus, 2001. 152 s. ISBN 80-86225-19-4.

MAREŠ, Jiří, et al. *Sociální opora u dětí a dospívajících II.*. Hradec Králové : Nucleus, 2002. 188 s. ISBN 80-86225-36-4.

MATOUŠEK, Oldřich, et al. *Práce s rizikovou mládeží : Projekt LATA a další alternativy věznění mládeže*. Praha : Portál, 1996. 87 s. ISBN 80-7178-064-2.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha : Portál, 2008. 272 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

MATOUŠEK, Oldřich; MATOUŠKOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. Praha : Portál, 2011. 344 s. ISBN 978-80-7367-825-8.

MATOUŠEK, Oldřich, et al. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, 379 s. ISBN 80-717-8548-2.

MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla, KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 80-736-7002-X.

Metodické doporučení MPSV č. 2/2010 pro postup orgánů sociálně-právní ochrany dětí při případové konferenci [online]. [cit. 2012-01-12]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/9086/Metodika_pripadove_konference.pdf

MUNKOVÁ, Gabriela. *Sociální deviace : přehled sociologických teorií*. Praha : Karolinum, 2001. 134 s. ISBN 80-246-0279-2.

PELIKÁN, Jiří. *Pomáhat být : Otevřené otázky teorie provázející výchovy*. Praha : Karolinum, 2007. 159 s. ISBN 978-80-246-0345-2.

PELIKÁN, Jiří. *Hledání těžiště výchovy*. Praha : Karolinum, 2007. 175 s. ISBN 978-80-246-1265-2.

PIPEKOVÁ, Jarmila, VÍTKOVÁ, Marie, et al. *Sociálně pedagogické aspekty ve speciální pedagogice: sborník k projektu EXTRA 1995 "Sociální pedagogika a její funkce v integraci postižených"*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 1996, 136 s. ISBN 80-859-3127-3.

Prevence kriminality: Pojem prevence kriminality [online]. [cit. 2012-03-02]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/prevence/system/pojmy/1.1.htm>

Probační a mediační služba České republiky [online]. c2002-2011 [cit. 2011-08-14]. Mladiství a děti. Dostupné z WWW: <<https://www.pmscr.cz/mladistvi-a-deti/>>.

Probační a mediační služba České republiky [online]. c2002-2012 [cit. 2012-01-04]. Mediace. Dostupné z WWW: https://www.pmscr.cz/download/MEDIACE_metodika_textova_cast_bez_priloh.pdf.

Sociální práce mezi pomocí a kontrolou: sborník z konference IV. Hradecké dny sociální práce : Hradec Králové 12.-13.10.2007. Vyd. 1. Editor Radka Janebová, Miroslav Kappl, Martin Smutek. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008, 374 s. ISBN 978-807-0411-186.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem : vývojová psychologie*. Praha : Portál, 2006. 390 s. ISBN 80-7367-124-7.

Situace na Šluknovsku je důsledkem 16 let neřešeného sociálního vylučování. *Český rozhlas* [online]. 12.9.2011, [cit. 2011-11-22]. Dostupný z WWW: <http://m.rozhlas.cz/zpravy/spolecnost/_zprava/947023>.

TOŠNER, Jiří; SOZANSKÁ, Olga. *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, 149 s. ISBN 80-717-8514-8.

VÁGNEROVÁ, Marie, et al. *Psychologie handicapu*. Praha : Karolinum, 2000. 230 s.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I. : Dětství a dospívání*. Praha : Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2008. 872 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

VALIŠOVÁ, Alena; KASÍKOVÁ, Hana, et al. *Pedagogika pro učitele*. Praha : Grada Publishing, 2007. 404 s. ISBN 978-80-247-1734-0.

VAŠUTOVÁ, Maria. *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání*. Ostrava : Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2005. 280 s. ISBN 80-7042-691-8.

VODÁČKOVÁ, Daniela, et al. *Krizová intervence*. Praha : Portál, 2002. 544 s. ISBN 80-7178-696-9.

ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 128 s. ISBN 978-808-6429-366.

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), v platném znění.

Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, v platném znění.

ŽATECKÁ, Eva. *Postavení a úkoly Probační a mediační služby*. Ostrava: Key Publishing, 2007, 136 s. ISBN 978-808-7071-557.

Internetové stránky

<http://www.ey2010.cz/>

<http://www.financninoviny.cz/>

<http://www.lata.cz/>

<http://www.mpsv.cz/cs/>

<http://m.rozhlas.cz/portal/portal/>

<http://www.mvcr.cz/>

<http://www.nicm.cz/>

<http://ona.idnes.cz/>

<http://www.os-semiramis.cz/>

<https://www.pmscr.cz/>

<http://slovník-cizích-slov.abz.cz/>

<http://www.spj.cz/>

<http://www.sviportal.cz/>

PŘÍLOHY

1. Ludmila (*1992) - přípravné řízení, mediace

Dle Usnesení Policie ČR bylo zahájeno trestní stíhání mladistvé Ludmily v červnu 2009 pro provinění krádeže podle § 247 odst. 1 písm. a) tr. zákona. Krádeže se měla Ludmila dopustit v lednu 2009 tím, že odcizila v Kulturním domě ve městě M. při maturitním plese ve velkém sále ze stolu dvě volně odložené dámské kabelky s finanční hotovostí, mobilními telefony a doklady, čímž způsobila poškozené K.N. a poškozené V.Š. škodu ve celkové výši 1000 Kč.

V červenci 2009 se na základě předchozí telefonické domluvy uskutečnilo první osobní jednání v rámci přípravného řízení s mladistvou klientkou za přítomnosti její matky. Klientka byla seznámena s činností PMS ČR s důrazem na přípravné řízení a s možností řešení následků trestního stíhání. Mladistvá projevila zájem o spolupráci na základě doporučení Policie ČR.

Ludmila žije společně s matkou. Rodiče jsou od září 2008 rozvedeni (dcera ani matka si nepřejí celou záležitost řešit za přítomnosti otce). Klientka je studentkou gymnázia. Ze sdělení matky a z telefonického rozhovoru s třídní učitelkou vyplynulo, že klientka je vzornou, bezproblémovou studentkou, podílející se na psaní školních novin. Nevykazuje a nikdy nevykazovala neomluvené hodiny. O studium projevuje zájem.

Ke spáchání trestné činnosti Ludmila sdělila, že se vše mělo odehrát na plese v kulturním domě, kde byla společně se svým přítelem a jeho kamarády. Přítel přibližně v půlnoci odešel domů a klientka na plese ještě zůstala. Odešla tancovat a odložila svou kabelku na stůl. Když se pro ni vrátila, nebyla tam. Měla v ní polovinu své finanční hotovosti a nový mobilní telefon, vše jí bylo odcizeno. Druhou polovinu hotovosti měla u sebe v šatech. Tu použila k nákupu alkoholu, chtěla se opít, neboť měla strach říci o ztraceném telefonu matce. Poté si již nic nepamatuje, až probuzení druhý den doma. Poté objevila v igelitové tašce, ve které měla s sebou boty na přezutí, dva cizí mobilní telefony. Chtěla je vrátit původním majitelům, ale nepodařilo se ji telefony přes PIN kód odemknout. Poté se ptala kamaráda, zda někomu telefony nechybí, ale nikoho neobjevila. Jeden z telefonů začala používat, aby matka nezískala podezření, že ztratila svůj nový mobilní telefon. SIM kartu z nalezeného telefonu vyhodila. O tom, že telefony jsou kradené, se dozvěděla až od PČR. O ostatních věcech z odcizených kabelek poškozených neví.

K řešení následků svého činu klientka uvedla, že má zájem o finanční náhradu škody, která by měla činit cca 2 tis. Kč a o osobní omluvu poškozeným (2 ženy). S finanční náhradou škody Ludmile vypomůže matka, přičemž dcera přislíbila vrátit matce peníze z výdělku z budoucí brigády.

Mladistvá s matkou byly seznámeny s dalším průběhem trestního řízení, dále se skutečností, že budou pozvány k jednání také obě poškozené a bylo domluveno, že budou telefonicky kontaktovány ohledně dalšího jednání. Klientka se pokusí napsat návrh na PZTS (podmíněné zastavení trestního stíhání) a koncept omluvného dopisu pro poškozené.

V srpnu 2009 se dle předchozí telefonické domluvy dostavila do kanceláře PMS mladistvá klientka Ludmila spolu s matkou k dalšímu osobnímu jednání – Ludmila přinesla vyhotovené omluvné dopisy, dále svůj návrh na podmíněné zastavení trestního stíhání a pochvaly a osvědčení ze školy.

V průběhu jednání byla s Ludmilou diskutována úhrada způsobené škody. Ludmila uvedla, že původní cena odcizených mobilů byla cca 6 000 Kč (dle znalce 4 800 Kč). Částka za ostatní ztracené věci činí cca 2 000 Kč. Ludmila nadále trvá na tom, že by ráda způsobenou škodu uhradila, a to jednorázově poštovní poukázkou na adresy poškozených.

Omluvný dopis Ludmily pro poškozené

Vážená paní

Chtěla bych se Vám těmito pár řádky z celého srdce omluvit za mé jednání, kterého jsem se měla dopustit na plese dne v kulturní domě Vím, že slova tak závažnou nastalou situaci nespraví, ale dejte mi šanci mě skrze tento omluvný dopis alespoň trochu poznat.

I když si nejsem svého chování, které Vám způsobilo škodu v celkové hodnotě 1000 Kč, vědoma, jelikož jsem byla ve velmi podnapilém stavu, chci vzniklou škodu uhradit.

Z vlastní zkušenosti vím, jak nepříjemná to situace je, když jste okradena. Na tomto plese jsem zažila totéž. A jelikož ke své matce, kterou nade vše miluji, mám úctu a respekt, neměla jsem odvahu jí říci, že mi z mé neopatrnosti ukradli kabelku se vším, co jsem v ní měla. Abych sebrala alespoň trochu odvahy, šla jsem se opít. Já chápu, že tato skutečnost mě neobhajuje, jen bych si z hloubi duše přála, abyste mě po této stránce pochopila.

Nedokážu tvrdit, že jsem to neudělala. Já sama to nevím a neznám nic horšího než váhání, zda osoba, která celý život vedla tak ukázkový život, dívka, která měla vždy výborné studijní výsledky či člověk, který ostatním pokaždé bez řeči pomohl, aniž by čekal něco víc než jen spokojený výraz na tváři, by dokázal po 17-ti letech najednou krást.

Vždy jsem se řídila mottem: „Největší zklamání, jaké můžeš okusit, je zklamání v sobě samém“. Pevně jsem doufala, že obsah těchto slov pro mě bude motivací a ne realitou. Chápu, že chybovat je lidské, ale také se říká, že odpouštět je božské. Tímto dopisem Vás nežádám o odpuštění, nýbrž o pochopení.

Mediace

Na konci srpna se uskutečnilo společné setkání Ludmily a jedné z poškozených (druhá poškozená setkání odmítla). V rámci jednání se Ludmila omluvila za své jednání a vysvětlila, proč k němu došlo. Dále byl potvrzen návrh ve věci náhrady škody. Poškozená omluvu přijala a ohledně náhrady škody bylo domluveno, že částka bude zaslána formou poštovní poukázky na adresu poškozené. Poškozená nevznesla žádné jiné nároky a uvedla, že považuje celou věc za vyřízenou. Dále bylo sjednáno, že průběh setkání bude sepsán do Zprávy o výsledku mediaci, se kterou budou obě strany seznámeny.

Mediace podle vyjádření obou zúčastněných stran splnila jejich očekávání. I probační úřednice hodnotila průběh mediaci kladně – mediace splnila svůj účel: došlo k urovnání sporu a navíc se podařilo naplnit i výchovný účel mediaci pro mladistvou pachatelku.

Vzhledem k aktivní spolupráci klientky v průběhu celého přípravného řízení, s ohledem na projevení lítosti nad svým jednáním i s přihlédnutím k dohodě s poškozenou o úhradě způsobené škody, která byla následně uhrazena, navrhla probační pracovnice, aby státní zástupce rozhodl o podmíněném zastavení trestního stíhání se stanovenou zkušební dobou při dolní hranici stanovené trestním řádem. Obviněná i poškozená s tímto postupem souhlasily.

2. Martin (*1992)- náhrada vazby dohledem

V březnu 2009 bylo Policií ČR zahájeno trestní stíhání mladistvého Martina pro provinění obecného ohrožení dle § 179 odst. 1, odst. 3 písm. a) trestního zákona, nedokončené, ukončené ve stádiu přípravy a dále pro provinění porušování autorského práva podle § 152 odst. 1 trestního zákona.

Mladistvý minimálně od září 2008 do doby jeho zadržení (březen 2009) na základě inspirace z mediálně známých vražedných útoků proti studentům na různých středních školách především v USA, Finsku a SRN, jednal v úmyslu obdobný útok sám zrealizovat v prostorách budovy gymnázia a usmrtit tím co největší počet osob. Po provedeném útoku zamýšlel spáchat sebevraždu. Toto provinění je posuzováno jako tzv. zvlášť závažné provinění ve smyslu § 62 trestního zákona, s trestní sazbou dvanáct až patnáct let nebo výjimečným trestem. Mladistvý jednal proti zájmu společnosti na ochraně nejen lidského zdraví, ale i života a nepřímo cizího majetku, jejichž rozsáhlé poškození by v případě dokonání připravovaného činu mohl způsobit.

Druhého provinění se mladistvý dopustil tím, že ve svém osobním počítači, který byl Policií ČR zajištěn při domovní prohlídce, používal operační systém Microsoft Windows XP s vědomím, že ohledně této rozmnoženiny nedisponoval jakýmkoliv nabyvacím licenčním dokladem prokazujícím jeho vlastnické či jiné právo opravňující jej k jejímu užívání.

Martin byl z důvodů uvedených v § 67 písm. b) a c) tr. řádu vzat do vazby, kde strávil necelé dva měsíce. V květnu 2009 byla vazba mladistvého nahrazena výkonem dohledu probačního úředníka (v souladu s § 73 odst. 1 písm. c) tr. řádu).

Probační úředník zmapoval aktuální životní situaci mladistvého klienta a jeho rodiny. Martinovi bylo v době zadržení 17 let. Pochází z úplné rodiny. Žije ve společné domácnosti s rodiči a starším bratrem. Otec mladistvého se jako OSVČ zabývá elektroinstalacemi, matka provozuje rovněž jako OSVČ kadeřnictví v místě bydliště. Bratr je studentem vysoké školy.

Martin je studentem gymnázia. Aktuálně navštěvuje pátý ročník šestiletého gymnázia. Ze zprávy školy vyplývá, že patří k průměrným žákům (studijní průměr kolem 2,5). Absence je minimální, neomluvené hodiny nemá. V třídním kolektivu nemá vůdčí postavení ani z něho není vyřazen. Vyučující respektuje, chování ke spolužákům je bez problémů. Během studia mu nebyla udělena žádná výchovná opatření. Rodiče se školou spolupracují, pravidelně se informují o chování a prospěchu syna. Mezi své zájmy řadí Martin zábavní pyrotechniku, práci na PC, fotografování a cykloturistiku. Poměrně velkým dílem se rovněž zapojuje do chodu domácnosti – úklid, práce na zahradě apod. Užívání návykových látek neguje.

Rodina obývá nadstandardně zařízený rodinný dům, kde je dostatečný prostor pro osobní teritoria jednotlivých členů domácnosti. Chod domácnosti zajišťuje převážně matka, která v rámci bydliště vykonává svou živnostenskou činnost. Kvalita rodičovského dohledu se jeví jako dostatečná. Míra informovanosti rodičů o tom, co klient dělá ve volném čase, s jakými kamarády se stýká, kde se zdržuje, když není doma, kdy se vrací domů, je přiměřená věku mladistvého.

Martin od počátku spolupracoval s probačním úředníkem velmi spolehlivě a aktivně. V rámci dohledu byl klient schopen sebekritického náhledu na důsledky svého jednání, a to i v širších souvislostech. Uvědomoval si závažnost i bezprostřední dopad tohoto jednání na svůj život a život nejbližšího okolí. Po celou dobu spolupráce deklaroval, že nechtěl nikomu ublížit a že svého jednání velmi lituje. Při opakovaných rozhovorech s probačním úředníkem u něho nebyl zaznamenán negativní vztah ke spolužákům nebo kantorům. Probační úředník identifikoval jako jednu z možných příčin jednání mladistvého roli staršího Martina bratra, který byl v minulosti premiantem na též gymnázium. Nastavil tak v rodině „vysokou laťku“, kterou Martin nemohl dosáhnout. Vědom si toho, zažíval pocity méněcennosti, podceňoval se. Probační úředník navrhl, aby se Martin zapojil do programu sociálního výcviku, kde by pod odborným dohledem pracoval na posílení těch schopností a

dovedností, které by měly přispívat k jeho lepší integraci do společnosti. Martin program řádně absolvoval.

V průběhu setkání s probačním úředníkem vyplynulo, že Martin pociťuje silnou potřebu omluvit se spolužákům, stejně chtěl postupovat i u učitelského sboru. Na nápravě narušených vztahů s poškozenými se chtěl aktivně podílet. Výsledkem by podle klienta měla být i možnost nadále na škole studovat.

Probační úředník připravil a zrealizoval společné setkání mezi obviněným a poškozenou komunitou za účelem urovnání narušených vztahů. Při přípravě mediace zjistil, že zástupci poškozené školy pociťují jednoznačnou potřebu vysvětlení celé situace od mladistvého. Hovořili o přetrvávajících negativních pocitech strachu a ohrožení, které byly rozšířené po celé škole. V červnu 2009 (tedy tři měsíce po zadržení mladistvého) došlo na půdě gymnázia k mediačnímu setkání mezi Martinem, jeho rodiči, kurátorkou pro děti a mládež a zástupci školy. Cílem schůzky bylo společně mluvit o vzniklé konfliktní situaci, sdělit své pocity, názory a potřeby. Výsledkem mediace byla dohoda o provedení společensky prospěšné činnosti ve prospěch gymnázia, jakož i příslib dalšího studia mladistvého na této škole a podpora jeho osoby. Martin se dále o své vlastní vůli omluvil svým spolužákům a všem zaměstnancům školy. Omluva byla přijata, všechny učiněné kroky k nápravě narušených vztahů byly zúčastněnými hodnoceny jako přínosné.

Usnesením Krajského zastupitelství byla Martinovi na konci června 2009 uložena výchovná povinnost vykonat bezplatně ve svém volném čase společensky prospěšnou činnost v rozsahu 40 hodin, a to ve prospěch poškozené komunity. Tuto výchovnou povinnost klient splnil ke konci srpna 2009. Svěřené činnosti vykonal spolehlivě a bez problémů.

Probační úředník (vědom si toho, že jde o mimořádně výjimečný případ) došel na základě zkušeností ze spolupráce s mladistvým k závěru, že již samotný průběh trestního řízení účinně přispěl k tomu, aby se mladistvý nadále zdržel páčání jakýchkoli protiprávních činů a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji. Navzdory závažnosti spáchaného provinění doporučil soudu zvolit s ohledem na přístup a osobnost mladistvého spíše podmíněné odsouzení, případně podmíněné odsouzení s dohledem.

Krajský soud odsoudil mladistvého v říjnu 2009 k úhrnnému trestnímu opatření odnětí svobody v trvání 14 měsíců. Výkon tohoto opatření podmíněně odložil na zkušební dobu dvou let a současně nad mladistvým stanovil dohled. Dále soud uložil trestní opatření propadnutí věci., Podle § 228 odst. 1 tr. řádu je mladistvý povinen nahradit škodu ve výši 7 081 Kč poškozené společnosti Microsoft.

3. David (*1990)

V lednu 2006 pomocí shodného klíče, který David odcizil spolužákovi, vnikl společně se spolupachatelem do bytu v sedmém patře ve městě M., odkud odcizili matce spolužáka částku ve výši 5 000 Kč a 1 100 euro, vše v celkové hodnotě 38 000 Kč. Policií ČR bylo zahájeno trestní stíhání mladistvého Davida pro provinění porušování domovní svobody podle § 238 odst. 1 a 2 tr. zákona a dále pro provinění krádeže podle § 247 odst. 1 písm. b), odst. 2 tr. zák.

V září 2006 bylo soudem pro mládež Davidovi uloženo trestní opatření obecně prospěšných prací ve výměře 140 hodin a úhrada škody ve výši 38 000 Kč. PMS byla soudem vyzvána k výkonu probační činnosti – probační dohled nad výkonem obecně prospěšných prací (dále jen „OPP“).

Zpočátku se spolupráci mezi klientem a probační službou nedařilo navázat. V únoru 2007 byla klientovi zaslána pozvánka k projednání výkonu trestního opatření, na kterou nereagoval. Po opakovaných výzvách se klient dostavil do kanceláře probační pracovnice až v květnu 2007. Podle jeho chování ale probační úřednice usoudila, že David je pod vlivem návykových látek, proto ke konzultaci nedošlo a byl domluven nový termín osobní konzultace. V nově domluveném termínu se klient nedostavil.

Další osobní konzultace se uskutečnila až v červenci 2007. Probační úřednice zjistila, že klient nemá osobní doklady, prý je před několika dny ztratil. Má ukončené základní vzdělání, studium na učilišti nedokončil. V evidenci úřadu práce není, dnes se prý půjde zaevidovat. Bydlí s matkou, která dle jeho slov napsala poškozené dopis. Náhradu nákladů trestního řízení, ani náhradu škody dosud neřešil. Škodu by chtěl hradit měsíčními splátkami ve výši 500 Kč počínaje následujícím měsícem. Měl by nastoupit ke strýci na brigádu. Dohodnuto, že doklady o úhradě škody bude předkládat probační úřednici. Dále bylo domluveno místo výkonu OPP – Technické služby ve městě M.

V listopadu 2007 byl David vzat do vazby pro jiný trestný čin, který měl spáchat v únoru 2006. David v prostoru před ZŠ ve městě M., po předchozí slovní rozepři, fyzicky napadl poškozeného, a to tím způsobem, že mu ve dvou případech bezdůvodně nastříkal obraný sprej do obličeje, přičemž vždy zasáhl i oči poškozeného a následně se pokusil ho napadnout kopem nohou od oblasti břicha. Poté s nožem v ruce verbálně napadl další poškozenou, vyhrožoval ji zabitím a nadával vulgárními výrazy. Poškozená měla obavu o svůj život a zdraví. Policie ČR zahájila trestní stíhání mladistvého Davida pro provinění výtržnictví podle § 202 odst. 1 tr. zák. a pro provinění násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci dle § 197 a) odst. 1 tr. zák.

V lednu 2008 získala probační úřednice informaci, že David byl z vazby propuštěn, proto jej písemně vyzvala, aby se dostavil k osobní konzultaci za účelem projednání další realizace výkonu trestního opatření OPP. Na tuto výzvu, ani na několik dalších výzev David nereagoval. V březnu 2008 proto probační úřednice zaslala Davidovi dopis, ve kterém jej vyzvala k nástupu výkonu trestního opatření OPP a k osobní konzultaci do střediska PMS. David byl informován, že pokud nebude neprodleně pokračovat ve výkonu OPP, PMS podá soudu návrh na přeměnu nevykonaného trestního opatření OPP na trestní opatření odnětí svobody (v případě Davida by se jednalo o 70 dnů odnětí svobody). Po této výzvě se David dostavil k osobní konzultaci. Při rozhovoru odpovídal spíše neochotně, odmítal vysvětlit, proč nenastoupil k výkonu OPP u Technických služeb. Nakonec bylo domluveno, že David začne pracovat u Technických služeb hned následující pracovní den.

Probační pracovnice zjistila, že ke konci dubna David odpracoval na domluveném místě 42 hodin. V polovině května bylo odpracováno již 56 hodin, od té doby byla ovšem jak spolupráce s PMS, tak i výkon OPP opět přerušen.

V květnu 2008 vydal soud pro mládež nový rozsudek, kterým se zrušuje předchozí výrok o trestním opatření (ze září 2006). David byl odsouzen k souhrnnému trestnímu opatření OPP ve výměře 180 hodin. OPP u předchozího trestního opatření odpracoval pouze ve výši 70 hodin, proto byl výkon trestu OPP u Technických služeb ukončen. Dosud odpracované hodiny se ale započítávají do nově uloženého souhrnného trestního opatření.

V listopadu 2008 byl David vyzván probační úřednicí, aby se dostavil k osobní konzultaci na středisko PMS. K setkání došlo opět až po několika písemných a telefonických výzvách ze strany PMS. Během konzultace bylo dohodnuto místo výkonu OPP. David v únoru 2009 začal znovu pracovat v Technických službách, do konce února odpracoval 21 hodin, poté tam přestal docházet. Probační úřednice Davida opakovaně písemně vyzývala k tomu, aby se dostavil na určené místo výkonu trestního opatření a OPP začal vykonávat, v opačném případě bude nucena podat návrh na přeměnu zbytku nevykonaných hodin na trestní opatření odnětí svobody.

Na písemné výzvy David nikterak nereagoval, v říjnu 2009 tedy probační úřednice zaslala soudu pro mládež návrh na přeměnu zbytku trestního opatření, uloženého mladistvému Davidovi rozsudkem z května 2008, ve výměře 89 hodin, na trestní opatření odnětí svobody. Svůj návrh odůvodnila tím, že její klient se výkonu uloženého trestního opatření OPP bez vážných důvodů vyhýbá a na výzvy k výkonu uloženého trestního opatření nereaguje.

Soud vydal v prosinci 2009 usnesení, kterým bylo trestní opatření OPP ve výměře 89 hodin přeměněno na trest odnětí svobody v trvání 45 dnů. Pro výkon trestního opatření byl David zařazen do věznice s dozorem.

4. Dominik (*1988)- podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody s dohledem se stanovenou zkušební dobou 1 rok

Rozsudkem soudu z ledna 2007 byl Dominik odsouzen k odnětí svobody v trvání 17 měsíců a 6 týdnů pro: 1) provinění loupeže podle § 234 odst. 1 tr. zák., 2) pokus o provinění krádeže podle § 247 odst. 1 písm. b), e) tr. zák. Dominik byl zařazen do věznice pro mladistvé.

V únoru 2006 Dominik ve vchodu domu ve městě M. za vzájemné součinnosti s dosud neustanoveným pachatelem napadl poškozeného P.C. (roč. 1938), tak, že mu sevřel ruce objetím zezadu, čímž jej zbavil berlí, zapal mu ústa, čehož využil druhý pachatel, který poškozeného prohledal a odcizil mu z náprsní kapsy finanční hotovost ve výši 3 000 Kč a krabičku cigaret. Poté oba pachatelé z místa činu utekli.

V březnu 2006 se Dominik spolu s druhým pachatelem za vzájemné součinnosti pomocí páčidla pokusili vniknout do prodejny majitelky H.K. Aniž by vnikli dovnitř, byli přistiženi hlídkou Policie ČR, přičemž poškozením vstupních dveří v oblasti zámku způsobili poškozené škodu ve výši 1 200 Kč.

Již v minulosti byl Dominik uznán vinným pro provinění krádeže a bylo mu uloženo trestní opatření odnětí svobody v trvání 6 týdnů (rozsudek z října 2004). Tehdy Dominik s druhým nezletilým spolupachatelem po přelezení drátěného oplocení vnikl do zahradní kůlny neoznačeného pozemku sousedícího s farou, odkud odcizil 2 jízdní horská kola v celkové hodnotě 3 700 Kč.

V dubnu 2007 byl Dominik z výkonu trestního opatření v trvání 17 měsíců a 6 týdnů **podmíněně propuštěn**. Mladistvému byla stanovena zkušební doba v trvání 1 roku, a zároveň byl nad mladistvým vysloven dohled a ve zkušební době mu byla uložena povinnost podrobit se programu Šance (pozn. Projekt realizovaný PMS ČR, SPJ, o.s. a dalšími subjekty v letech 2005 – 2008 v severozápadních a středních Čechách; reintegrační program, jehož cílem bylo především nabídnout pomoc osobám propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody při hledání pracovní uplatnění, a to v souladu s jejich předpoklady a možnostmi na trhu práce v daných regionech; v rámci programu byl využíván mentoring – mentor měl pomáhat klientovi řešit problémy s příp. zadlužeností, poskytovat mu poradenství a v neposlední řadě poskytovat mu sociální oporu).

Ze zprávy Vězeňské služby vyplynulo, že Dominik byl od března 2006 do září 2006 ve výkonu vazby, která probíhala ve Vazební věznici ve městě L. Zde měl problémy s dodržováním pravidel a řádu vazební věznice. Nařízení a příkazy plnil pouze pod přímým dohledem, při jednání s pracovníky vězeňské služby vystupoval arogantně, jeho chování bylo hodnoceno jako drzé. Vztah v societě obviněných nenarušoval, spory nevyhledával a konflikty nevyvolával. Udržoval písemný kontakt s rodiči, kteří jej i navštěvovali. Byl 1x kázeňsky trestán.

V říjnu 2006 byl mladistvý odsouzený přemístěn k výkonu uloženého trestního opatření odnětí svobody do věznice V. Dominik byl zařazen do stálého kolektivu mezi ostatní mladistvé odsouzené. Od ledna 2007 se Dominik v rámci vzdělávacích aktivit účastnil kurzu stavební výroba (Školské vzdělávací středisko – obor stavební výroba), kde dosahuje průměrných výsledků. Zvolený program zacházení mladistvý odsouzený plnil v oblasti pracovních aktivit formou sebeobslužných činností a úklidem společných prostor na ubytovně. Individuální poradenství s odbornými zaměstnanci, které má stanoveno ve speciálně výchovné aktivitě nevyužil. V zájmových aktivitách upřednostňuje sportovní činnosti, zejména stolní tenis. Během pobytu ve věznici udržoval korespondenci s rodiči, kteří jej pravidelně navštěvovali. S dodržováním pořádku a kázně neměl problémy. K vychovatelům a zaměstnancům vězeňské služby se choval slušně a ochotně. Za dobu výkonu trestního opatření nebyl kázeňsky odměněn, ani trestán.

Přestože se probační úřednice pokoušela navázat spolupráci s klientem od května 2007, k prvnímu osobnímu setkání došlo až v září 2007. Do té doby Dominik na zasílané pozvánky ke konzultaci nereagoval. Na osobní konzultaci do střediska PMS se dostavil až poté, co byl probační

úředníci upozorněn, že pokud se v termínu uvedeném na pozvánce nedostaví, bude příslušný soud neprodleně informován o neplnění podmínek výkonu dohledu ze strany klienta.

Při osobní konzultaci se probační úřednice zaměřila na zjištění aktuální životní situace svého klienta. V době po propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody žije Dominik s rodiči na adrese trvalého bydliště. Má 4 sourozence. Dominik má zájem odstěhovat se do Německa za svou přítelkyni, která tam žije a pracuje. Je rozhodnut si zde rovněž najít zaměstnání. Dominik chtěl odejít do Německa co nejdříve, byl však informován o tom, že to ve zkušební době není možné.

Dominik má ukončené základní vzdělání a je přihlášen v evidenci Úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání. Před nástupem do výkonu trestního opatření odnětí svobody pracoval formou brigády jako natěrač v rozsahu 19 hodin týdně.

Jedna z konzultací byla vedena i na téma spolupráce s PMS. Klient nedokázal probační úřednici vysvětlit, z jakého důvodu se na předchozí konzultace nedostavoval. Dle jeho slov „se mu na konzultace docházet nechťelo“. Stejně tak nemá zatím zájem spolupracovat s mentorem v rámci programu Šance. Bylo domluveno, že příští konzultace se zúčastní i mentor, aby se s ním Dominik mohl seznámit.

Při dalších dvou uskutečněných konzultacích se probační úřednice snažila Dominika motivovat k pokračování v řádném životě bez konfliktů se zákonem. Probírala s ním jeho zkušenost s pobytem ve vězení. Klient sám hovořil o tom, že pobyt ve věznici, především ve vazební věznici, pro něj představuje odstrašující zkušenost a nechce, aby se opakovala.

V polovině října 2007 kontaktovala probační úřednici Dominikova přítelkyně a omluvila jej z osobní konzultace. Ona je hospitalizována v nemocnici po operačním zákroku a Dominik hlídá její děti, proto se nemůže dostavit na domluvenou konzultaci do střediska PMS. Další termín konzultace byl domluven na začátek listopadu. K této konzultaci opět nedošlo, tentokrát se telefonicky omluvil Dominik, důvodem jeho absence byla střevní viróza.

V říjnu obdržela probační služba další pověření k výkonu probační činnosti ve věci Dominika – klient byl v průběhu zkušební doby odsouzen k trestu OPP ve výměře 300 hodin za trestný čin řízení bez řidičského oprávnění.

V prosinci 2007 se Dominik dostavil na středisko PMS. Probační úřednice se v rámci rozhovoru soustředila na zjištění aktuální situace svého klienta. Dominik je stále hlášen na adrese trvalého bydliště u rodičů, ale v současné době žije u babičky. S rodiči má dlouhodobé konflikty. Má zájem si najít vlastní bydlení. Do Německa už odejít nechce, neboť se rozešel s přítelkyní, která tam žije. Důvodem rozchodu byla jeho nespokojenost ve vztahu se ženou výrazně starší; necítil se na roli „otce rodiny“, která od něj byla očekávána. Asi týden má novou přítelkyni, se kterou předtím udržoval paralelní milenecký poměr. Dále bylo domluveno, že trestní opatření OPP bude vykonávat na Obecní úřadě v obci S. Klient zatím neví, kde bude trávit Vánoce, slavit Silvestr bude v Praze s kamarády.

Na další osobní setkání s probační úřednicí se Dominik dostavil až v březnu 2008. Na domluvenou lednovou konzultaci nepřišel. Na následně zaslané písemné pozvánky nereagoval. Klient probační úřednici vysvětloval svoji neúčast na konzultacích tím, že mu zemřel nevlastní bratr, který bydlel v Jizerských horách, a on nějakou dobu pobýval tam. Z tohoto důvodu také nenastoupil k výkonu trestního opatření OPP. Probační úřednice Dominika upozornila na to, že neplní podmínky vyplývající z podmíněného propuštění a stanoveného dohledu, o této skutečnosti bude muset informovat soud ve zprávě o průběhu dohledu.

V dubnu 2008 se Dominik telefonicky omluvil, že se nemůže dostavit na středisko PMS z důvodu nemoci.

Probační úřednice ve „Zprávě probačního úředníka o průběhu dohledu pro soud“ za období od října 2007 do dubna 2008 popsala spolupráci s klientem následovně: „Klient v rámci zkušební

doby podmíněného propuštění s dohledem spolupracoval nepravdělně, často se z termínu jednání omlouval a na stanovené termíny zapomínal. Klient dále neprojevil zájem se účastnit programu Šance, který měl v rámci zkušební doby podmíněného propuštění s dohledem probačního úředníka absolvovat. Klient byl navíc v průběhu zkušební doby odsouzen za trestný čin řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění k trestu obecně prospěšných prací ve výměře 300 hodin.“ Z uvedených důvodů probační úřednice navrhl, aby soud rozhodl, že se ml. Dominik ve stanovené zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody NEOSVĚDČIL.

Stanovisko klienta ke zprávě PMS pro soud: „Jsem si všeho vědom a je mi to líto. Nejsem na vše psychicky připraven, mám doma problémy s rodiči, nemám kde být a jsem ze všeho psychicky vyřízen, a proto vás žádám o mírný trest. Moc děkuji za pochopení.“

Ze sdělení soudu zaslaného PMS na konci dubna 2008 vyplynulo, že Dominikův případ posoudil odlišně a „na odsouzeného hledí, jakoby se OSVĚDČIL podle § 64 odst. 3 tr. zákona“.

5. Artur (*1996)- dohled probačního úředníka nad dítětem mladším 15 let

Podle rozsudku soudu z listopadu 2006 se nezl. Artur dopustil činu jinak trestného, když společně s dalšími nezletilými přelezl dvoumetrový plot a odcizil kovové součástky v hodnotě nedosahující 25 000 Kč z oploceného prostranství. Po činu byli zadrženi. Arturovo jednání nese znaky trestného činu krádeže. Policejní orgán trestní stíhání nezletilého odložil pro nedostatek věku. Artur se k trestnému činu doznal. Uvedl, že ho zlákala možnost výdělku peněz za prodej hliníku. Dle sdělení pracovníce OSPOD probíhá řízení o nařízení ústavní výchovy, neboť Artur utíká z internátní školy a matka výchovu syna nezvládá. V Arturově případě byl stanoven **dohled probačního úředníka nad nezletilým**.

Od dubna 2007 probační úřednice zkoušela opakovaně navázat spolupráci s nezletilým klientem a jeho zákonným zástupcem. Ve zprávě pro soud z června 2007 uvádí, že se dosud nepodařilo navázat osobní kontakt mezi PMS a nezl. Arturem a jeho zákonným zástupcem. První pozvánka ke konzultaci se vrátila s tím, že adresát je na uvedené adrese neznámý. Probační úřednice učinila dotaz do registru Centrální evidence obyvatel. O spolupráci byla požádána kurátorka pro mládež, od které bylo zjištěno, že rodina nezletilého aktuálně žije na ubytovně v obci B.

Ze zprávy OSPOD z června 2007 vyplynulo, že Artur se narodil z manželství matky A.B. a otce P.B. Z tohoto manželství se narodilo celkem 9 dětí, přičemž Artur je nejmladším dítětem. V roce 2000 otec dětí zemřel, péči o nezletilé děti tak zajišťovala pouze matka. V současné době jsou ze všech dětí nezletilé pouze tři, kromě Artura je to jeho sestra K. a bratr P., který je chovancem Dětského domova se školou ve městě L. Spisovou dokumentaci nezl. Artura vede oddělení sociální prevence od roku 2006 v souvislosti s protiprávní činností – krádeže dle § 247 tr. zák. Za tento skutek bylo Arturovi uloženo soudem pro mládež opatření ve formě nařízení dohledu probačního úředníka. Arturem se OSPOD zabývalo rovněž pro jeho neomluvenou absenci ve škole. Matka žije se svým druhem panem L.L. a nezl. Arturem na ubytovně. V současné době se u matky zdržuje také její sedmnáctiletá dcera se svým dítětem. Artur navštěvuje ZŠ praktickou. V novém školním roce bude navštěvovat šestý ročník. Matka zvažuje synův přestup na jinou školu. Artur není klientem Pedagogicko-psychologické poradny, ani Dětské psychiatrické ambulance. Nezletilý byl však krátce klientem SVP ve městě M.; Artur ale ze zařízení utíkal, nebyl schopen se na prostředí a pravidla zařízení adaptovat. Matka zrušila pobyt z důvodu stesku po synovi.

Probační úřednice požádala o součinnost Středisko výchovné péče. Podle zprávy etopeda bylo zjištěno, že Artur byl přijat do péče SVP v dubnu 2006 na doporučení OSPOD pro opakované útoky z internátní školy. V rámci ambulantní péče bylo provedeno vstupní etopedické vyšetření, během kterého byl Artur spíše tišší až zakřiknutý, ale vstřícný. Vyšetřením byly diagnostikovány poruchy chování na bázi smíšené etiologie – nepodnětné rodinné prostředí, absence otce v rodině, absence pozitivního rodičovského vzoru, nedůsledné vedení ze strany matky, sociální nezralost, nedostatek sebekontroly. Byl vypracován individuální výchovný plán a doporučení rodičům. V rámci individuálního výchovného plánu byl s matkou projednán výchovný přístup, který by mohl přinést pozitivní výsledky. Byla doporučena důslednost – konkrétně stanovovat pravidla a dbát na jejich dodržování. Zavést pevný režim. Dále posilovat u Artura znalost a používání společenských norem. Posilovat sociální dovednosti. Nezbytné je též dohlížet na školní přípravu, úzce spolupracovat se školou, aktivně se podílet na řešení případných potíží. V neposlední řadě přiměřeně zaměstnávat Artura v domácích činnostech, za odvedenou práci jej pochválit či jinak odměnit. Stanovit konkrétní činnost, kterou bude mít na starost. Takto posilovat u Artura zodpovědnost.

Artur nastoupil v květnu 2006 na 8 týdenní diagnosticko-terapeutický pobyt v internátní části SVP, se kterým matka souhlasila. Pro opakované útoky byl však pobyt předčasně ukončen. Z tohoto důvodu byla ukončena i ambulantní péče SVP a matce bylo doporučeno řešit situaci ústavní výchovou.

Probační úřednice požádala rovněž o vyjádření třídní učitelky k Arturově chování ve škole a jeho vztahu ke školní práci. Třídní učitelka popsala Arturovo chování při vyučování jako pasivní, po zadání úkolu pracuje velmi pomalým tempem a často se na zadání opakovaně ptá, mnohdy z důvodu nepozornosti. V hodinách vyrušuje. Arturovo chování o přestávkách vykazuje znaky agresivity vůči

spolužákům. Artur bere dětem věci, které si schovává nebo je ničí. Rovněž spolužáky fyzicky napadá. Autoritu učitele Artur spíše nerespektuje, příkazy a nařízení přijímá s výhradami. Chyby hledá mimo sebe, ale sebehodnocení má vysoké. K dospělým je drzý, často lže, za žádných okolností se k ničemu nepřiznává. Chování Artura bylo letos v prvním pololetí hodnoceno 2. stupněm (pro hrubé porušování kázně a ohrožování bezpečnosti ostatních dětí). Prospěch má chlapec podprůměrný. Matka zpočátku se školou spolupracovala. V současné době na vyzvání školy k návštěvě nereaguje.

Zpráva probační úřednice o průběhu dohledu pro soud z února 2008

K aktuálním rodinným poměrům klienta probační úřednice uvádí, že klient žije ve společné domácnosti s matkou (nezaměstnaná, v evidenci Úřadu práce), druhem matky (nezaměstnaný, v evidenci ÚP) a 2 sourozenci (bratr 15 let, sestra 17 let). Sestra má roční dceru, kterou chce do své péče svěřit matka klienta. Celkový měsíční příjem rodiny činí cca. 8 600 Kč. Všechny finanční prostředky jsou získávány z dávek sociální péče. Artur dříve bydlel na internátě ve městě T., kde také navštěvoval ZŠ praktickou. Klient uvedl, že občas z internátu utekl, protože nevyházal se spolužáky. Tvrdí také, že oni ho nabádali k páchání činnosti jinak trestné.

V současné době již Artur nebydlí na internátě, ale na ubytovně s celou rodinou. Matka požádala o přeřazení syna do školy ve městě M., přestup byl schválen. Ve škole Artura baví vlastivěda a přírodovědě. V matematice byl na konci školního roku hodnocen známkou nedostatečná.

Co se týče spolupráce s klientem s probační úřednicí, do dnešního dne nebyla navázána pravidelná spolupráce s nezletilým a jeho zákonným zástupcem. Od počátku realizace uloženého opatření probačního dohledu se uskutečnila pouze 1 osobní konzultace. Aktuálně nezletilý klient a jeho matka v rámci dohledu nespolupracují a na konzultace se nedostavují.

Probační dohled nadále probíhal, ale byl narušován častými omluvami či zapomináním na domluvené termíny konzultací. Probační úřednice se při práci s Arturem a jeho matkou soustředila především na zlepšení přístupu ke vzdělávání a na prevenci opakování dalšího protiprávního jednání. Od ledna 2009 byla spolupráce s Arturem a jeho matkou zcela přerušena a probační úřednici se nedařilo realizovat žádné osobní setkání.

Rozsudkem soudu z října 2009 byla nad Arturem nařízena ústavní výchova, kterou navrhl OSPOD a matka nezletilého. Jejich návrh byl odůvodněn takto: nezletilý opakovaně páchal trestnou činnost, absentuje ve škole, dosavadní výchovná opatření soudu pro mladistvé nepřinesla zlepšení jeho chování, matka výchovu nezvládá a sama se domáhá předmětného výchovného opatření. Z důvodu nařízené ústavní výchovy byl probační dohled ukončen.

Artur byl po dvouměsíčním pobytu v Dětském diagnostickém ústavu umístěn do Výchovného ústavu a dětského domova se školou.

6. Štěpán (*1991)- dohled probačního úředníka ve zkušební době

Rozsudkem soudu ze září 2006 byl Štěpán odsouzen k trestnímu opatření odnětí svobody podmíněně v trvání 6 měsíců odloženému na zkušební dobu 1 roku. Soudem bylo Štěpánovi dále uloženo výchovné opatření dohled probačního úředníka a také výchovná povinnost spočívající v pravidelných docházkách a spolupráci se Střediskem výchovné péče (podle § 18 odst. 1 písm. g) zák. č. 218/2003 Sb.). Štěpán spáchal jednak provinění výtržnictví podle § 202 odst. 1 tr. zák., jednak provinění ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1 tr. zák. V dubnu 2006 po předchozí slovní rozeprě nejprve Štěpánův spolupachatel opakovaně udeřil poškozeného do obličeje, poté jej povalil na zem, kde poškozeného ještě kopl. Když se poškozený zvedal, přistoupil k němu mladistvý Štěpán a udeřil ho hlavou do oblasti levého spánku, poškozený takto utrpěl proseknutí spánku a další poranění s dobou léčení do května 2006.

V listopadu 2006 proběhla první osobní konzultace s mladistvým Štěpánem a jeho matkou. Probační úřednice zjistila k osobě klienta, že má dokončené základní vzdělání; podával přihlášku na odborné učiliště, ale ke studiu nenastoupil, přestože byl přijat. V současné době je veden v evidenci Úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání. Zde mu byl nabízen devítiměsíční rekvalifikační kurz v oboru kuchař, Štěpán ale nabídku odmítl. Rád by si podal přihlášku na obor zedník a chtěl by získat výuční list. Ve volném čase se Štěpán věnuje basketbalu, fotbalu, hraje ping pong; chodí ven s kamarády; domů se Štěpán vrací nejpozději ve 21 hod. Basketbal by rád Štěpán hrál závodně. Probační úřednice navrhovala vstup do místního basketbalového klubu – klient tuto možnost zváží. Klient žije ve společné domácnosti s rodiči a sourozenci (sedmnáctiletá sestra a třiatřicetiletý bratr). Oba rodiče jsou vedeni v evidenci Úřadu práce. Vztahy mezi sourozenci hodnotí Štěpán jako dobré. Nejstarší bratr má již svou vlastní rodinu a žije v samostatné domácnosti.

Ke spáchané trestné činnosti Štěpán uvedl, že se provinění dopustil s kamarádem. Když šli okolo hřiště, vzali míč, který tam přepadl a „nechtěli ho vrátit“. Byla to prý legrace, ale poté majitelé míče začali nadávat a slovní potyčka přerostla ve rvačku. Štěpán se prý snažil fyzickému konfliktu zabránit. Svého činu Štěpán lituje a je přesvědčen, že se nic podobného opakovat nebude. Dle jeho slov „nemá zájem o další soud“. Se spolupachatelem se občas stýká; potkávají se, neboť bydlí nedaleko. Štěpán vyjádřil spokojenost nad opatřením, které mu bylo soudem uloženo. Klient projevuje zájem o spolupráci a udělá vše pro to, aby se tato situace již neopakovala.

Co se postojů rodičů k trestné činnosti syna týče, matka byla po události trestného činu vystrašená, obávala se, co bude dál. Domnívá se, že syn jednal pod vlivem kamarádů. Matka dále probační úřednici sdělila, že již navštívili SVP a dohodli se na intervalu návštěv 1x měsíčně.

Zpráva o klientovi ze Střediska výchovné péče z března 2007

Probační úřednice požádala o součinnost Středisko výchovné péče. Z písemné zprávy vyplynulo, že Štěpán byl do péče SVP přijat již v minulosti, a to v březnu 2004, na žádost rodičů pro školní problémy (nekázeň, nevhodné chování při vyučování, nerespektování autority, vzdor, drzé chování, lhaní, neplnění školních povinností). V rámci ambulantní péče bylo provedeno vstupní etopedické vyšetření, na které se klient dostavil s matkou. Vyšetřením byly diagnostikovány výchovné a školní problémy na bázi smíšené etiologie (nedůsledná výchova, nepravidelná příprava na vyučování, nedostatek sebekontroly, impulzivita, vliv závadové party, to vše umocněno pubescentním obdobím). Matce byla doporučena větší důslednost. Do denního režimu by měla zařadit pravidelnou přípravu na vyučování se zpětnou kontrolou ze strany rodičů. U Štěpána je třeba zmobilizovat volní vlastnosti k dokončení studia a vhodně jej motivovat pro školní práci vzhledem k následující snadnější volbě v profesní orientaci, možnosti budoucího uplatnění na trhu práce, lepšího výdělku apod. Dále je nutné vést Štěpána k sebekázi, sebekontrolě, posilovat znalost a používání společenských norem. O problematice chování otevřeně hovořit, rozebírat je a společně hledat možná řešení. Důležité je také ohlídat s kým se syn stýká, znát jeho kamarády, vědět, kam chodí ven a v jakém prostředí se pohybuje (je třeba diskrétní kontroly). Doporučeno také zapojit Štěpána do některé z volnočasových aktivit, nejlépe ve škole (využití školních kroužků), v Centru volného času, v Domě dětí a mládeže apod.

Po vstupním vyšetření následovaly nepravdivé návštěvy Štěpána a matky v SVP. Z důvodu nezájmu byla v listopadu 2005 pravidelná péče ukončena. V listopadu 2006 byla z rozhodnutí soudu péče obnovena. První konzultace v SVP proběhly až v únoru a březnu 2007 (z předchozích konzultací se klienti omluvili nebo nepřišli). Štěpán se dostavil se svou matkou, která uvedla, že její syn je momentálně klidný a bez větších problémů. Se Štěpánem byly probírány možnosti jeho pracovního uplatnění. Chlapec uvedl, že má zájem o studium na SOU, ale nemá snahu pro to něco udělat. Další konzultace je stanovena na květen 2007. Závěrem zprávy SVP bylo uvedeno: Vzhledem k nepravdivému docházení na konzultace a laxnímu přístupu ze strany rodičů se však naše péče nejeví jako příliš efektivní.

Zpráva o průběhu dohledu v období od října 2006 do května 2007

Co se týče spolupráce klienta s probačním úředníkem, probační úřednice soudu sdělila, že od počátku realizace uloženého opatření probačního dohledu se dosud uskutečnilo 6 osobních konzultací na středisku PMS. Klient a jeho zákonný zástupce byli řádně informováni o účelu dohledu a jeho podmínkách.

Klientovi byla kromě probačního dohledu uložena výchovná povinnost pravidelně se dostavovat do SVP. Klient spolupracoval se SVP již dříve (od března 2004). V současné době se do SVP klient se svým zák. zástupcem dostavují, ale ne příliš pravidelně, navíc nedodržují sjednané termíny. Od února 2007 se situace zlepšila.

Probační úřednice dále uvedla, že PMS navázala dobrou spolupráci s klientem a jeho zák. zástupcem. Dosud se uskutečnily pouze osobní konzultace ve středisku PMS, které byly zaměřeny na zjištění aktuální situace klienta, jeho rodinné situace, na motivaci klienta ke zvýšení kvalifikace a k nalezení vhodného pracovního uplatnění. Dohled probačního úředníka bude dále probíhat v intervalu 1x měsíčně. Z důvodu pracovního vytížení probační úřednice se bude jednat převážně o konzultace ve středisku PMS. Návštěva Štěpána v místě jeho bydliště je plánována do konce roku.

Zpráva o průběhu dohledu v období od června 2007 do října 2007

Aktuální situace se u klienta od poslední podané zprávy nezměnila. Štěpán chtěl podat přihlášku na odborné učiliště do oboru zedník. Přihlášku ke studiu podal pozdě, a proto nebyl ke studiu přijat. Klient je stále evidován jako uchazeč o zaměstnání na Úřadu práce.

Co se průběhu dohledu týče, od počátku realizace dohledu probačního úředníka se uskutečnilo 9 osobních konzultací ve středisku PMS. Na sjednané termíny se klient dostavoval řádně, případně se včas omlouval. Dohled probíhal ve středisku PMS v intervalech 1x měsíčně. Jednotlivé konzultace byly zaměřeny na zjištění aktuální situace klienta a zejména na motivaci dokončit si vzdělání a najít řádné zaměstnání.

K plnění povinností ve zkušební době probační úřednice uvedla: Klientovi byla uložena povinnost uhradit škodu způsobenou trestnou činností. Škodu, kterou klient svým proviněním poškozenému způsobil, uhradil (doklady o této skutečnosti jsou přílohou této zprávy). Klientovi byla také uložena výchovná povinnost pravidelně se dostavovat do SVP. Klient se svou matkou se do SVP dostavují; poslední konzultace proběhla v září 2007.

Na základě výše popsané spolupráce, tj. snaha o plnění podmínek v soudem stanovené zkušební době, probační úřednice navrhl, aby soud rozhodl, že se Štěpán ve stanovené zkušební době podmíněného upuštění od uložení trestního opatření s dohledem probačního úředníka OSVĚDČIL. Soud v lednu 2008 rozhodl v souladu s návrhem PMS.

7. Petr (*1995)

V září 2010 bylo Policií ČR zahájeno trestní stíhání mladistvého Petra. S kamarádem, také mladistvým, byli obviněni z poškození cizí věci podle § 228 odst. 1 a odst. 2 tr. zákoníku spáchaného ve spolupachatelství podle § 23 tr. zákoníku. Provinění se měli obvinění dopustit tím, že v areálu SŠ postříkali sprejovou barvou vrata garáže školy včetně betonové plochy před nimi a zadní vjezdovou bránu do areálu. Výše škody byla odhadnuta na cca 10 000 Kč.

Do Petrova případu vstoupil probační úředník již během přípravného řízení a pozval mladistvého obviněného k osobní konzultaci do střediska PMS. Probační úředník se zaměřil na zjištění Petrova postoje k události trestného činu. Petr popsal své jednání ve shodě s usnesením o zahájení trestního stíhání. Dle jeho tvrzení se jednalo o momentální situační vliv party. Klient svého činu lituje a chce se podílet na urovnání vzniklého následku a souhlasí s případným uložením výchovné povinnosti již v rámci přípravného řízení. Petr se rozhodně chce podílet na úhradě způsobené škody.

K aktuální situaci klienta bylo zjištěno, že Petr žije na uvedené adrese se svou matkou a třemi sourozenci. Matka pracuje jako ošetřovatelka v domově pro seniory. Vzájemné vztahy hodnotí Petr jako dobré. Vlastní otec pracuje jako řidič autobusu a s Petrem jsou v pravidelném kontaktu.

Petr studuje prvním rokem na odborném učilišti, obor lakýrník. Školní výsledky má klient dobré, bez kázeňských problémů. Ve volném čase hraje hokejbal, malou kopanou a věnuje se cyklistice. Kouří kolem 4 cigaret denně, konzumaci alkoholu a jiných návykových látek neguje.

Probační úředník podal po předchozím projednání s klientem návrh na uložení výchovného opatření k okresnímu soudu. Probační úředník navrhl ve věci mladistvého obviněného výchovnou povinnost, aby Petr vykonal bezplatně ve svém volném čase 20 hodin společensky prospěšné činnosti spočívající v drobné údržbě a drobných pomocných pracích, a to ve prospěch Oblastního spolku Českého červeného kříže. Mladistvý souhlasí. Probační úředník dále soud informoval, že mladistvý se v průběhu trestního stíhání aktivně podílí na odčinění vzniklé újmy a obnovení narušených vztahů. Dobrovolně se zavázal, že odpracuje celkem 20 hodin společensky prospěšné činnosti.

Soud vydal usnesení v souladu s návrhem probačního úředníka. Petr měl 20 hodin společensky prospěšné činnosti vykonat v době 6 měsíců a dohled nad plněním výchovné povinnosti byl svěřen Probační a mediační službě.

Při další osobní konzultaci v rámci realizace probačních činností Petr probačnímu úředníkovi předložil doklad o úhradě své části způsobené škody. Klient také sdělil, že výchovnou povinnost společensky prospěšné činnosti již začal plnit.

Probační úředník poté sepsal závěrečnou zprávu o spolupráci s klientem v rámci přípravného řízení, v níž uvedl: Mladistvý se v rámci trestního stíhání dobrovolně a aktivně podílí na urovnání narušených vztahů s poškozeným. Svým chováním a přístupem projevuje účinnou snahu po nápravě. Na základě výše uvedených skutečností si dovoluji dát na zvážení vydání rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání dle § 307 odst. 1 tr. řádu a § 69 písm. a) zák. č. 218/2003 Sb. Zákonný zástupce a obviněný s tímto postupem vyjádřili souhlas. Zkušební dobu navrhuje stanovit v trvání 6 měsíců.

Soud postupoval podle návrhu probačního úředníka a trestní stíhání vedené policejním orgánem ve věci mladistvého Petra bylo podmíněně zastaveno.

8. Dušan (*1995) a Marek (*1994)

Oba chlapci byli v květnu roku 2011 vzati do vazby, avšak místně příslušné středisko PMS nevstoupilo ani do jednoho z obou případů, a to z důvodu pracovního vytížení probační úřednice specializované na mladistvé klienty.

Dušan

Dušan byl obviněn ze spáchání provinění loupeže podle § 173 odst. 1 tr. zákoníku (5 skutků) a krádeže podle § 205 odst. 1, písm. d) tr. zákoníku (2 skutky). Trestné činnosti, pro kterou je stíhán, se dopouštěl v průběhu měsíců dubna až května 2011. První skutek spáchal 2 dny před svými šestnáctými narozeninami. Dušan se dopouštěl trestné činnosti na starších ženách, kterým odcizoval kabelky (krádež), v některých případech i za použití násilí (loupež), a to i velmi surovým způsobem, jehož následkem docházelo k poranění poškozených. Při posledním činu utrpěla poškozená žena závažná poranění s dobou léčení přesahující 6 týdnů.

Již v minulosti byl Dušan dvakrát vyšetřován pro loupežná přepadení starších žen. Protiprávní skutky byly projednány okresním soudem a bylo rozhodnuto o upuštění od uložení opatření pro nedostatek věku (Dušan byl v té době mladší 15 let). Na doporučení OSPOD byla v té době zahájena spolupráce se Střediskem výchovné péče. Pravidelná ambulantní péče však byla po roce ukončena z důvodu nezájmu ze strany zákonných zástupců.

Při výslechu, který se uskutečnil před vzetím Dušana do vazby, mladistvý uvedl, že trestnou činnost páchal hlavně kvůli kamarádům, dostal se prý do špatné party. Dušan loupeže plánoval, někdy sám, jindy při setkání s kamarádem. Jeden z nich vzal poškozené kabelku, poté oba utekli a o obsah kabelky se rozdělili. Část peněz dával Dušan někdy ještě dalším kamarádům, se kterými se stýkal v parku, kteří se ale přepadení neúčastnili. O tom, z jakých zdrojů peníze pocházejí, Dušan prý kamarády informoval. On sám peníze většinou utratil za jídlo a pití, jednou si koupil strategickou hru na počítač. Jindy peníze použili na útratu v herně, kam společně s kamarády chodili hrát kulečnick.

Ukázka z výslechu:

Otázka: Proč jste si během všech přepadení vybíral starší ženy?

Odpověď: Protože nemají takovou sílu, nemohou se bránit a moc si již nepamatují.

Otázka: Bylo vaším úmyslem způsobit těm ženám zranění?

Odpověď: Ne.

Otázka: Proč jste ty žen okrádal, když jak sám tvrdíte, vám rodiče dávají dostatek peněz?

Odpověď: Někdy pro peníze, někdy kvůli kamarádům, chtěl jsem se před nimi ukázat.

Otázka: Proč jste dával peníze osobě XY?

Odpověď: Protože jsme byli tak domluveni, že když někdo něco ukradne, tak se o to podělíme.

Otázka: Jak se na tu svojí činnost díváte s odstupem času?

Odpověď: Lituji svého jednání, je mi líto všeho, co jsem udělal.

Podle zprávy OSPOD z konce května 2011 se Dušan narodil v družském poměru rodičů jako nejmladší ze tří sourozenců. Po ukončení vzájemného soužití rodičů (Dušanovi bylo 5 let), zajišťovala výchovu mladistvého a jeho sourozenců matka. Soužití ukončila matka z důvodu otcova problému s konzumací alkoholu. V současné době žije s matkou pouze syn P. (t.č. ve výkonu trestu odnětí svobody) a mladistvý Dušan. S otcem se Dušan stýká nepravidelně. Matka je již v důchodu, otec se živí příležitostnou prací. Dušan má kromě dvou rodných sourozenců čtyři polorodé sourozence ze strany matky (3 sestry a 1 bratra).

Orgán sociálně-právní ochrany dětí sleduje Dušanovu rodinu dlouhodobě, již od roku 1985 z důvodu zjištění vážných nedostatků (neuspořádané rodinné poměry, nízká hygienická úroveň, zanedbávání povinností zákonného zástupce ve věci povinné školní docházky a zdravotní péče). V minulosti bylo vedeno u okresního soudu řízení o svěřeni všech tehdy nezletilých dětí do ústavní péče. Z důvodu následného výrazného zlepšení došlo k zastavení předmětných řízení.

Do evidence kurátora pro mládež byl Dušan zařazen v březnu 2008, na základě podkladů zaslaných Policií ČR o zahájení trestních řízení, v nichž byl jmenovaný šetřen jako jeden z pachatelů činů jinak trestných (loupež a krádež). Pro nedostatek věku nebyl Dušan za tyto činy postižen. Byla doporučena spolupráce se SVP.

Povinnou školní docházku nastoupil Dušan s ročním odkladem z důvodu školní nezralosti v sedmi letech. Po opakování 6. ročníku je nyní v 8. třídě. Školou je prospěchově hodnocen jako podprůměrný žák. Jeho výsledky jsou ovlivněné jeho vysokou absencí ve škole. Co se školní práce týče, Dušan není na vyučování připraven, nenosí pomůcky, neprojevuje žádný zájem o výuku. Chování v kolektivu souvěkovců je nadřazené, komunikuje jen s vymezeným okruhem spolužáků, kteří vykazují kázeňské problémy. Nerespektuje pedagogy, ani školní řád. Chování je hodnoceno 2. stupněm. Matka se školou nespolečně pracuje, na výzvy třídního učitele nereaguje.

Dušanova matka má podezření, které potvrzuje i jeho sestra, že její syn poslední dobou zneužívá THC. Poté bývá agresivní, výbušný, ale k fyzickému napadení členů rodiny nedochází. Matka usuzuje, že trestná činnost syna souvisí s potřebou získat finanční prostředky na nákup drogy.

Zástupce OSPOD se přiklonil k návrhu na vzetí Dušana do vazby. Možnost nahradit vazbu nezletilého umístěním do školského zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy lze v daném případě považovat za nereálnou, neboť režim školských zařízení v žádném případě nezaručuje dostatečnou náhradu účelu vazby.

Marek

Za provinění podílnictví (dle § 214 odst. 1, písm. a) tr. zákoníku) je v souvislosti s případem Dušana trestně stíhán i mladistvý Marek. Jeho trestná činnost spočívá v tom, že užíval věci, o kterých věděl, že byly získány trestným činem, čímž se dopustil provinění podílnictví. Na začátku května 2011 šel Marek společně s Dušanem za starší ženou, sledovali ji a poté Dušan vytrhl ženě kabelku z ruky. Oba pak společně utekli. Doběhli k parku, kde obsah kabelky společně prohlédli, rozdělili si peníze a Marek si ponechal mobilní telefon.

Ze zprávy OSPOD vyplynulo, že Marek žil do roku 2003 v Dětském domově. Nad nezletilým byla nařízena ústavní výchova z důvodu nedostačující péče matky. Matka zemřela v roce 2008, otec je neznámý. V roce 2009 podala Markova sestra návrh na zrušení ústavní výchovy a svěření bratra do její péče (uvedla, že je se svým bratrem v pravidelném kontaktu, a to jak o prázdninách, tak o víkendech, přičemž nebyly shledány žádné výchovné ani vztahové problémy). Marek byl následně svěřen do péče své sestry. Po necelých třech měsících ale zaznamenal kurátor pro mládež při osobní návštěvě sestry nepříznivou situaci. Markova sestra uvedla, že její bratr již podruhé odešel z domova, krade doma oblečení i peníze, je nezvladatelný a jeho chování je pro ni neúnosné. Sestra má podezření na to, že Marek zneužívá marihuanu. Útěky z domova se opakovaly. Marek byl mimo domov vždy několik dní. Sestra při dalším rozhovoru s kurátorem pro mládež vyjádřila obavy, že by se během útěků mohl její bratr dopustit protiprávního jednání a souhlasila s podáním návrhu na nařízení předběžného opatření. Marek byl krátce poté umístěn do Diagnostického ústavu pro mládež, odtud byl po 14 dnech umístěn do Výchovného ústavu, ze kterého ještě tentýž den utekl. Po 14 dnech byl Marek na útěku z výchovného zařízení zadržen hlídkou Policie ČR a umístěn do vazby. Zástupce OSPOD se k tomuto postupu přiklonil stejně jako v případě mladistvého Dušana.

PROHLÁŠENÍ

Souhlasím s tím, aby moje diplomová práce byla půjčována ke studijním účelům. Žádám, aby citace byly uváděny způsobem užívaným ve vědeckých pracích a aby se vypůjčovatelé řádně zapsali do přiloženého seznamu.

V Praze dne 8. března 2012

Pavla Benešová

Pořadové číslo	Jméno čtenáře	č. ISIC karty	Bydliště	Datum